

د شعر سلطان

علي خان

۱۳۹۳

پوهنپاره اريانا حقپال

Ketabton.com

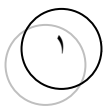
د شعر سلطان علي خان

د شعر سلطان :

علي خان

ليکواله: پوهنپاره آريانا حقپال

۱۳۹۳ ل کال

د شعر سلطان علي خان

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم : د شعر سلطان علي خان
ليکواله : پوهنپاره آريانا حقپال
خپرندوی : د افغانستان د ملي تحريک فرهنگي خانگه
د خپرندوی شمېره : (۱۷)
چاپشمېر : ۱۰۰۰ ټوکه
چاپکال : ۱۳۹۳ ل کال
پښتۍ ډيزاين : فياض حميد
کمپوز او ډيزاين : ډيپلوم انجنير احمد طارق حقپال

نيوليک

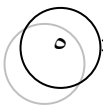
مخ	سرليک
۱	سريزه:
۳	د خپرنې چارچلند:
۴	د علي خان د ژوند حالات:
۱۳	زو کره او مړينه:
۲۰	قوم:
۲۶	تاتوبي:
۳۱	د علي خان پلار:
۳۳	اولاد:
۳۹	تحصيل:
۴۴	علوم:
۴۴	قران او تفسير:
۴۸	حديث:
۴۹	صرف او نحوه:
۵۲	منطق:
۵۴	فلسفه او هيئت:

کھ د شعر سلطان علي خان

۵۶	مناظره:
۵۸	علي خان شعر روا گني:
۶۰	علي خان او ادبي فنون:
۶۱	لفظي صنايع:
۶۱	سجع:
۶۵	تام تجنيس:
۸۰	منخوال تجنيس:
۸۱	مفروق مرکب تجنيس:
۸۱	مکرر تجنيس:
۸۵	مضارع تجنيس:
۸۵	خطي تجنيس:
۸۶	لفظي تجنيس:
۸۶	اشتقاق يا اقضاب:
۸۷	تصدير:
۹۲	بي تکيو صنعت:
۹۴	اقتباس:
۹۵	ذوالقافيتين:
۹۶	مصرح تضمين:

کھ د شعر سلطان علي خان

۹۷	معما:
۹۹	افراد:
۱۰۰	معنوي صنايع:
۱۰۰	طباق يا تضاد:
۱۰۴	مقابلہ:
۱۰۴	حسن تعليل:
۱۰۶	سياقة الاعداد:
۱۰۶	تنسيق الصفات:
۱۰۹	مراعات النظير:
۱۱۱	تدبيح:
۱۱۱	حسن طلب:
۱۱۲	حسن مطلع:
۱۱۲	حسن مقطع:
۱۱۳	لف و نشر:
۱۱۴	جمع:
۱۱۵	مبالغہ:
۱۱۶	التفات:
۱۱۸	عارفانہ تجاہل:
۱۱۹	محتمل الضدين:

کھ د شعر سلطان علي خان

- ۱۱۹ سوال او خواب:-----
- ۱۲۰ مدعا مثل:-----
- ۱۲۱ تلمیح:-----
- ۱۲۵ ارسال المثل:-----
- ۱۲۶ خلوریخی:-----
- ۱۲۹ قافیہ:-----
- ۱۳۴ علي خان او نورې ژبې:-----
- ۱۳۹ علي خان او مینه:-----
- ۱۵۱ پایله:-----
- ۱۵۲ وړاندیز:-----
- ۱۵۳ مأخذونه:-----

د تحریک یادښت

فرهنگي څانګه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانګو څخه یوه ده. د دې څانګې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنگي خدمات وړاندې او ګټور فرهنگي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل د دې څانګې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم د دې څانګې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو دې څانګې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلي، تاریخي واثونو ته یې لوحې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک دې څانګې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وپتېبله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (د شعر سلطان، علي خان) چې ستاسو په لاس کې دی، اغلې (پوهنیاړې اریانا حقپال) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي ترې ښه ګټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنگ د بډاینې په هیله

په درناوي

د افغانستان ملي تحریک

فرهنگي څانګه

د شعر سلطان علي خان

پيليزه:

له دود سره سم د لوړو زده کړو وزارت په چوکاټ کې هر محصل بايد له فراغت سره سم خپل مونوگراف وليکي ماهر د ليسانس دورې د بشپړتيا لپاره د مونوگراف موضوع (د علي خان ژوند او فن) وټاکله، دغه عنوان په هغه وخت کې نوی و او ښکلی برېښېده مگر اوس دغه ډول ترکيب زيات شوی، ددې لپاره چې عنوان مبتذل نه شي نو ما د خپل اثر (د شعر سلطان علي خان و نوموه، دا چې د علي خان په ديوان کې ډېر علمي جوهر پروت دی نو ځکه مې تر لوستلو وروسته دې ته پام شو چې علي خان دې ولې داسې له نظره پټ وي په تېره بيا په افغانستان کې، که څه هم په کوزه پښتونخوا کې د سترو اديبانو او ليکوالو له نظره نه دی وتی خو چې څومره د هغوی په ژبو گرځي په ليکنو کې يې هسې نه دی ځلېدلی. ددې لپاره چې يو څه مو د هغه حق اداء کړي وي ما هڅه وکړه چې د هغه په ژوند او فن يو څه وليکم ترڅو نور پوهان او اديبان ورته خپل پام وگرځوي، په دې ډگر کې تردې لارياته څېړنه او تحقيق وکړي چې دغه پټ ځلاند ستوری رانښکاره شي او راتلونکی ځوان نسل يې وپېژني. همداراز له شعر او شاعری څخه يې پوره گټه واخلي، علم او شاعري سره ملگري کړي او د پښتو ادب شعر او شاعري د نړۍ د پرمختللو ژبو له شعر او شاعری سره د سيالۍ ډگر ته وړاندې شي څنگه چې په پښتو ادب کې علي خان د ادبي فنونو بادشاه گڼل شوی دی نو غواړم چې په راتلونکي کې که خدای کول د هغه په ادبي فنونو يو مستقل اثر وليکم.

په درناوي
آريانا حقپال

د شعر سلطان علي خان

سرريزه:

د پښتو ادب د شعر او شاعري يو پټ ستوری چې د تاريخ په آسمان کې د وخت د تار اكونو د وريځو تر شا پټ پروت دی هغه علي خان دی.

د علي خان په اړه ادیبانو په خپلو ځینو آثارو کې تر یوې اندازې پورې خپل نظریات وړاندې کړي دي خو داسې یو اثر چې دده د ژوند او فن پر هرې خوا یې رڼا اچولې او په یوه ټولګه کې یې راغونډ کړي وي زما تر سترګو نه شو، نو دا مې اړینه وګڼله چې زه تر خپلې وسې دغه کار ترسره کړم، که څه هم د علي خان د ژوند هراړخ په تیارو کې پروت دی او زه هم په دې ونه توانېدم چې دغه ټول اړخونه په بشپړ ډول روښانه کړم خو هڅه مې وکړه چې دده د شعرونو په رڼا کې یو څه پرې وګڼم ترڅو له یوې خوا د علي خان چې یو خوږ ژبی او زړه خوږی شاعر دی، علمي حق ادا شي او له بلې خوا زما د لیسانس دورې پایلیک (مونوګراف) هم ترسره شي او په دې ډول د ادب په پانګه کې یوه بله زیاتونه وشي.

(د شعر سلطان علي خان) اثر په لیکلو کې له یوې ستونزې سره مخ وم چې هغه د مآخذونو کموالی و. ما داسې مآخذونه چې د علي خان په اړه پوره پوره معلومات ولري، ترلاسه نه شو کړی. دا اثر چې «د علي خان ژوند او فن» تر سرلیک لاندې و، ما د خپل لارښود استاد پوهندوی ډاکټر محمد امان حقپال په لارښوونه پای ته ورسوه چې زما مادي او معنوي روزونکی دی، زه پوهېږم چې

د شعر سلطان علي خان

دغه ليکنه هرومرو نيمگړتياوې لري ځکه چې له ځينو مقالو او ژباړنو پرته زما لومړنۍ ليکنه ده او بله دا چې د وخت د نشتوالي له امله مې پرې بېړه وکړه، نو هيله منه يم چې درانه او گران لوستوال او د ادب مينه وال به د نيمگړتياوو په صورت کې ما وبخښي.

له استاد ډاکټر حقپال څخه يوه نړۍ مننه کوم چې په دې برخه کې يې راسره پوره پوره مرسته وکړه، له خداي جل جلاله څخه ورته له ښې روغتيا سره د اوږد عمر او عزتمن ژوند استدعا کوم.

همدارنگه له استاد پوهنوال محمد اسماعيل يون څخه مننه چې تل د پښتو ژبې او ادب د پرمختگ لپاره نه سترې کېدونکې هلې ځلې کوي او زه يې هم ددې اثر چاپولو ته وهڅولم، لگښت او چاپ چارې يې په غاړه واخيستې.

په همدې ډول د پښتو څانگې له محصل شفيق الله اميرزي څخه چې د ټايپ په برخه کې يې را سره همکاري کړې ده، هم مننه کوم.

په پای کې له خپل ورور ديپلوم انجنير احمد طارق حقپال څخه هم مننه کوم، حقيقت دا دی چې دده له همکارۍ پرته دغه اثر به دې ښکلا سره د چاپ ډگر ته نه شو راوتلی.

د خېرنې چارچلند:

ددغه اثر په ليکلو کې له کتابتونې مېتود څخه کار اخيستل شوی، دا چې د علي خان د ژوند ژواک په اړه مې ډېر ماخذونه ترلاسه نه شو کړی نو ځکه مې دده له شعرونو څخه زياته گټه واخيسته، په دې هيلې چې گوندې څه نوې خبرې ترې ترلاسه کړم. همداراز له يو شمېر ماخذونو څخه مې د (ځينو علومو يا هم د بديعي صنعتونو او ...) تعريفونو لپاره کار اخيستی.

ارزښت او هدف: ددې اثر په ليکلو کې مې دوه هدفه وو:

۱. د ليسانس دورې بشپړتيا

۲. په پښتو ادب کې د علي خان ځلول

چې په دې توگه په پښتو ژبې کې يوبل اثر هم ورزيات شو.

په درنښت

پوهنپال آريانا حقپال

د علي خان د ژوند حالات

علي خان د پښتو ژبې يو ستر شاعر دی چې د کلاسيکې او معاصرې دورې ترمنځ د اتصال کړی هم ده.

له بده مرغه بايد ووايم چې د علي خان د ژوند حالات لکه نورو ډېرو پياوړو پوهانو؛ په تيارو کې پراته دي، تردې حده چې خپل نوم يې لاهم په سمه توگه نه دی څرگند شوی، پوهانو ډول ډول ليکلی دی؛ لکه: محمد علي خان، حسن علي خان، علي احمد خان او علي خان، خو په اغلب گومان اصلي نوم يې علي خان دی دا ځکه چې د هر غزل په مقطع کې يې نوم علي خان راغلی دی؛ لکه په لاندې مقطعو کې:

خوکړې پگړۍ دې پرې ايستي آسمانه

ځکه نه ږدي علي خان په سر دستار کج

۵۶:۲۳

که ترې بوی د وړیتو غوښو ځي په ځای ځي

چې تاوونوکړو لږمون د علي خان وړیت

۵۱:۲۳

علي خان د زمانې په چال نن پوه شو

هره ورځ مې اوس دريغه که پرون وای

۱۵۹:۵

کھ د شعر سلطان علي خان

علي خان ميني لاهو ڪرو ڪه هونبيار و
سيند د عشق همپش د ميني لامبوزن وږي
۱۶۱:۵

علي خان غوندي به تل تروته تاون وي
سوداگر چي د ڏيڏن وي لڪه زه
۷۱:۲۳

ڪه ڇه هم عبدالڪافي اديب دده نوم علي احمد خان بنودلي او
په ثبوت ڪي يي دغه لاندې بيت وړاندې ڪري دي:
زړه به ستا غلبيل ڪېده علي احمده

چي مدام دي تپرو غشيو ته سپر دي
او همداراز تقويم الحق ڪا ڪا خپل هم د علي خان ديوان په
مقدمه ڪي دا دعوه ڪري چي د علي خان اصلي نوم علي احمد خان
دي، ده هم په ثبوت ڪي دا بيت راوړي دي:
زړه به ستا غلبيل ڪېده علي احمده

چي مدام دي تپرو غشيو ته سپر دي

خو دغه بيت د علي خان په ديوان ڪي نه ترسترگو ڪېږي ددي
بيت په اړه ډاکټر اقبال نسيم خټک په خپل اثر (د رنگ او بو قافله)
کي داسي ڪنلي دي: «حالانکه دغه شعر ماته چرته هم په نظر رانغي
تردي حده چي د علي خان په هغه ديوان ڪي هم دا شعر نه شته کوم
چي ميا صاحب په خپله مرتب ڪري دي، د حميد بابا د ڪلام خطي
نسخه کومه چي د کوهاٽ د بناغلي رومان ساغر صاحب په ذريعه
پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي ته را رسېدلې ده - په دغه نسخه

کھ د شعر سلطان علي خان

کې پنځوس خوا او شا غزلې د علي خان هم شته او دغه اختلافي شعر
پکې هم شته چې په دې ډول دی:

زړه به ستا سوری سوری کړي علي خانه

چې مدام دې ملا تیر و غشیو ته سپر دی»

۱۱: ۳۲۳-۳۲۴

نو په دې توگه د ډاکټر اقبال نسیم خټک دا دعوه چې (د علي
خان اصلي نوم علي احمد خان دی) بې دلیلې گڼي:

دا باید ووايم چې د علي خان په دیوان کې یو داسې بیت هم
شته چې د هغه د نوم معما په کې راغلې ده او هغه بیت په دې ډول
دی:

معمه مے ده اووه سوه د اسم

لاهم کم دی که دوه واره ورله لام لږ

۲۳: ۸۵

پورتنی د بې ټکو صنعت غزل بیت داسې تحلیلوو:

۷۰۰ : چې په خپله ذکر دی

۳۰+۳۰ : دوه لاهه

۱ : کم دی

نو $۷۰۰ = ۱ + ۳۰ + ۳۰ + ۷۰۰$

که د علي خان نوم د ابجد په حساب یو یو توری حساب کړو
نو پورته خبره تصدیقېږي هغه په لاندې ډول:

ع = ۷۰

کھ د شعر سلطان علي خان

ل = ۳۰

ی = ۱۰

خ = ۶۰۰

ا = ۱

ن = ۵۰

نو ۷۰ + ۳۰ + ۱۰ + ۶۰۰ + ۱ + ۵۰ = ۷۶۱

په دې توگه د علي خان نوم د ابجد په حساب ۷۶۱ دی بل نوم ترې نه راوځي نو ځکه وايو چې ترڅو کوم بل پوخ دليل نه وي ترلاسه شوی د علي خان اصلي نوم علي خان دی او بس.

همداراز دده د عهد ټاکنه هم ستونزه وره خبره ده ځکه چې په خپلو اشعارو کې يې داسې کومه پېښه نه ده څلولې چې د هغې له مخې يې عهد او زمانه وټاکو، خو بيا هم د پوهانو د هڅې په نتيجه کې تر يوه حده په دې مسئله بحث کولی شو، د بېلگې په توگه دهغه لاندې بيت رااخلو:

سن د هجر غرو سرد کاني ترې کمتر و

ورځه ديارلسم د ذوالحجې وه په تحرير کې

۸۷: ۲۳

په دې اړه عبدالکافي اديب کښلي دي:

«د پښتو ژبې يو نامتو او ستر ليکونکی او فلسفي خادم

محمد اکبر مرحوم د لټون مطابق د علي خان د زېږون کال ۱۱۸۰هـ

د ذوالحجه ۱۳ دی لکه څنگه چې د هغه د يوې قطعې ثابته ده.» ۱۱:

۳۳۹ او بيا دا پورتنی بيت راوړي.

د شعر سلطان علي خان

د ابجد په اساس: (غر=۱۲۰۰) او د کانيې سر (ک=۲۰) دی نو چې ۲۰ ترې کم شي ۱۱۸۰ هـ پاتې کېږي ځينو ليکوالو او محققينو دغه تاريخ ۱۱۸۰ هـ يوازې د همدغه شعر د ويلو نېټه گڼلې ده، خو ډاکټر اقبال نسيم خټک، لطيف وهمي او ځينو نورو دغه بيت د علي خان د پيدايښت نېټه گڼلې ده او داسې فکر کوي چې گوندې علي خان ته به په څه نه څه ذريعه د هغه د پيدايښت نېټه معلومه وه خو دا کومه يقيني خبره نه ده که دغه تحليل مونږ ومانو نو د علي خان ژوند د ديارلسمې هجري پېړۍ لومړۍ نيمايي پورې رسېږي.

ميا تقويم الحق کا کاخېل په دې اند دی چې د علي خان دغه بيت د همدغه غزل تاريخ څرگندوي چې په دې مهال کې علي خان دېرش کلن و. همدا راز بناغلي قلندر مومند په دې بيت دا راز تحليل کړی دی:

سن د هجر غرو سرد کانيې ترې کمتر و
ورځ دريالسمه ذوالحجه وه په تحرير کې

دی وايي: «(غر=۱۲۰۰ جوړوي او سرد کانيې يعنې (ک=۲۰) چې ترې کمتر دی که يې ور جمع کړو نو ۱۲۲۰ هـ کال به ترې جوړ شي چې دا د صاحبزاده محمدي د مړينې نېټه ده».

۲۵: و- ز

خوپه دې کې ستونزه دا ده چې له ۱۲۲۰ هـ کال سره ديارلس ذوالحجه نه ثابتېږي، بله دا چې دا غزل له سره تر پايه روماني او غنايي دی او څرنگه چې صاحبزاده محمدي د علي خان استاد و نو

کھ د شعر سلطان علي خان

خامخا به علي خان دده په مړينه يوه دردناکه مړينه ويلې وه نه دا چې
يوازې يو روماني غزل ووايي، سربېره پردې د علي خان په ديوان کې
څه نورې مړينې هم شته دي چې د سعادت مند، حبيب الله، فيض الله،
غياث، هوس او داسې نورو په اړه يې ويلي او همداراز يوه بې نومه
مړينه هم لري.

دغه کسان چې علي خان په يوې مړينې کې ياد کړي دي،
بنايي په يوه جنگ کې په يو ځای مړه شوي وي او دا هم ممکنه ده چې
د دوی مرګونه جلا جلا وي خو ده ته به دغه ټول په يو وخت ور په ياد
شوي او مړينه به يې ويلې وي:

روز شب چې زه ناله کړم له دې بابـه
خدای مې هسې ورځ د بدو کړه بې تابه
سعادت مند حبيب الله د گور بنديان شو
اول شـعـريـې آغاـز لـه اتـخاـبه
رسول خان او فيض الله چې له مالـه
زه هم هسې زړه بې واکه مخ تـراـبه
زما زړه لکه کشتۍ په درياب پروت وو
طوفان راغی دا کشتۍ يې کړه خرابه
د رسول له غمه زړه زما ذرې شه
څه به وایم د اسـتـازي لـه ځواـبه
خدايه زړه زما صابر کړه له دې غمه

کھ د شعر سلطان علي خان

چې د غم ليندۍ مې ووځي له جنابه
د خزان په باد مې زړه په زمين پرېوت
الهي کرم! ————— سبب الاسبابه
دا څلور طوطيان وو راغله سبز رنگه
د معبود حکم پرې وشو له شتابه
زه که ژاړم اوس که خاورې په سر لونم
را به نشي هغه تللی مخ سیمابه
رسول گل و د گلابو په بوستان کې
خزان راغی باندي پرېوت له ترابه
د رخسار او د سپين مخ وصف يې خو کړم
روزي نه شو دی زما لکه سرابه
تاو د صبر په خاوند وي علي خانه
ته اوس دست را کړه زمونږه اصحابه
۴۱ - ۴۰:۲۳

په دې مرثيې ډېر بحثونه شوي دي دا چې په پورته مرثيې کې
ياد شوي کسان څوک وو په دې اړه هم ډېرې زياتې خبرې شوي دا
چې د مقصد اصلي ټکي ترې نه ترلاسه کېږي ځکه يې له تشریحاتو
څخه ډډه کوو خو تقويم الحق کاکاخېل د علي خان ديوان په حاشيه
کې دومره واضحه کړې چې هوس خان د سوات د خوزي خېلو قبيلې
يو سردار و او په جنگ کې شهيد شوی دی.

که د شعر سلطان علي خان

که ددغه جنگ او د هوس خان خوزي خېل د زمانې په اړه
معلومات تر لاسه کړو نو د علي خان زمانه به په آسانه وټاکو د هوس
خان خوزي خېل په اړه د علي خان مړتیه داسې ده:

چې مې ستا د مرگه واورېده هوسه
اوبنکو پرېوینځ زما زړه له کل هوسه
توکل یې خزانہ دی پرې غني و
نه و بې له بڼه جامو له بڼه فرسه
بې دنیا حاتم طايي د زمانې و
خان یې پاک ساته د زرو له دنسه
په خپل قدر له کتابه بهر یاب و
له لمانځه و خبردار هم له اودسه
په یوسف مندن یې غږ و د مېړانې
اتمان خپلو تېښته کړه دده له تېسه
په خوزي کې یې مخی نه و د تورې
خو چنده یې ترې ډوډۍ وه یو په لسه
چې رسد به یې تر غلیمه پورې وشه
نور یې نه وه اندېښنه له پېش و پسه
د هرچا له قیده خلاص وي قلندر
تل قابل طوطي آزاد وي له قفسه
له زرگونو یې نیت تېروه بارې څه کړي

کھ د شعر سلطان علي خان

د قضاپه گولۍ ولوبدو له اسه
د زړه سريږي د دارو لمبې جليا کړو
لکه شين لوگي چې خپري له ققنسه
لورا لوريږي غږ راځي چې ياران لېږدي
علي خان به څه غفلت کړي له جرسه
۹۳:۲۳

ډاکټر محمد ايجان حقپال چې د بېدل عصر ټاکنې نو هغه د
(علي خان، حميد مومند او ...) معاصر گڼي. دی وايي: «بېدل هم د
حميد مومند، محمدي صاحبزاده، علي خان، سعيد او ميا اکبر د
عصر شاعر دی.»

او په دليل کې يې هغه شعر وړاندې کوي چې ده پکې خپل
همعصر شاعران پخپله بنودلي دي خو همدغه شعر د علي خان د
معاصرينو لپاره بڼه دليل کېدی شي:

هر چې دي زما د عصر هغه دادي
چې هر يو پکې خوشخويه سخندان دی
صاحبزاده محمدي علي خان گوره
هم سعيد له ميا اکبر سره عيان دی
مقبول شوی په درياب کې دی هر چاته
چې هر يو په خپل قوت کې پهلوان دی
محمدي تر حميد زيات وينم کم نه دی

که د شعر سلطان علي خان

هر چې زړونه پرې غوڅېږي علي خان دی
چې ممتاز زما د عصر دي همدا دي
نور بې شماره دي د وارو بڼه بيان دی»

۲۸۲:۱۰

په پای کې باید ووايم چې د علي خان عهد په سمه توګه نه
دی ټاکل شوی، سره له دې چې ډېرې څېړنې هم پرې شوې دي خو بيا
هم کومه مثبتې نتیجه ترې نه ترلاسه کېږي.

زوکړه او مړینه:

د حیرت خبره خو دا ده چې د علي خان د ژوند يو اړخ هم په
مستنده توګه نه شو سپړلی دا ځکه چې ده په خپلو شعرونو کې
عمداً يا په بې خبرۍ هېڅ داسې اشاره نه ده کړې چې مونږ د هغې له
مخې دی مطالعه کړو د ژوند د نورو اړخونو په شان دده د پيدا ايښت
او مړينې نېټې هم په تيارو کې پرتې دي، له همدې کبله مونږ د هغه د
عمر اندازه هم نشو ټاکلی خو د پوهانو په اند دده له اشعارو څخه
داسې ښکاري چې دی به په ځوانۍ کې مړ وي ځکه چې په دیوان کې
يې د ځوانۍ غوښتنې او نور بحث و بيان راغلی دی خو د زړښت
کومه گيله شکوه په کې نه لیدل کېږي البته د ځوان عمر له ضعيفۍ
څخه گيله من ښکاري:

ستا د هجر محنتونه به یی زوړ کا
که له دېرشو کم په سن وي لکه زه

۷۱:۲۳

په ځوانۍ کې يې ټيټ ټيټ لکه همزه کړم

کھ د شعر سلطان علي خان

بيلتانسه مې گتې کېښودې په وليو

۱۳۵:۲۳

خدايه د حضرت په روى توفيق د نېکۍ راکړې

پوچې اندېښنې مې په ځوانۍ کې زړوي

۱۶۳:۲۳

پورته بيت د کلام د منځپانگې له مخې د آخري دور له شعرونو څخه دی ځکه خو سيد تقويم الحق کا کاخېل په دې اند دی چې علي خان په ځوانۍ کې مړ دی او وايي: «علي خان د زوړوالي دردناک ژوند نه دی ليدلى» رښتيا هم دده په ډېرو شعرونو کې همداسې ښکاري چې دې به ځوان مړ وي خو دغه بيت چې عبدالکافي اديب يې د علي خان د ژوند سند نيسي:

سن د هجر غرو سرد کاني ترې کمتر و

ورځ وه ديارلسمه د ذوالحجې په تحرير کې

اقبال نسيم خټک ددې بيت په اړه لاندې نظر وړاندې کوي:

«د علي خان د پيداوښت دغه شان جرأت مندانه تاويل ددې

خبرې غمازي کوي چې گويا علي خان ته په څه نه څه ذريعه د خپل

پيداوښت نېټه معلومه وه خو دا څه يقيني سند نه دی او که مونږ دغه

تاويل ومانو نو بيا د علي خان د آخري ژوند زمانه د ديارلسمې صدۍ

هجري لومړۍ نيمې ته را اوږدېدى شي»

۳۴۰:۱۱

دده د ټول ديوان تر لوستلو وروسته دا څرگندېږي چې علي

خان به لږ څه د ځوانۍ دوران تېر کړى وي او غالباً د زړښت يو پورته

کھ د شعر سلطان علي خان

به تريوه حده رسېدلی وي، ددې خبرې د تاييد لپاره زه د علي خان له
ديوان څخه دغه وېر نه وړاندې کوم:

آه سپرلی مې د خزان په ناتار تېر شه
مالاگل بوی کړی نه و بهار تېر شه
لامخ پټې غوټې نه وې تازه شوې
چې بیا دور نیمه خوا د گلزار تېر شه
اوس که ځان وهم که خاورې په سر نولم
په هېڅ رنگ په بېرته نه راځي وار تېر شه
لامې غټ ورته په ځیر کتلي نه و
لکه برق رخسارنده په تلوار تېر شه
مونږ لا اوس بوس و کنار و و نډا وشوه
چې را پاڅه وخت د بوس او کنار تېر شه
چې رخسار يې د کفن په شويو ونځېت
رود د اوبنکو د مهجور په رخسار تېر شه
لکه ډېر پرې پیکر هم پرې روی وو
همدغه رنگه تېر رو په پرې وار تېر شه
ما يې نیوی نه شو فتراک چست و چالاګ تلو
د لرگو په مرکب سور شهسوار تېر شه
ستا د مرګ په ناره زړه زما پاره شه
خود به چاود چې پرې د هجر منشار تېر شه

کھ د شعر سلطان علي خان

رب مې ورځ د طرب تېره کړه عقرب يم
د غم شپه راباندې راغله نهار تېر شه
دا هم شکر چې سړی پرې بد نام نه شو
خو بنده په واک د خپل کردگار تېر شه
جبر نه دی په دا قـبر بویه صبر
خو نمسی و د نیکونو په لار تېر شه
د بلبل اسره خوره شوله د ناستې
چې د باغ په څنگ راته په چغار تېر شه
اوس به څه پورې شماره یا مرثیه بنکوم
چې يې عمر د شمارې و په شمار تېر شه
يوه ورځ به دې غـر وشی علي خانه
چې فلانی هم لکه گـرد و غبار تېر شه
۹۵:۲۳

په پورته مرثیې کې د علي خان رومانیت او د هغه د ځوانۍ
ویرنه له ورايه ښکاري، که مونږ د دې ویرنې لومړي بیت ته ځیر شو
نو داسې ښکاري چې د علي خان د ځوانۍ سپرلی د زړښت خزان له
منځه وړی وي او دغه خزان غمجن کړی او ښایي ډېرو غمونو ژر بوډا
کړي وي خو علي خان د خپلې ځوانۍ ارمان کوي:
اوس که ځان وهم که خاورې په سر نولم
په هېڅ رنگ په بېرته نه راځي وار تېر شه
لامې غټ ورته په ځیر کتلي نه وو

که د شعر سلطان علي خان

لکه برق رخسارنده په تلوار تېر شه

پورته بیتونه دا څرگندوي چې علي خان د ځوانۍ په تېرېدو
 ډېر افسوس کوي سربېره په پورته دوو بیتونو ددې مرثیې ټوله
 لومړۍ برخه همدا مطلب په ګوتو کوي.

علي خان ډېر علم لري او په کلام کې یې ډول ډول علمونه
 څرګندېږي؛ لکه: بدیع، بیان، فقه، تفسیر، حدیث، صرف و نحو،
 منطق، مناظره، همداراز په هر بیت کې یې یو ځانګړی معنویت او
 هنریت، ښه نصیحتونه او داسې نورې چارې ټولې دومره اسانې نه
 دي چې سړی دې په دومره کم عمر کې تر لاسه کړي او بېرته دې نورو
 ته په دومره قوت سره د شعر په ژبه وړاندې کړي، ځکه خوزه وایم چې
 علي خان به د ډېرې ځوانۍ په عمر نه وي مړ شوی.

د علي خان نور علمیت به وروسته راوسپړو، دلته یې د
 بېلګې په توګه یو څو نصیحتونه راوړم:

چې آسمان په کې خلل او تزویر ګډه که
 نو سندر و ته ټول شوي په ویر ګډه که
 هسې کانی له تقدیره پرې را خلاص شي
 چې شکست یې په پچه د تدبیر ګډه که
 که دې دوه ورځې په مراد شي غره مه شه
 عاقبت به دې غوبل په ضمیر ګډه که
 په هر کار چې د څښتن اراده نه وي

که د شعر سلطان علي خان

يو مانع په کې قليل او کثير گډ که
هسې چارې د نادان له لاسه وشي
چې هوښيار به په فکرت په تصوير گډ که
چې الله يې زيانوي سبب يې جوړ شي
د دانا سړي په عقل تغيير گډ که
د کامل عقل لاندې به دې شي هېره
زمانه که دې د غم په غدير گډ که
کله هسې چاره پېښه کړي د مکر
چې سلطان په خوشامند د وزير گډ که
بادشاهان له تخته پرېباسي په محکه
بيايې کور په کور په شان د فقير گډ که
چې کاسه يې شي نسکوره بخت يې تور شي
د کارغانو په قطار کې قجير گډ که
څوک په دواړه کونه وي څوک ميانه وي
د چا سر له سره غم په خمير گډ که
د چا قلپې ناکره روپۍ چلېږي
د چا زړه د مسو تاثير گډ که
که يې څوک کره کوي لامته کېږي
بده برخه چې يې غش په اکسير گډ که
کله غوړ نيسي خوبان و علي خان ته

کھ د شعر سلطان علي خان

که همه دُر و مرجان په تقدیر گډ که

۱۱۳:۲۳

په پورته غزل کې علي خان هر څه په تقدیر پورې تړلي او وايي
چې انسان بايد له غرور او نادانۍ څخه ځان وساتي.

نا اشنا بڼه دی اشنا تگل کوي

ياران ماران شو اکثر چيچل کوي

ازموده يار کړه له غيرو ډار کړه

واړه غولول کوي کار چلول کوي

۱۷۸:۲۳

په پورته رباعي کې علي خان له اشنا او نا اشنا څخه سر
ټکوي، وايي چې له اشنا څخه پردی بڼه دی بيا وايي له پردیو وېره په
کار ده خو اشنا بايد وازمېل شي او بيا ورسره دوستي وشي. لنډه دا
چې د علي خان په نظر د اشنا په انتخاب کې بايد دقت وشي.

زمانه د بې شرمۍ شوه علي خانه

بختور هغه گڼه چې ترې کنار شه

۹۸:۲۳

پورته بيت چې د يوه غزل مقطع ده دا رانښيي چې علي خان له
زمانې زړه تورن شوی او د خلکو ناکردې يې دې ته مجبوروي چې له
دوی څخه ځان لرې کړي ځکه خو نورو ته هم همدا نصيحت کوي.
البته ټول غزل همدا سې مطالب افاده کوي.

قوم:

کله چې د يو انسان نوم ثابت معلوم نه وي د هغه به قوم څرنگه معلوم کړو، خو دا چې ځينو پوهانو خپل نظريات وړاندې کړي دلته يې لنډيز را اخلو، علي خان د مختلفو دلايلو پر اساس د ځينو پوهانو په نظر محمدزی، مهمزی او مامونزی او د ځينو نورو په نظر خټک، اخونزاده، درانی، منگل، افریدی او مروت گڼلی شوی دی، اثر افغاني يې موسی خېل محمدزی گڼي، علامه عبدالحی حبيبي، پوهاند صديق الله رښتين او د دوی په تاييد اجمل خټک يې خټک بولي.

دا چې علامه حبيبي يې خټک بولي غالباً داسې فکر کوي چې علي خان اصلاً محمد علي خان بن افضل خان خټک دی چې د اشرف خان هجري لمسی د خوشحال خان خټک کړوسی او د کاظم خان شیدا ورور دی په دې اړه سيد تقويم الحق کاکا خېل داسې وايي: «دا محمد علي د خپل پلار کشر او محبوب زوی و سنه ۱۱۳۳ هـ کې يې پلار خپل نایب الحکومت کړو - دده مشر ورور سعد الله خان په دی مرور لاړو او د کاکا صاحب رحمت الله عليه د زوی سيد غياث الدين (کاجی) بابا رحمته الله عليه په مدد يې تيری کې خپل رياست قايم کړو.

سنه ۱۱۵۳ هـ کې محمد علي خان د پلار وفات نه پس د اکوړي حاکم شه او په تيری يې حمله وکړه، شکست يې اوخوړو او اکوړی يې هم دلاسه لاړو، دې نه پس تاريخ د هغه متعلق چوپ دی په

د شعر سلطان علي خان

سنة ۱۱۶۰ هـ کې د دغه محمد علي خان زوی لښکر خان په سعد الله حمله کې ده هغه يې مړ کړی دی بيا يې د هغه د زوی دلایسه شکست خوړلی دی. دکن کې نوکر شوی دی او اخر په دې قصاص کې قتل شوی دی، لیکن په دې ټوله سلسله کې تاریخونه بیا د محمد علي خان نوم نه اخلي - معلومېږي داسې چې په دې وخت کې هغه په دنیا کې یا کم از کم په دې صوبه کې موجود نه و. د سنه ۱۱۵۳ هـ نه پس د محمد علي خان ټول ژوند په جنگ یا په ارمان کې تېر شوی دی، لیکن د علي خان په دیوان کې ددې هېڅ تذکره نه شته بلکې هغه د تېرو تورو پر خای د اشنا دیدن پسې ذکر کوي او خپل کور کلی، وطن، حکومت او د خپلو خپلوانو ظلم و ستم ته هېڅ اشاره نه کوي. په یوه بله خبره هم غور کول غواړي - د محمد علي خان زوی په سنه ۱۱۶۰ هـ کې ددې قابل و چې د هغه د شکست بدل د خپل تره نه واخلي - لیکن د علي خان تصریح تاسو اولیده چې د هغه نه زوی شته نه لور.

۲۳: ۲۱

بناغلی تقویم الحق د خپلی هری خبرې د لارو بنانولو لپاره د دیوان په حاشیه کې د علي خان شعر د ثبوت په ډول وړاندې کوي؛ لکه د تېرو تورو پر خای تورې زلفې داسې یادوي:

تور طالع زما د ترکو تورې زلفې
مسافر به مې آخر د هندوستان کا

۲۳: ۱۱۰

او د پنا هگاه پر خای د یار دیدن داسې ځلوي:

یو وصل د یار که مې موندی په زر سفره

کھ د شعر سلطان علي خان

اور به مې هزار ځله په کور ولگاوه

۱۴۴:۲۳

او دا چې ده اولاد نه درلود دغه بيت يې وړاندې کوي:

خپله لور څه چې لازويه مې هم نه شته

خو لیده اورېد شي غم محکم د لونیو

۱۳۸:۲۳

په دې توگه پروفیسر تقویم الحق کا کاخېل دا خبره ردوي چې

علي خان دې محمد علي خان د افضل خان زوی او اشرف خان هجري

لمسی او په قام خټک وي.

همداراز فاضل استاد پوهاند رشتين هم ورته خټک وايي،

دی په دې اند دی چې علي خان اصلاً حسن علي خان دی چې د خپل

ورور سعد الله خان له وجې جلا وطن کړی شوی او بیا ده په اشغري کې

استوگنه اختيار کړې ده، په دې برخه کې دغه بيت د نورو بيتونو

ترڅنګ د دليل په توگه وړاندې کوي:

زه يو لوغړن يم خوارخسته جلا وطن يم

هسې ارزومن يم سرگنم سپک ترگيا هه

۱۴۵:۲۳

د دوی په خيال علي خان اصلاً د سرای اکوړه دی او د يو

مسافر په توگه اشغري (هشتنغر) کې يې ژوند تېر کړی دی.

خو پوهاند رشتين په خپل اثر «د پښتو ادب تاريخ» کې بيا يو

بل نظر وړاندې کوي او وايي: «علي خان خوشنوا بلبل او يو نامتو

اديب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي. علي

خان په پښتو کې يو ورپوکی قېمتي او خوندور ديوان لري. مضامين

د شعر سلطان علي خان

يې اکثر عشقي او تصوفي دي ځينې اخلاقي او اجتماعي اشعار هم پکې پيدا کېږي. علي خان يو عالم سړی و دده په ديوان کې ډېر علمي اصطلاحات شته، دی په خپل تېر کې د شهرت خاوند دی او ډېر وروستني شاعران يې د اشعارو ستاينه کوي.

او بيا د شمس الدين کاکړ نظر د علي خان په اړه داسې وړاندې کوي:

«د علي خان په رنگين شعر که خبر شي

هر غزل يې دی تنها ديوان د شعر»

۸۰:۱۸

همدا ډول د تيری اکمل اسد آبادي هم دا ادعا لري چې علي خان خټک دی هغه وايي د علي خان له نوم سره خټک توری دومره ګډ شوی چې که څوک يې د جلا کولو کوښښ وکړي او ترې يې اوشوکوي نو د علي خان نوم به نیمګړی پاتې شي.

څرنگه چې زیاتره پوهان علي خان خټک ګڼي همداراز يو ډېر شمېر ددې خبرې مخالفت کوي چې تر ټولو لوی مخالف يې عبدالحليم اثر افغانی دی، دی د نورو خبرو په ترڅ کې داسې وايي: «... حالانکه علي خان نه خټک دی او نه محمدزی بلکې درانی دی»

۱۴۷:۳۱

قاضي صاحب (اثر افغانی) وروسته له نورو تحقیقاتو خپل لومړنی نظر پرېږدي او وايي: «زه اثر افغان وایم چې د علي نوم احمد خان د پلار نوم يې عبدالکريم خان د نيکه نوم يې عبدالرحمن په قام موسی خېل محمدزی دی، د چارسدې کلي په څلورو کندو مشتمل دی، دیوي کندي نوم، کندي موسی خېل دی، داکورنۍ په چارسده

د شعر سلطان علي خان

کلی کې په موسی خېل کندی کې اوسېدله - روستو چې د علي خان نیکه عبدالرحمن خان د عرفان او طریقت لوړه مرتبه حاصله کړله نود خپل قوم او قبیلې روحاني پېشوا ووتو.))
۴۲:۳۲

همداراز ښاغلی کامل هم دا خبره ردوي چې علي خان خټک دی؛ وایي: «هرکله چې موږ سره د علي خان (خټک) منگل اتمانخېل یا له کومې بلې قبیلې کېدو د لیکلي سند یا مسلسل روایت په بنا څه ثبوت نه شته نو باید چې ترڅو مو نور شهادت نه وي موندلی نوکه قبيله يې اړومرو فرض کوو مهمنزی يې گڼو ځکه چې د هشتنغر اکثر خلق مهمنزي دي.»

۱۲:۲۸

ددې خبرې رد پوهاند رشتین په اووه ورځنۍ رهبر مردان ۱۵/۸ / اپرېل سنه ۱۹۵۷ او اووه ورځنۍ رهبر پېښور ۳۱/۱۵/۶ اکتوبر سنه ۱۹۵۷ کې په مسلسل ډول کړی دی؛ وایي: «که د کامل صاحب په خیال د یو شاعر لپاره د خپل ځان او قوم ښودنه لازمي وي نو خو باید چې علي خان خپل کلی، ځای او قوم په واضح ډول ښودلی وي چې هېو دا لاتجه غوڅه وی. د علي خان په دیوان کې چې څه رنگ د سرای او خټکو ذکر نه شته داسې په کې د اتمانزو او مامنزو ذکر هم نه شته نو بیا په څه دلیل کامل صاحب دی له پخواني روایت څخه را اوباسي او بې سنده يې په بل ځای او خېل پورې تړي.»
۱۲:۳۰

په دې توگه پوهاند رشتین غواړي چې علي خان دې خټک

وي.

کھ د شعر سلطان علي خان

مرزاخان قندهاری چې د علي خان زمانې ته نږدې دی، هغه
يې اخونزاده گڼلې؛ لکه چې وايي:

علي خان اخونزاده هم ښه شاعر دی
ښه آبدار دريې به ژبي تويول

قنبر علي د علي خان په غزل تضمین کړی او دی يې ممنزی
گڼلې دی:

دا ځواب قنبر د علي خان ممنزی کا

ښه چې دا نیولې هندپه سر د کبرژن شوه

خو دا چې قنبر علي علي خان ممنزی گڼلې دی کوم ثبوت نه
لري. باید ووايو چې د علي خان په دیوان کې د قنبر علي ذکر نه دی
راغلی او نه مونږ د علي خان او قنبر علي تعلق څرگندولی شو.

سرمحقق زلمی هېوادمل يې مامنزی گڼي، دی وايي: «علي
خان مامنزی د پښتو يو رنگين بيان شاعر تېر شوی دی؛ علي خان د
دیوان خاوند او د هندي سبک په پيرو شاعرانو کې ولاړ سړی دی. ده
د هشنغر په سیمو کې ژوند کړی دی؛ دده مزار د هشنغر د چارسدې
د پرانگو په هدیره کې پیدا شوی دی. پردې مزار چې کومه لوحه پیدا
شوې ده، د هغې لوحې له مخې علي خان په ۱۱۵۰ هـ ق کال کې
زوکړی او په ۱۱۹۵ هـ ق کال مړ دی. دده دیوان درې ځله په پېښور او
لاهور کې چاپ شوی دی. دا يې هم د يوې ښکلې غزلې څو بیته:

ای د زړه سلطانه ته د زړه سلطان د چای يې

ستا رنځوران ډېر دي یاره ته درمان د چای يې

کھ د شعر سلطان علي خان

اورد انتگو دې څوک پاڅه کړه څوک دې وسوه
ای په مخ آتسه سود د چا نقصان د چایې»

۲۱۹-۲۱۸:۲۹

سرمحقق هېوادممل په خپل اثر د (د پښتو ادبیاتو تاریخ) کې
د علي خان په اړه همدومره بحث کړی چې مونږ کټ مټ را واخیست
دا چې په کوم دلیل یې مامنزی گڼلی ذکر یې دلته نه دی شوی.
همداراز د زوکړې او مړینې کلونو په اړه یې هم نور څه معلومات نه
دي وړاندې کړي.

په هر صورت سره له دې چې ډېرو پوهانو په دې اړه څېړنې
کړې دي خو نه دي توانېدلي چې ټول په اتفاق علي خان د یوه
ځانگړي قوم وگڼي بلکې هر چا بېل بېل قوم ته منسوب کړی دی او
دغه مسئله گونگه پاتې ده.

ټاټوبی:

د علي خان د ژوند بله معما د هغه ټاټوبی دی، هغه د کوم
ځای و؟ په کوم ځای کې زېږېدلی؟ دغه پوښتنې هم دومره په آسانه
توگه نه شي ځوابېدلی، ځکه چې نه تاریخ د علي خان په اړه څه ویلي
او نه ده په خپله دا لارمه گڼلې چې د خپل ځان په اړه څه ووايي او خپل
ټاټوبی څرگند کړي.

څېړونکو دده د دیوان له گردود څخه دا ثابته کړې چې علي
خان د هشتنغر اوسېدونکی دی ځکه چې لهجه یې خالصه
هشتنغری ده او بله دا چې ده په خپلو اشعارو کې هشتنغر او جیندی

کھ د شعر سلطان علي خان

زيات ياد کړي دي او ورسره يې زياته مينه بنودلې ده له دې څخه
داسې ښکاري چې گوندې دی به د هشتنغر اوسېدونکی وي او هغه
به يې اصلي ټاټوبی وي يا دا چې هلته به لوی شوی وي.
چې يار نه وينم دلې په هشتنغر کې
پتوم به له وطنه پسې سرمخ

نه پوهېږم زه د چا زړه څه له غولاه شم
څښلې مې ساده صافي اوبه دي د جيندي
۱۵۵:۲۳

يا:

نه پوهېږم زه د چا په زړه څکه غولاه شم
څښلې مې صفا ساده اوبه دي د جندي
۱۳:۲۳

پروت وم په درياب د تحير کې چپو وړی
نه پوهېدم هېڅ چې اباسين وړم که جيندي
۱۵۷:۲۳

کېدای شي هشتنغر - جيندی دده اصلي ټاټوبی وي او دا هم
کېدای شي چې اصلي ټاټوبی يې کوم بل ځای وي او دلته په هشتنغر
کې لوی شوی وي ددې معما د حل لپاره نورې لارې نه شته مگر دا
چې دده د ديوان لهجه ووينو، ښاغلی عقاب خټک يې لهجه د خټکو
بولي او ډېر مثالونه يې له ديوان څخه راباسی چې اوس هم په خټکو
کې معمول دي؛ لکه: لوستونيه (لوستونکيه)، لېږدېدل (کډه کول)،
پور (قرض)، دوک (تکليف)، ډېلې (ډبې)، روزی نه شوې (نصيب نه

کھ د شعر سلطان علي خان

شوي، پڙان (ميلوگان) لونم (نولم)، سنکده (ساه رغرېدل) او داسې نور، خو قاضي عبدالحليم اثريې اصلي مامونزی واهه گني. امکان لري د لهجې له مخې د علي خان قوم او ټاټوبې څرگند شي خو دا هم له امکانه لرې نه ده چې د يو چا د زېږېدو ځای يو او د اوسېدو ځای يې بل وي، په يو ځای کې اوسېږي خو هغه يې اصلي وطن نه وي، يو گړدود (لهجه) کوي خو هغه يې اصلي گړدود نه وي. داسې ډېر پېښ شوي دي مثلاً ددغو دوولسيزو جگړو په ترڅ کې افغانان خواره واره شول ځينې يوې خوا او ځينې بلې خوا ته مهاجر شول. ډېر افغان ماشومان په نورو هېوادو کې لوی شول يا لږ تر لږه بل ولايت ته وکوچېدل او په دې توگه د زياترو افغانانو گړدود حتی ژبه بدله شوه، نو کېدای شي علي خان هم همداراز وي خو دا هم کېدای شي چې همدغه (هشتنغر - جيندي) يې اصلي ټاټوبی وي. په هر صورت اوس همدومره پوهېږو چې علي خان په خپلو شعرونو کې هشتنغر او جيندی ياد کړي دي.

اشــنغر شو کان دزلفو د دلبرو

ځکه نشته په داملک دکان د مشکو

۲۳: ۱۳۵

پروفيسر تقويم الحق کاکاخېل داسې نظر لري چې علي خان پس له ډېره صبره له وطن نه د خپل محبوب د لېدو لپاره پېښور ته تللی خو څرنګه چې هغې پرې پروا نه ده ساتلی بېرته خپل وطن ته راغلی دی؛ ددې موضوع په اړه لاندې غزل وړاندې کوي:

د شعر سلطان علي خان

زه که پوهېدی چې دې په مانه شته وتنه
 نه به وم په تا پسې وتلی له وطنه
 زړه وړه خو آسان دي دلبري مشکل هنر دی
 گرانه ده بې حده د آشنا د زړه ساتنه
 دېره آشنایې څه بیا زر هېره آشنایې څه
 ښه ده آشنایې خو بارې غواړي پت پالنه
 دېر تګان که اورم یا یې وینم لکه ته یې
 نه کاندې دا هسې څوک له نېکو جارېستنه
 پروت په درکې ستایم که رتې مې هم دې ستایم
 شاه له باید نه دي د رعیت عالم وهنه
 یا زه په سودا د مینې نه پوهېدم زیان شوم
 یا خوپه دنیا کې آشنایې نه ده سودم نه
 ما درېسې وچ په وچه نو د صورت وچ کړې
 تا راته یوه خبره ونه کړه نوجنه
 ستا د درملنګ شوم چې دې بدې شومه څنګ شوم
 خوښ مې دې بېلتون له نا چارې کړو کبر ژنه
 دا گومان خومه کړه چې به ژر تر ژره روغ شم
 ستا د غم شتې څه هسې نه ده برسېرنه
 خوښ یم که ځګر زما د یار ښو سوری کړو
 ښه وشوه دا کور و خالي پاتې له روزنه

کھ د شعر سلطان علي خان

شـپول د رقيبانو دى چاپـېر تر گلـعدارو
هر يو ځاى په ځاى را پورې نښلي لکه غڼه
مـرم په رنځ د هـجـر تا خبر زما وانه خست
عذر له را مه شي چې را نه غلې په پوښتنه
لاس د کرم ورکړې حقيقي محبوبه وارى
ډوب شه علي خان د مجازي عشق په بوختنه
۱۳۲:۲۳

په دې غزل کې د هشتنغر يا د پېښور خاص ذکر نه دی
راغلی خو دا خبره سمه ده چې دی د خپلې معشوقې په خاطر له خپل
وطن څخه بهر تللی دی. دا چې چېرته تللی په دې غزل کې دا ذکر نه
شته.

په (پښتو شاعري) اثر کې هم داسې راغلي چې د علي خان
کورنۍ له افغانستان نه پېښور ته راغلې وه، دلته له دغه اثر څخه
همدغه موضوع کټ مټ را اخلو: «علي خان که څټک هونې پر جمهور
کا اتفاق هې تا هم جديد محقيقن کا خيال هې که - علي خان منگل
قبيلې کا فرد تها، اس که والدين افغانستان سې وادی پشاور ميں اُتر
آئے تھے. بعض کی نزدیک علي خان کا گهرانه قندهار سې احمد شاه
درانی کے ساتھ وادی پشاور ميں آيا اور هشت نگر کا حاکم اعلى
بناديا گیا»

۲۱۸:۴

دوى وايي چې د علي خان والدين له افغانستان نه پېښور ته
ورغلل، د ځينو په نظر د علي خان کورنۍ له قندهاره احمدشاه

د شعر سلطان علي خان

دراني سره يو ځای وادي پشاور ته راغلل او هشت نگر (هشتنغر) کې مېشت شول، چېرته چې د علي خان پلاري يې د هشت نگر حاکم کې.

د علي خان پلار:

دا چې علي خان د چا زوی دی، پلاري يې څه کار کوه دا يو بل لاجوابه سوال دی چې تحقيق او څېړنې ته اړتيا لري. علامه عبدالحی حبيبي ليکلي دي: «علي خان د خوشحال خان د کورنۍ يو مشهور اديب چې د کال ۱۱۵۰ هـ پورې ژوندی و، دی د افضل خان خټک زوی او د اشرف خان هجري لمسی او د کاظم خان شيدا ورور و.»

۲۵۷:۷

پوهاند صديق الله رشتين هم په دې اند دی چې علي خان د افضل خان خټک زوی دی، دی وايي: «علي خان د خټکو د بني يو خوشنوا بلبل او يونامتو اديب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي.»

۸۰:۱۸

قاضي عبدالحليم اثر افغاني داسې نظر وړاندې کوي: «اوزه اثر افغاني وایم چې د علي خان د پلار نوم عبدالکریم خان د نيکه نوم عبدالرحمن خان په قام موسی خېل محمدزی دی.»

۴۲:۳۲

نوپه دې ډول د علي خان د پلار نوم ځکه څرگند نه شو چې لومړی نظر د علامه حبيبي و او د پروفیسر سيد تقويم الحق کاکا خېل له خوا په مستندو دلايلو رد شوی چې ما د علي خان د قوم تر

ګډ شعر سلطان علي خان

عنوان لاندې کټ مټ را اخیستی دی.
او د ښاغلي اثر افغاني نظر دلیل ته اړتیا لري ځکه خو وایو
چې د علي خان د پلار نوم معلوم نه دی.
ښاغلی د تیري اکمل اسد آبادي وایي: «د علي خان درې
تصنیفات قلمي صورت کې زما نظر لاندې راغلي دي، هغو درېوړو
کې علي خان خټک لیکلی شوی دی او د هغه د پلار نوم پکې صفا
لیکلی دی او چې کومه قلمي نسخه د مضمون لیکلو په وخت زما
مخکې ده هغه کې هم خټک لیکلی شوی دی.»

۳۲۸:۱۱

ما دغه (اووه ورځنۍ دوران پېښور) ترلاسه نه کړه خو داسې
ښکاري چې اسد آبادي به هم د علامه عبدالحی حبیبي او پوهاند
صدیق الله رښتین ملگری او هم نظر وي.

په دې لړ کې ښاغلي عبدالکافي اديب داسې لیکلي دي: «د
علي خان اصلي شخصیت رابرسېره کولو په لړ کې اول دا سوال پورته
کېږي چې د علي خان خاندان د کوم ځای اوسېدونکی و؟ دا د پښتو
ادب بد قسمتي ده چې د علي خان غوندې ستر شاعر د پلار نوم چا
تراوسه پورې لیکلی نه دی او نه یې خاندان چا معلوم کړی.....»

۱۱۱:۳۳

که هر څومره محققینو څېړنې کړې دي خو بیا هم دا ترې
ثابته نه شوه چې علي خان څوک و، کله وفات شوی دی، اولاد لري او
که نه؟

مونږ اوس له دې ټولو تېرېږو او صرف وایو چې علي خان د
پښتو ژبې یو نامتو عالم اديب او روحاني، تصوفي شاعر دی چې

کھ د شعر سلطان علي خان

ژوند يې له ډېرو کړاوونو ډک ښکاري دا چې د مينې په برخه کې تر هر څه زيات کړېدلی دی نو وايو چې علي خان که هر څوک دی خو د پښتو ادب د کلاسيکې دورې تر ټولو وروستنی په مينه کې دردېدلی، کړېدلی او وړيت شوی شاعر دی. چې هر څه يې په چوپه خوله زغملي دي.

اولاد:

دا چې علي خان اولاد لري او که نه، په دې اړه دوه ډوله نظريات موجود دي:

لومړی، نظريه: علي خان صرف يو زوی درلود هغه هم په کوچنيوالي کې مړ شوی دی. دغه خبره له لاندې شعر څخه ښه معلومېږي:

زړه مې په پلکونو د هجران شو آموخته
لالکه سندان شو په تاوونو کې پخته
ونه د صورت مې ځکه وخته له برمه
اړپه کې يونيله وه هغه هم اوخته
هجر د غياث چې زما ترې الغياث دی
پروت مې په زړه پاس دی چې پرې سوزم پنج وخته
دا مې د خوږ زړه قوله وښکې شي پرې پوهېږم
يا يې سره توپي ده چې ترې خېژي په تخته
خود له عشقه سوی وم هلک زويه ايرې کړم

کھ د شعر سلطان علي خان

اور له لږ بخري نه زر لگي په سوخته
 زه يې هجرو سوم د پتنگ په دود خوله پته
 نور عالم دې کوکې پرې وهي لکه فاخته
 خدای که زما سوی رضا که چې مې دوستان دي
 مه شه د یوه زویه د مرگ په غم اخته
 صبر زغم چې نه کا بې چاره مهجور به شه کا
 خوار ته بې له هجره وارې لارې دي دوخته
 ما که شوک لېدلی چې په تېښته له غم خلاص شه
 زه به نرغونی له بېلتانه وم گرېخته
 ډېره موده پروت وزړه د زلفو کشاکش کې
 مزی د امېد يې عاقبت شو گسېخته
 غم چې شو همدم د علي خان کم به يې نه کا
 شعر که پښتو کا که فارسي گوهر رېخته
 ۴۹:۲۳

له پورته غزل څخه دا جوتېږي چې د علي خان دغه یوزوی و،
 هغه هم مې شوی و دده د زوی نوم غیاث و چې علي خان يې په مړېنه
 ډېر ویرجن شوی دی، په ځانگړې توگه کله چې د هغه له سره سره
 ټوپۍ پر تخته لرې کوي، علي خان داسې انگېرې؛ لکه چې دا سره
 ټوپۍ د غیاث له سره نه بلکې د علي خان د زړه سر لرې کوي او
 غوڅوي يې.

کھ د شعر سلطان علي خان

خو قاضي عبدالحليم اثر افغاني داسې انگېري چې دغه
غياث د علي خان زوی نه دی بلکې دی د غياث الدين د سعادت مند
خان او فيض الله خان په نمسو کې راځي او لکه څنگه چې د دوی
نيکونه شهيدان شوي دي دغه شان غياث هم د نېکونو په لاره تېر
شو.

۲۳۶:۳۴

او په دې ډول اثر افغاني ددې خبرې په ثبوت کې لاتدې شعر
وړاندې کوي:

دا هم شکر چې سړی پرې بدن نام نه دی
خو بنده په واک د خپل کردگار تېر شو
جبر نه دی په دا قبر بویه صبر
خو لمسی و د نېکونو په لار تېر شو
د بلبل اسره خوره شوله د ناستې
چې د باغ په څنگ راته په چغار تېر شو
اوس به څه پورې شماره یا مرثیه بنکوم
چې يې عمر د شمارې و په شمار تېر شو
يوه ورځ به دې غږ وشي علي خانه
چې فلانی هم لکه گرد و غبار تېر شو

۷۸:۲۳

ډاکټر اقبال نسیم خټک وايي چې دغه يقيناً يوه مرثیه ده خو
د چا نوم په کې نه دی ذکر شوی دا چې علي خان به دا مرثیه غياث ته

کھ د شعر سلطان علي خان

ويلې وي يا کوم بل چا ته دا يو قياس دی نو قياس د سند درجه نه لري په دې توگه مونږ پورته مرثيه غياث الدين ابن سيف الدين لپاره نه شو دليل کولی.

دويمه نظريه: که څه هم د علي خان په يوې مرثيې کې د غياث په نوم د هغه زوی گڼلی شوی چې علي خان يې په مړينه سخت وير کوي خو بيا په يوه بل غزل کې دا اعتراف کوي چې بالکل اولاد نه لري:

خپله لور څه چې لازويه مې هم نشته
خو لیده اورېد شي غم محکم د لونهو

۱۳۸:۲۳

له پورته بيت څخه داسې ښکاري چې علي خان هېڅ اولاد نه درلود يا دا چې ددې غزل تر ويلو پورې يې اولاد نه درلود دا هم ويلی شو چې ددغه غزل تر ليکلو به د مخه غياث مړ شوی وي، ځکه خو يې ويلې چې نه زوی لرم او نه لور.

په هر حال که علي خان اولاد درلوده نو هماغه غياث به و چې کوچنی مړ شوی دی او بس، کېدای شي د اولاد ښه او بد يې نه وي ليدلي.

علي خان هم يو عجيب کلک غيرتي پښتون و سره له دې چې ده هېڅ اولاد نه درلود خو بيا يې هم له خدای څخه غوښتنه کړې چې لور ورته ورنه کړي.

کھ د شعر سلطان علي خان

خپله لور څه چې لازويه مې هم نه شته
خولیده اورېد شي غم محکم د لونیو

خدایه ته ترې علي خان له امن ورکړې
شته دي ډېر اوږي لېوال عالم د لونیو

د پښتو همدا شان کلتور دی، د لور ساتنه ورته ډېر دروند
کار ښکاري که هر څومره یوه لور ښه خوی او اخلاق ولري بیا هم دوی
ته د شرم وړ وي. بده خوی یې لا پرېږده چې څوک یې ښه هم ووايي نو
پرې بده اغېزه کوي.

په لاندې غزل کې علي خان د لونیو په اړه د پښتنو احساسات
په څرگنده توګه څلولي دي:

بل یو غم به نه وي زیات له غم د لونیو
واقعي چې چوي زړه الم د لونیو
ډېر عالم یې د سیالۍ له برمه پرې یست
خدای دې پل په هیچا نه کاسم د لونیو
که په خوی ملایکه حوره په رنگ وي
هم رڼا ګڼه رښتیا تور تم د لونیو
بد خو پرېږده که یې ښه له چا نه واوړې
دغه مدحه ده بېشکه دم د لونیو
که د نرپلو پرې گرم وي په خوښۍ کې

کھ د شعر سلطان علي خان

نرپه نره به مور پلار کړي گرم د لونیو
واخیست مه شه د دوی مهرپه زرگونو
که څوک تخت مومي په نیم درم د لونیو
شرم گيړو ته یې لږ غمونه ډېروي
وي بې شرمو ته ډېر لږ ماتم د لونیو
په نعم الختن الحد کې غوږ کړه
چې حدیث په دې حدیث که تم د لونیو
خپله لور څه چې لازویه مې هم نشته
خو لیده اورېد شي غم محکم د لونیو
خدایه ته ترې علي خان له امن ورکړې
شته دي ډېر اوږدې لېوال عالم د لونیو

۱۳۸:۲۳

دا یوه طبیعي خبره ده چې کومه مسئله په یوه کلتور کې
جدي وي د ټولنې په ټولو غړو اغېز لري، د لونیو حقوق په اسلام او
پښتو دواړو کې خوندي دي. خو هغه مسایل چې په غیرت او ناموس
پورې اړه لري اسلام او پښتو دواړو کې ورته جدي پام اړول شوی دی.
دا چې علي خان له لور څخه امن غواړي دا ددې معنا نه لري
چې گوندې لور ښه نه وي بلکې د لور ساتل په ټولنې کې، د هغې هر
ګام ته د ټولنې پام او داسې نور چې د پښتو لپاره د ننګ خبره ده نو
ځکه وایي چې لور ونه لرم نو ښه ده.

تحصیل:

کھ د شعر سلطان علي خان

دا چې علي خان به په رسمي ډول تحصیل کړی وي ددې خبرې لپاره کوم خاص سند نه لرو خو د هغه له دیوان څخه داسې معلومېږي چې دی یو لوی عالم او اديب دی، د دین یو ښه عالم دی، داسې برېښي چې د علومو تدریس یې هم کاوه، د تفسیر، حدیث، فقهې، صرف او نحوې، منطق، فلسفې، هیئت او مناظرې په میدان کې یې پوره لاس درلود.

کله چې مونږ دده دیوان په څیر سره وگورو نو د پوهې کچه یې په پوره ډول سره را څرگندېږي، هم د معنا او مفهوم په لحاظ او هم د لفظ او جملو د ترکیب په لحاظ، کوم راز بدایع او صنایع چې ده استعمال کړي همداراز تشبیهات، کنایات، مجاز او استعارې، په دومره ظرافت سره کارول بې له دې چې یو شاعر پوره پوهه ولري د دې ډول علومو انعکاس هغه هم د شعر په ژبه له امکانه لرې دی. ځکه خو وایو چې علي خان په یو نه یو راز شخصي یا عمومي ډول علم تر لاسه کړی دی.

علي خان په خپل کلام کې دا اعتراف کوي چې د محمدي صاحبزاده او جامي پیرو دی:

زه پیرو محمدي یم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسې ما ده ځکه کړې اقتدا دا

څرنگه چې علي خان ځان د محمدي صاحبزاده پیرو گڼي نو د هغه حق ادا کولو لپاره د خپل مرشد او پیرو له غزلونو او شعرونو څخه پوره گټه اخلي، همداراز په پورته شعر کې علي خان ځان د

کھ د شعر سلطان علي خان

جامي پيرو هم گڼي او وايي چې ما محمدي او جامي پسې اقتدا کړې
۵۵:

د جنت د باغ قمري دی که شپږين زيان طوطي دی
يا بلبل سيلاني دی که جامي دی ډېر شيدا دا
زه پيرو محمدي يم هم تابع د صاف جامي يم
په دا دواړو پسې ما ده ځکه کړې اقتدا دا
علي خان چې په پښتو کړه د جامي صاحب بيتونه
گويا ښکليو جامې وښکې نوې اغوندې زيبا دا
۲۳: ۴۰

له دې بيتونو څخه داسې ښکاري چې علي خان د
عبدالرحمن جامي دري بيتونه په پښتو نظم ژباړلي دي او هغو ته يې
نوی رنگ ورکړی دی.

سربېره پردې علي خان په روحاني علم کې مرشد درلود، د
هغه په شعرونو کې دې اړخ ته هم څه نغوټې شوې دي خو افسوس دی
چې د ژوند د نورو حالاتو په شان په دې اړه هم بشپړ او دقيق
معلومات نه لرو، خو په يوه بيت کې يې د صاحب يادونه په دې ډول
کړې ده:

دا هغه قسم غزل دی چې صاحب وې
له خاطره مې آرام او جميعت لار
۲۳: ۷۵

ددې بيت په اړه پوهاند رشتين داسې نظر لري چې دی يې له
شيخ رحمکار سره د عقيدت په خاطر زيارت ته لېږلی دی ځکه چې
علي خان خټک و او خټک اکثراً د شيخ رحمکار مريدان دي، مگر

د شعر سلطان علي خان

بناغلی کامل د دې خبرې مخالفت کوي او د ميا تقويم الحق
کا کاخېل په اند دغه غزل به يې صاحبزاده محمدي ته ليکلی وي.
ميا تسنيم الحق کا کاخېل وايې چې: «له خاطره مې آرام او
جميعت لار» دا مسره د محمدي ده او علي خان په دې تضمين کړی
دی. صاحبزاده محمدي د هغه پيرو و، په زړه کې يې دا راغله چې
هسې نه هغه خفه شي نو ورپسې وايي:

تبعیت دی د تمثيل وا همه نشته

ستا بارگاه له په دا هسې روايت لار

۰:۲۴

تسنيم الحق کا کاخېل چې کوم نظر ورکړی او ويلي يې دي
چې: «... صاحبزاده محمدي پيرو و» زما په خيال دا به د کاتب
تېروتنه وي ځکه چې صاحبزاده محمدي د علي خان پيرو نه و بلکې
علي خان د محمدي پيرو و لکه پخپله علي خان چې ويلي دي:

زه پيرو محمدي یم هم تابع د صاف جامي یم

په دا دواړو پسې ما ده ځکه کړې اقتدا دا

۴۰:۲۳

او دا چې «له خاطره مې آرام او جميعت لار» د محمدي مسره
ده شايد تسنيم الحق کا کاخېل په کومې نسخې کې ليدلي وي خو په
چاپي نسخې کې دا مسره نشته، ځکه خو مونږ صاحب و نه شو
پېژندلی.

روهي ادب کې راغلي «قياساً ويلي شي چې په دې زمانه کې
د څوکنو حضرت ميا عمر صاحب د پښتونخوا روحاني پېشوا و هر

کھ د شعر سلطان علي خان

کله چې هغوی د شعر او ادب شوق لرلو نو داسې معلومېږي چې علي خان د طریقت بیعت هم د هغه نه کړی وي.» او بیا د علي خان هغه بیت په لږ څه توپیر داسې راوړي:

دا هغه غزل دی چې صاحب وي

له خاطره مې آرام او فراغت لږ

۴۰۱:۲۱

په دې اړه پروفیسر محمد نواز طایر داسې څرگندونه کړې

ده:

«ددې مصرې تطبیق د میا عمر صاحب په کلام کې هله کېدای شي چې د هغوی په کلیاتو کې ددې غزل نشاندهي اوکړي، خو هر کله چې د هغوی د کلیاتو مجموعه نه ده موجوده، په دې سبب دا دعوا تصدیق طلبه ده.»

۴۰۱:۲۱

او دا راز ویلی شو چې د صاحب نه میا عمر صاحب مراد نه دی. زه فکر کوم چې د صاحب نه مراد هماغه صاحبزاده محمدي دی نه کوم بل څوک، په هر حال دغه خبره هم تر بیا څېړنې یوه معما پاتې شوه.

دا چې علي خان د چا شاگرد یا پیرو و؟ دا خبره پرېږدو راځو دې ته چې دی څومره لوی عالم و، دده د علم کچه دده په اشعارو کې معلومولی شو.

راځئ چې په هره برخه کې دده له دیوان څخه بېلگې را واخلو:

علوم

علي خان په بېلابېلو علومو کې لاس درلود لکه فقه، عقايد، حديث، تفسير، صرف، نحوه، منطق، فلسفه، هيئت، مناظره او داسې نور، ده تر هر څه زيات هغه علم خوښه چې ديني هدايت پکې وي، اهل علمو ته سلام وايي په ځانگړې توگه هغه عالمان چې د خداي جل جلاله د هدايت پيروان وي:

اهل علمو ته سلام د علي خان دی

خصوصاً بيا من يتبع الهدا

۲۳:۳۳

دلته کونښن کوو چې د هر علم په اړه د علي خان له ديوان څخه بېلگې را واخلو:

۱. قرآن او تفسير:

قرآن چې د مسلمانانو مؤمن به کتاب دی او په قرآن باندې پوهېدنه د هر چا د وس کار نه دی په تېره بيا د هغه له تفسير څخه په ځانگړو ځايونو کې کار اخيستل د بشپړ علم او پوهې پايله ده چې دا کار د علي خان په اشعارو کې په ډېره ښه توگه ليدل کېږي.

دا يو حقيقت دی چې د يو بشپړ آيت يا فقري راوړل په خپل کلام کې له چا څخه د اورېدو يا اقتباس په صورت کې په دومره کچه نه شي کېدای، له دې نه په يقين سره ويلى شو چې علي خان د قرآن

کھ د شعر سلطان علي خان

په تفسیر او تشریح ډېر ښه پوهېده، د بېلگې په توګه د هغه لاندې څو بیتونه وړاندې کوو:

آخر لوت کړو علي خان سورو د هجر
که یې څو په ځان پوکلو لایلاف
۱۰۶:۲۳

علي خان چې مع العسر يسرا لولم
زړه په دا به ښه کوم ولې تر کومه
۱۲۰:۲۳

وابتغوا اليه الوسيله را په یاد کړه
راشه علي خانه ورته ګوره وسيلې
۱۵۲:۲۳

د یارۍ مزی به لا انفصام لها و
که د ښکلیو له جانبه یې غبرګون وی
۱۵۶:۲۳

حمد الله لولم درود ورسره لاهم
د سودا درود مې هم لکه اعدام لاړ
۸۴:۲۳

غاړه خلاصه کړه ناصحه بیا مې پرېږده
په استازي نور څه نشته بې ابلاغه
۱۰۵:۲۳

په لومړۍ بېلگې کې (لایلاف) څخه قریش سورت مراد دی،
په دې بیت کې اضافي مؤکده تشبیه کارول شوې، (هجر) مشبه او
(سورو) مشبه به ده چې له آره ترکیب د هجر سورو دی، سربېره پردې

د شعر سلطان علي خان

د تلمېح صنعت هم پکې راوړل شوی چې هغه د قرانکریم آیت (لایلاف قریش) ته اشاره ده چې د نزول شان یې دا دی:

«په مکې کې غله او نور خواړه نه پیدا کېدل نو ځکه د قریشو داسې عادت و چې په هر کال کې به دوی دوه ځلي سفر کوه د ژمي په وخت کې د یمن په لوري چې تود دی او په اوږي کې د شام په لوري چې یخ او زرغون ملک دی. د هر ځای خلکو به دوی د اهل حرم او د بیت الله د خادمانو په نامه سره پېژندل او د دوی به یې ډېر عزت، احترام او خدمت کوه او د هغوی ځان او مال ته به یې لاس نه غځوه نو ځکه دوی به له دې تگ او راتگ څخه په زړه پورې گټې اخیستلې او بیا په امن، اطمینان او ډاډینه (سکون) سره په خپلو کورونو کې کېناستل، خوړل او خورول به یې. د حرم په شاوخوا کې به د غلا، داږې، لوټ او تالاشورماشور و خو په خپله په حرم شریف کې به د هغه د احترام په سبب کراره کراري وه او د قریشو خلکو په ډېرو هوسایو (آرام) سره خپل ژوندون تېروه نو د همدې انعام تذکره، یادونه دلته شوې ده.»

۱۷۶۴: ۱۳

په دویمه بېلگه کې (مع العسر یسرا) (د الانشراح) (الم نشرح لک صدرک) سورت لومړي آیت ته اشاره ده یعنې له سختۍ سره آساتیا شته؛ په درېیمه بېلگه کې (وابتغوا الیه الوسیله) د (المائده) سورې ۳۵ ایت ته اشاره ده:

(یا ایها الذین امنوا اتقوا الله وبتغوا الیه الوسیله وجاهدوا فی سبيله لعلکم تفلحون)

کھ د شعر سلطان علي خان

ژباړه: ای مومنانو! له الله تعالى څخه ووبرېئ او د هغه په دربار کې د کامیابی ذریعه ولټوئ او د هغه په لار کې جهاد کوئ چې کامیاب شی.

۰:۱۲

علي خان خان ته خطاب کوي چې د الله تعالى دغه وينا په ياده کړه او په خپلې مينې کې د ستونزو د حل لپاره وسيلې پيدا کړه. همداراز څلورمې بېلگې کې د (البقره، سورې (۲۵۶) ايت ته اشاره شوې ده؛ ايت په دې توگه دی:

(لا اكره فى الدين قد تبين الرشد من الغى فمن يكفر بالطاغوت و يؤمن بالله فقد استمسك بالعروة الوثقى لا انفصام لها والله سميع عليم)

ژباړه: د دين په چارو کې څه زور او مجبورل نشته، سمه خبره له غلطو مفکورو څخه جلا کړای شوې ده اوس چې څوک له کوم طاغوت نه منکر شي او پر الله ايمان راوړي هغه يوه داسې کلکه اسره ونيوله چې هېڅکله ماتېدونکې نه ده او الله جل جلا له (چې هغه خپله اسره نيولې) د هر څه اورېدونکى او پر هر څه پوهېدونکى دی.

همداسې په پينځمې بېلگې کې د فاتحې سورې لومړي ايت (الحمد لله الرب العلمين) ته اشاره شوې او په وروستي بيت کې د يس شريف سورې ۱۷ ايت (و ما علينا الا البلاغ) ته نغوته شوې ده. يعنې پر مونږ نور مسؤليت نشته بې له دې چې تاسې ته خبر درکړم نو علي خان وايي چې اى ناصحه خپل نصيحت وکړه او نور مې پرېږده ستا مسؤليت همدومره و او بس.

کھ د شعر سلطان علي خان

د علي خان په ديوان کې دا ډول بيتونه ډېر دي چې ايتونو ته پکې اشاره شوې ده خو مونږ په همدومره بېلگو بسنه کوو.

۲. حديث:

لومړۍ بېلگه:

څه د نېکو همرهان دي يوقران دويم حديث
چې و حق ته رهبران دي يوقران دويم حديث
سپر د هرې خرڅنې دي د هغې جهان توښې دي
هم ښيوې ددې جهان دي يوقران دويم حديث
ستا د جهل رنځ به روغ کا تاريخي به دې فروغ کا
دواړه شمعي د عرفان دي يوقران دويم حديث
هر سړی چې پرې عمل کاله وليانو به ځان مل کا
تبغ په لاس د مسلمان دي يوقران دويم حديث
تیاره زړونه نوراني کا د دين خوار سړی غني کا
لوی رهبر د هر انسان دي يوقران دويم حديث
۵۳:۲۳

پورته غزل مونږ همدومره را واخيست، په ټول غزل کې د قرآن او حديث گټې بيان شوې دي چې د قرآن او حديث موضوع او مفهوم ترې څرگندېږي او علي خان د دين د لوړ پوړو علماوو په کتار کې دروي ځکه چې په قرآن کریم او احاديثو ډېر ښه پوهېده.

دويمه بېلگه:

کھ د شعر سلطان علي خان

په نعم الختن الحد کې غوږ کړه
چې حديث په دې حديث که تم د لوبو

پورته حديث د (نعم الختن الحد) داسې معنا لري يعنې ښه
زوم قبردې چې لور مړه شي غم يې غوڅ شي.
سربېره پردې علي خان په خپلو شعرونو کې ډېر احاديث لفظاً
يا يوازې مفهوم يې په تشرېحي ډول راوړي دي.

۳. صرف او نحوه:

صرف په لغت کې گټې، فايدي، مصرف، لگښت، خرڅ او
لگونې ته وايي خو د ژبپوهنې په اصطلاح کې صرف (مورفولوژي،
گړپوهه) د يوې ژبې د مورفيمونو د جوړښت د طريقو او د کلمو د
ډولونو او حالاتو څېړنې او تشرېح ته وايي.

پوهاند صديق الله رشتين يې داسې تعريفوي: «هغه علم چې
پکې د کلمو د ډولونو، حالتونو (تغيير او بدلون) گردان او اشتقاق او
د کلمې د نورو تشرېحاتو په هکله بحث کېږي، د صرف علم دی.»

۴۴:۱۹

نحوه په لغت کې لارې، طريقې، ښې او طرز ته وايي او د
ژبپوهنې په اصطلاح کې نحوه (syntax) د يوې ژبې د جملو،
عبارتونو، فکرو او اصطلاحاتو جوړښت، اوډون او ډولونه تر څېړنې
لاندې نيسي.

ډاکټر مجاور احمد زيار چې نحوه (غونډله پوهه) بولي؛
داسې وايي: «غونډله پوهه د غونډلو، دغه راز د غونډونو (فکرو) او

کھ د شعر سلطان علي خان

گړنو (ایډیمونو) جوړښت، اوډون او ډولونه تر کتنې او وینې لاندې

نیسي))

۱۲۹:۲۰

علي خان د صرف او نحوې په برخه کې هم خپل مهارت
څرگند کړی دی چې څو بېلگې یې په لاندې بیتونو کې را اخلو:
هېڅ تمیزیې چا ونه کړله ابهامه

هسې زړه زماله غمه مبهم وچاود

۶۴:۲۳

دویمه بېلگه:

خلکو خوبه وې چې پټ په فعل کې ضمیر وي

ما فعل جفا ولید څرگند ستا په ضمیر کې

۸۶:۲۳

درېیمه بېلگه:

پېښ زیاتي خلات یم په مجلس کې د خوبانو

زه لکه حرفونه د الیوم تنسهاهیم

۱۲۲:۲۳

څلورمه بېلگه:

ښه مې منظور نه شو په منظر د خوش منظرو

لغوه مې عمل شو په مدخول د کافه مایم

۱۲۲:۲۳

پینځمه بېلگه:

اضافت چې دې د مینې را ته وشو

ځای په ځای د غم صیغې شوې رامضافې

۱۰۶:۲۳

د شعر سلطان علي خان

په پورته بېلگو کې د ابهام - مبهم، فعل، ضمير، د
اليوم تنساها حرفونه، ما (د نفې توري)، اضافت صيغې او مضاف
صرفي او نحوي اصطلاحات او نښې نښانې دي.

په درېيمه بېلگه کې علي خان وايي چې زه د خوبانو په
مجلس کې داسې يم لکه د عربي ژبې په تورو کې (اليوم تنساها) د
عربي ژبې د قاعدې له مخې د اليوم تنساها توري هغه توري دي چې
له نورو نه څو بڼه پاتې شوي دي او علي خان خپل ځان له دې تورو سره
تشبېه کوي خو توري چې يو ډول حکم ولري سره يو ځای کېږي يو
لفظ يا يوه جمله ترې جوړېږي ترڅو اسان او په حافظه کې پاتې شي،
په عربي ژبې او تجويد کې دا ډول کلمې ډېرې دي چې لغوي معنا نه
لري يوازې سمبوليکه بڼه يې په پام کې نيول کېږي. د بېلگې په توگه
د عربي ژبې د مضارع فعل نومخړي چې: (أ- د متکلم مفرد مؤنث او
مذکر لپاره، ن- د متکلم جمع مؤنث او مذکر لپاره، ي- د غايب
مفرد، تشنيه او جمع مذکر لپاره، ت، د مخاطب مفرد او جمع او
مذکر او مؤنث او غايب مؤنث لپاره) دي په يوه کلمه (انيت) کې يې
راټول کړي دي.

همداراز په تجويد کې د ادغام (ن) ساکن د تورو لپاره د
(يرملون) کلمه ټاکل شوې يعنې که د (ی، ر، ل، م، و، ن) توري تر
ساکن نون (ن) يا تنوين (ـــــــــــــــــ) وروسته راشي نو ادغام (ن) و تنوين
ورته وايي. همداراز د شمسي او قمري (ال) لپاره توري په کلماتو کې
ځای شوي دي.

کھ د شعر سلطان علي خان

۴. منطق:

منطق په لغت کې خبرو کولو يا په ژبه د هغو خبرو راوړلو ته وايي چې مفهوم ولري او په اصطلاح کې هغه قانوني علم چې مراعاتول يې ذهن له فکري خطا څخه ساتي يا هغه قانوني اله چې مراعاتول يې د انسان ذهن له فکري غلطۍ څخه وساتي. دې علم ته ځينې پوهان فلسفي اله، ځينې ورته د فلسفي يا د نظري علومو يوه برخه وايي او ځينې نور يې له عملي او فلسفي علم څخه بهر يو علم بولي.

((علمی است قانونی که مراعات آن نگاه میدارد ذهن را از

خطای در فکر))

۲۱۶۶۱: ۱۶

لومړۍ بېلگه:

عنوانات دي دا ابیات معنون حکم

بڼه بد ګوره د محمول او د موضوع

۱۰۴: ۲۳

د پورته بیت په اړه پروفیسر میا تقویم الحق کاکاخېل وایي چې دا موضوع او محمول منطقي اصطلاح ده چې په نحوه کې يې مبتدا او خبر بولي او حکم مبتدا ته خبر ثابتول وي. مطلب دا چې اشعار خو عنوانات دي او له معنا نه تعبیر د اصل حکم ثابتول دي نو که هغه بڼه وي نو شعر هم بڼه دی او که بد وي شعر هم بد دی پخپله په شعر کې څه خوبي يا بدې نشته.

۱۰۴: ۲۳

که د شعر سلطان علي خان

دويمه بېلگه:

هر مراد دې وړم که تتيجه زما وصال شي
پورپه دواړه شرطه د صغرا او د کبرايم
۱۲۳:۲۳

په دې بيت کې بيا هم د منطق موضوع راغلې. (صغری) او (کبری) دوه مهم اصطلاحات دي. په منطق کې هر دليل درې برخې لري. لومړۍ ته صغری او دويمې ته کبری وايي، درېيمه برخه يې پایله (تتيجه) وي. که لومړۍ برخه (صغری) مثبت وي، نفې نه وي او دويمه برخه (کبری) عام حکم ولري. څه خاص حکم نه وي نو پایله به يې سمه راوځي.

لکه که مونږ ووايو چې علي خان شاعر دی او هر شاعر تخیل لري په دې توگه علي خان تخیل لري. نو لومړۍ جمله صغری مثبت ده، دويمه جمله کبری عامه ده نو تتيجه يې يقيناً سمه ده.

د بيت مطلب دا شو چې زه د محبوب د حکم مثبت ځواب ورکوم او د هغه هر حکم وړم. د صغری او کبری دواړه شرطه اثبات او عموميت يعنې ايجاب او کليت پوره کوم ليکن بيا يې هم پایله (وصال) نه راوځي يعنې مثبت نه شوه.

په لنډه توگه ویلی شو چې محمول او موضوع، صغری او کبری د منطق کلمې دي، محمول او موضوع ته په نحوې کې ابتدا او خبر وايي.

عاريت د معنا متن ځکه نه کړم

چې غالب نه دی په ماد فکر جوع

۱۰۴:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

په دې بيت کې عاريت (له بل نه غوښتل يعنې له بل چا الفاظ يا معاني نه پتېوم ځکه چې زما خپل فکر سپړاب دی، وړې نه دی چې له نورو به سوال کوي) يو منطقي لفظ دی.

۵. فلسفه او هيئت:

فلسفه يوناني کلمه ده چې له فيلوس (دوست، ملگري) او سوفيا (حکمت) څخه رغېدلې ده او په اصطلاح کې د بشر د توان تر کچې د موجوداتو د حقايقو پوهې ته وايي. پوهانو فلسفه په دوو ډولونو ويشلې ده:

۱- علمي فلسفه ۲- نظري فلسفه

د يادونې وړ ده چې هر علم خاتمه فلسفې لري؛ لکه: رياضيه فلسفه، طبيعي فلسفه، عاميه فلسفه، خاصيه متعاليه فلسفه، ذوقيه فلسفه، بحثيه فلسفه، فيضييه فلسفه او داسې نور.

۱۴: ۱۷۲۰۷

هيئت په لغت کې شکل، بڼې، صورت، د هر څيز حالت او څرنگوالي ته وايي او په اصطلاح کې هغه پوهه ده چې د افلاکو بڼې او د ځمکې پراخوالی پرې څرگندېږي يا هيئت علم د افلاکو د هيئت او د ځمکې د هيئت د ترکيب پېژندنه ده. همداراز هغه علم دی چې سماوي اجرام (اسماني ستوري) تر بحث لاندې نيسي.

۲۳۵۹۷: ۱۷

لومړۍ بېلگه:

کھ د شعر سلطان علي خان

سیند خوني څلور څیگونه بیا هر یو سره جوړ نه دي
څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه وړانه جاله کې
۸۹:۲۳

دویمه بېلگه:

د وفا لپاره ډېره جفا یوسم
بارې نه شي له علت سره معلول پېښ
۹۰:۲۳

درېیمه بېلگه:

نمر سپوږمۍ آسمان به تل در نه ځارېږي
که زمین غوندې قبول د خلکو بار کړي
۷۷:۲۳

لومړي بیت کې څلور څیگونه فلسفي کلمې دي چې څلورو
عنصرو ته اشاره ده: اوبه، خاوره، هوا، او اور چې هر یو یې د بل
د بنسټ دی.

په دویم بیت کې علت او معلول فلسفي گړنې (اصطلاحات)
دي چې علت سبب او معلول مسبب ته وايي، یعنې هغه څه چې تر
لاسه کېږي، عامه طریقه ده چې علت پیدا شي نو معلول ورسره ضرور
راځي او همداراز هر معلول حتماً علت لري یعنې یو د بل لارم او
ملزوم دي.

همداراز په درېیم بیت کې نمر، سپوږمۍ، آسمان او زمین په
هیئت علم پورې اړوند نومونه دي، هیئت ته علم النجوم هم وايي.

۲. مناظره:

د يوې موضوع د حقيقت معلومولو لپاره خپل نظرونه يو بل ته ورکولو او يو بل پر کولو ته مناظره يا مناقشه وايي. په لغت نامه دهخدا کې يې داسې تعريفوي: «علم است که بدان شناخته گردد اداب طرق اثبات مطلوب و نفی ان يا نفی دليل آن با خصم.»

۱۶: ۲۱۵۶۳

عمده حکم د روا ناروا کوت شي
پرې راځي معاینه نقض ممنوع
عادلان حکم هاله کاندي د بدو
چې سند يې هم اصول وي هم فروع
۱۰۴: ۲۳

په پورته بیتونو کې د مناظرې طریقه بیان شوې ده او دا راز تحلیل لري: یعنې یو اصل حکم وي د هغه روا او ناروا لیدل کېږي او نقض او معارضه هم په کې راځي سربېره پردې چې مناظره په نظم کې راځي نثر کې هم راتلای شي خو هېڅکله هم نامشروع وینا په کار نه ده. له پورته بیتونو نه علاوه دغه غزل ټول د مناظرې بحث کوي. د علي خان له پورته شعرونو څخه دا په ډاگه کېږي چې دی واقعا لوی عالم و، په خپل عصر کې به یې سیال کم پیدا شي، دده دیوان د علمونو خزانه ده. د هر علم څرکونه پکې لیدل کېږي.

علي خان شعر روا گڼي

علي خان ډ پر پوخ او خوږ ژبی شاعر دی. دی د اسلام له نظره شعر ویل روا گڼي او وایي چې که عقاید، فقه، سلوک او نور علمونه په شعر ویل شي، څه پروا نه لري خو که دروغ، پوچې خبرې او نور قبايح په نثر هم ویل شي نو هغه ښه نه دي بلکې ناروا دي.

عالمان شعر په څه گڼي ممنوع
په قرآن کې ډ پر لفظونه دي مسجوع
عين حسن د ثقاتو هم په دا کې
ډ پر ابيات له آن حضرت دي مسموع
عقاید فقه سلوک راوړه په نظم
بلاغت رښتيا قصص ښه دي مقطوع
عجيبه مجاز صفت نظر قدرت ته
له عفت سره حسن وي هم مشروع
عبث پوچ دروغ ویل وي که کنخل وي
بې له نظم هم قبيح وي په وقوع
۱۰۴:۲۳-۱۰۳

د نوموړي غزل په يو بل بيت کې وایي:
عذاب نه دی نه ثواب شعر خوشوب دی
گاه يې اغوندي انسان گاه يې سبوع
۱۰۴:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

له پورته بيت څخه دا هم څرگندېږي چې علي خان په ديني علومو ډېر زيات پوهېده، دى وايي شعر د اسلام له نظره نه ثواب لري نه عذاب د دين او ادب ډېر پوهان په دې نظر دي چې شعر ويل نه گناه ده او نه ثواب بلکې د شعر مفهوم ته ارزښت ورکوي چې ښه وينا، د نصيحت خبره يا د انسان د گټې مسئله په کې ذکر شي نو هرومرو ثواب لري او که بده وينا وي، يا څوک بدې لارې ته رهنمايي کوي يا هم هسې د وخت ضياع وي نو حرام دى.

همداراز هره وينا يا عمل چې نه ثواب ولري او نه عذاب هغه مباح وي، نو دده له نظره شعر مباح دى ځکه چې نه ثواب لري او نه عذاب. پاتې شوه ښه وينا که په نظم وي يا نثر ثواب لري خو بده وينا که په نظم وي يا نثر عذاب ده.

علي خان او ادبي فنون

الف: د بديع فن:

بديع په لغت کې خالق، نادره، عجيبه، نوي او تازه ته وايي او هم د څښتن تعالى جل جلا له يوه صفت ته ويل کېږي، په ادبي اصطلاح کې بديع هغه علم دی چې د کلام لفظي او معنوي بنايست ورباندې معلومېږي.

۳:۸

بديعي صنايع په دوه ډوله دي:

۱: لفظي صنايع ۲: معنوي صنايع

په اريانا دايرة المعارف کې د بديعي صنعتونو ډولونه داسې څرگندوي: «بديعي صنايع په دوو برخو ويشل کېږي:

لومړی لفظي صنايع چې د کلام ښکلا په الفاظو پورې تړلې وي او دويم معنوي صنايع چې د کلام حسن او ښکلا په معنا پورې تړلې

وي»

۲: ۸۳

لفظي صنايع

لفظي صنايع هغه صنايع دي چې د کلام او وينا زينت او ښکلا په الفاظو پورې اړه ولري، لکه څنگه چې خواږه په مالګه خوندور کېږي همداراز کلام په صنايعو او بدايعو خوندور کېږي.

۸: ۶

د علي خان په ديوان کې لفظي او معنوي صنايع په خورا ډېره کچه کارول شوي دي چې دلته د لفظي صنايعو ډولونه را اخلو:

سجع:

سجع په لغت کې د قمرۍ يا کوترې موزون آواز ته وايي او په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې يو شاعر يا ليکوال د عبارتو په ترڅ کې په يوه وزن او آهنگ برابري کلمې استعمالې کړي.

سجع په نثر کې ډېره کارول کېږي خو کله کله شعر ته هم مسجع شعر وايي دا په هغه صورت کې چې د بيتونو نيم بيتۍ له مسجع قرينو څخه رغېدلي وي لکه د علي خان لاندې مسجع شعر:

زړه مې دې غم غوڅ که په مخ ماهه قبله ګاهه

ورځ مې دې کړه کړه کج ابرويه کج کلاهه

مخ دې بدر تام شه عاشق ځکه خون اشام شه

ژر خېژه نماښام شه خلقه دې کړه ګمراهه

کھ د شعر سلطان علي خان

بنکلي بنایسته وي د بنایست د ملک ارباب وي
 بي زرو نواب وي بي نوکره بي سپاهه
 شال خور په اوږو وړي آب و تاب له فرښتو وړي
 زړونه په ولجو وړي راځي مست له خانقاهه
 زه قالب ته ځان يې زما څه د درست جهان يې
 لاپه هر چا گران يې د خوبانو شهنشاهه
 شاه په لب غسل يې د زنگي زړونو صيقل يې
 اوس چې را نه بېل يې تش کالبوت پروت يم بي ساهه
 سخت زړه به دې موم کړم خپل احوال که در معلوم کړم
 ولي دې محروم کړم د چشمانو له نگاهه
 سيند د غم لاهو کړم له جهان په دې یکسو کړم
 لاس ستا په کيسو کړم گوندې ووځمه له ميا هه
 مينې دې خراب کړم د هجران اور دې کباب کړم
 وصل ته شتاب کړم په ژوندون شوم ناويساهه
 زه يو لوغړن يم خوار خسته جلا وطن يم
 هسې آرزو مند يم سر گنم سپک تر گياهه
 اوچ لکه دورمه شوم اور د مينې ته وابنه شوم
 نرم تر اوبه شوم وېره کړه زماله آهه
 هجر دې تاراج کړم بېلتانه دې ناعلاج کړم
 څه به ابتهاج کړم په اور وختم ناگاهه

کھ د شعر سلطان علي خان

مینې دې تالا کړم بېلتانه دې ټیټ په ملا کړم
 ما وې زه به غلا کړم بارې اوښکو کړم رسوا هه
 ستا د در ملنگ یم ته ډیوه زه دې پتنګ یم
 خوار بې نام و تنګ یم مه کړه تنګ له خاک راهه
 بند دې په وېښته شوم په دربار کې دې مېشته شوم
 موخه شان ویشته شوم چار مې ځکه شوه تبا هه
 ودې سوم له مینې حال مې ځکه خراب ویني
 هسې دل سنگینې چې نه ترس لرې نه آهه
 ستا په مینه بند دی بند د زلفو په کمند دی
 اور ته دې سپند دی دا عرض واوره له داد خواهه
 څه شي که مدهوش یم ستا د در حلقه به گوش یم
 سوی د عشق جوش یم جګي جګي تګیه گها هه
 عذر پسې شا کړه شپه د هجر مې رڼا کړه
 څه خودمه را کړه ډېر مې مه وهه بې ساهه
 تبغ د فولاد پخ دی د مژگانو کات په ترخ دی
 خوار شه چې پرې غوخ دی ورځ یې شوه تر شپې سیاهه
 یار خو خوب خصلت دی زما واره خپل شامت دی
 یا ستا مصلحت دی ای رقیبه جفا خواهه
 تګ د بنارس وې ما وې باز یې ته تپوس وې
 زر کله وې مس وې غلط شوم له اشتباهه

کھ د شعر سلطان علي خان

بس که ډېر ناچار شوم علي خان له خاورو خوار شوم
بهرته په وار وار شوم د خوبانو له درگاهه

۲۳: ۱۴۴-۱۴۶

په پورته غزل کې وینو چې د سجعي کلمې د بیتونو په ترتیب سره په لاندې ډول دي: «ماهه، گاهه؛ ابرویه، کلاسه؛ تام، اشام او نمابنام؛ ارباب، نواب؛ اوږو، فرښتو او ولجو؛ ځان، جهان، گران؛ عسل، صیقل او بېل؛ موم، معلوم او محروم؛ لاهو، یکسو او گیسو؛ خراب، کباب او شتاب؛ لوغړن، وطن او ارزومن؛ دورمه- وابنه او اوبه؛ تاراج، ناعلاج او ابتهاج؛ تالا، ملا او غلا؛ ملنگ، پتنگ او تنگ؛ وېښته، مېشته او ویشته؛ مینې، وینې او سنگینې؛ بند، کمند او سپند؛ مدهوش، بگوش او جوش؛ شا، رڼا او را؛ پخ، ترخ او غوخ؛ خصلت، شامت او مصلحت؛ بنارس، تپوس او مس؛ ناچار، خوار او وار د سجعي کلمې چې په ترتیب سره دوه دوه په هرې لومړۍ مسرې کې او یوه یوه یې په دویمې مسرې کې راغلې دي.

یادود مې له قلمه خپږي ستا د مینې اور دی په کې
تن مې اتشدان شولو زړه مې سوی سکور دی په کې
مینې کاندې خلک واړه گرځي سره لاس تر غاړه
نه وي پرې د هیچا اړه یوزما پېغور دی په کې
شپه هم نه ده سپین نهار دی واړه کلی پروت قرار دی
بخت یې له ازله خوار دی وران د عاشق کور دی په کې
پرېوتم د بخت له اسه وېش دی د ساقی له لاسه

د شعر سلطان علي خان

نور يې څښي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
 گرم دی د ښکلیو بازار زیات په کې تېګان د وپار
 لاس يې دی ترلې د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
 یا خود جنت ټوټه ده باغ جنان بزم جان
 زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
 واره زېړ زېلي وينم نفس شرمولي وينم
 نور عاشقان پلي وينم یو علي خان سور دی په کې

۱۱۳:۲۳

پورته غزل کې د سجعې کلمې په ترتیب سره په هر بیت کې
 (واره، غاړه، اړه؛ نهار، قرار، خوار؛ اسه، لاسه، کاسه؛ بازار، وپار
 خوار؛ باغ جنان، بزم جان او ځپلی، شرمولی او پلي) دي خو په دې
 غزل کې ټول بیتونه مسجع نه دي.

تام تجنیس:

د دوو یا زیاتو کلمو داسې راوړل چې په لیک لوست کې
 توپیر ونه لري خو معناوې یې بېلې وي تام تجنیس یې بولي.
 تام تجنیس په دوه ډوله دی:

۱. مماثل تجنیس

۲. مستوفات تجنیس

۱. مماثل تجنیس:

که دواړه متجانسې کلمې نوم یا فعل وي مماثل تجنیس یې

بولي.

کھ د شعر سلطان علي خان

لومړی بېلگه:

بيا چې دم د محبت را باندې پوښه
هم هغه دم مې له لاسو پښو دم وخت
۴۴:۲۳

دويمه بېلگه:

خلکو خوبه وې چې پټ په فعل کې ضمير وي
ما فعل جفا وليد څرگند ستا په ضمير کې
۸۶:۲۳

په لومړي بيت کې لومړی (دم) د افسون په معنا او دويم (دم)
د گړۍ او ساعت په معنا او درېيم (دم) د سا او روح په معنا کارول
شوي دي.

په دويم بيت کې لومړی (ضمير) د نومخړي په معنا او دويم
(ضمير) د زړه په مانا دی. د بيت مطلب دا دی چې د عربي نحوې له
قاعدې سره سم په فعل کې ضمير پټ وي لکه (فَعَلَ) يعنې هغه کار
وکړ چې (هو يعنې هغه) په کې پټ وي يا کتب يعنې ويې ليکه چې
(هغه، هوغه) د کتب په فعل کې پټ دی. شاعر وايي چې ضمير خو په
فعل کې پټ وي خو ستا په ضمير (زړه) کې جفا پټه نه بلکې څرگنده
ده او ما په ښکاره وليدله.

۲. مستوفاء تام تجنیس:

که له متجانسو کلمو څخه يوه نوم او بله فعل وي مستوفاء
تجنیس يې بولي؛ لکه:

کھ د شعر سلطان علي خان

په بهانه بهانه مې وینې د زړه روې
دواړه سره کسي دې روې دي که نه دي
۲۳: ۱۶۰

لومړۍ (روې) فعل او دویم (روې) نوم دی.

وخورم زه بېکاره کسي چې بې یاره کسي کسي
کسي هله مې په کار دي چې د یار کسي پرې کسم
۲۳: ۱۲۶

په پورته بیت کې لومړۍ، دویم، څلورم او پینځم کسي نوم او درېیم کسي فعل دی د کسل له مصدر څخه. همداراز دا بیت غیر مصرع بیت دی، په (دیوان علي خان) چې د میا تقویم الحق کاکاخېل تدوین دی او همداسې د علي خان دیوان کې چې سید عبدالله پاچا یې د چاپ زیار گاللی هره مسره یو بشپړ بیت گڼل شوی دی چې داسې په کار نه و. په دې صورت کې د شعر فورم او نوعیت نه شي څرگندېدی او د شعر مانۍ ښکېلې خوزما په اند دا بیتونه چې دوی اخیستي هر بیت یوه مسره ده نه بیت، شاعر اصلاً مسجع شعر په پام کې نیولی دی.

یادونه: د کسل (لیدل) مصدر اوس له پامه غورځېدلی خو علي خان د او دده معاصرو شاعرانو دغه لفظ د نوم او فعل په دواړو ښو کارولی دی؛ لکه د نجیب سربندي د یوه بشپړ غزل په ردیف کې د کسي فعل راغلی چې لومړۍ بیت یې دادي:

هغه کسي چې رخسار د جانان کسي
پانده ښه دي که بې ده پرې جهان کسي

په دې بيت کې لومړۍ (کسي) نوم، دويم او درېيم (کسي) فعل
دی سربېره پردې نور ډېر داسې الفاظ شته چې په لرغونې او کلاسيکې
دورې آن د معاصرې دورې په لومړيو کې ترې کار اخيستل شوی خو
اوس له پامه غورځېدلي دي زما په اند که دغه کلمې په خپلو شعرونو او
ليکنو کې بيا راژوندۍ کړو نو زموږ ژبه به لاسپسې شتمنه شي.

بله دا چې په «ديوان علي خان - شرح او مقدمه، سيد تقويم
الحق کاکاخېل او محمد نواز طاير» او «د علي خان ديوان» کې چې ما
ددې اثر په ليکلو کې ترې ګټه اخيستې؛ داسې شعرونه هم شته چې
هر بيت يې له اړه يوه مسره ده خو درانه ليکوالان ورته نه دي ځير
شوي او دا تېروتنه پکې راغلې ده. که دغه شعرونه لکه څنګه چې
دواړو ديوانونو کې راغلي، ولوستل شي شعر ځاته يو بل ډول فورم
غوره کوي چې تراوسه پورې په پښتو ادب کې نه دی تر سترگو شوی.
د بېلګې په توګه دلته يې يو څو شعرونه راوړو:

لاس مې نه ورځي حيران يم	اوس به څه رنگ زړه ترې نيسم
چې سپين مخ يې خزانۀ کړه	تورې زلفې يې طلسم
که مې نوم د يار له مينې	په څو کاله وظيفه کړو
اوس مې لا له کبره خشمه	هډو ناڅلي په خوله اسم
وخورم زه بېکاره کسي	چې بې ياره کسي کسي
کسي هله مې په کار دي	چې د يار کسي پرې کسم
خط راځي برخاست د حسن	هر ظالم ځي چې غريب شي
اوس وفا کوه دلبره	زړه پاتې شي دا جسم

کھ د شعر سلطان علي خان

دلبر ښکلی هوښيار بويه قدردان پتي ښک خويه
بارې موند نه شي دا قسم
علي خانه په هېڅ قسم
۱۲۶:۲۳

خه د ښکو همهرهان دي	يو قران دويم حديث
چې و حق ته رهبران دي	يو قران دويم حديث
سپر د هرې خرخشي دي	د هغې جهان توشي دي
هم ښيوې ددې جهان دي	يو قران دويم حديث
ستا د جهل رنځ به روغ کا	تاريکي به دې فروغ کا
دواړه شمعي د عرفان دي	يو قران دويم حديث
هرسړې چې پرې عمل کا	له وليانو به ځان مل کا
تبغ په لاس د مسلمان دي	يو قران دويم حديث
تیاره زړونه نوراني کا	د دين خوار سړي غني کا
لوی رهبر د هر انسان دي	يو قران دويم حديث
هر چې دوی يې وظيفه شو	پوه په هره لطيفه شو
د همه اسرارو کان دي	يو قران دويم حديث
اگاه نه پرېږدي گناه ته	سمه لار ښيي گمراه ته
گوره هسې مرشدان دي	يو قران دويم حديث
د غافلوتازيانې دي	دواړه پتي خزاني دي
دا دوه باغه بې خزان دي	يو قران دويم حديث
له حضرت نه را په ايسته	تر قيامته يې رد نيسته

کھ د شعر سلطان علي خان

تل له نسخه په امان دي خو چې ژبه خوزېده که تر هغې پورې چلان دي که ماتم ددې سرای دی دغه دواړو له درمان دي خدای رسول پرې راضي کېږي جبيرې د هر نقصان دي که دې مله شوزما روره بې خلله رفیقان دي که ته زړه ورپورې بند کړې ملاحان د هر طوفان دي که په سترگو پسې درومي بې بها دور و مرجان دي پږمرده زړونه ژوندي که حقيقي ابر نیسان دي که د دوی په پیروي ځي په دعوه د حق برهان دي چې بې ستايي هومره بنيادي ښه فرمايي ناصحان دي دواړه حق ويې بېشکه نن ولجه دي صبا گران دي د رب سیال نشته احد دی

یو قران دویم حدیث یا سپهر گرزېده که یو قران دویم حدیث یا که غم د هغه ځای دی یو قران دویم حدیث گناهونه پرې کمېږي یو قران دویم حدیث تابه و ساتي له اوره یو قران دویم حدیث دا غمجن زړه به خورسند کړي یو قران دویم حدیث سعادت به ډېر ډېر مومي یو قران دویم حدیث ژوندي لاپه خورسندې که یو قران دویم حدیث تل به ته په سُرخ رویي ځي یو قران دویم حدیث دواړه حقې چارې وایي یو قران دویم حدیث ملاسته کړه پسې کلکه یو قران دویم حدیث پیغمبر یې محمد دی

کھ د شعر سلطان علي خان

يو قران دويم حديث	په دا باب مې گواهان دي
ته به يې وبخښې غفاره	که گناه لري بېشماره
يو قران دويم حديث	وسيلې د علي خان دي
۵۵ - ۵۳ : ۲۳	
که سورگل دی د لالادا	انتګي دي که سپوږمۍ ده
يا خولمر دی په رښتيا دا	يا د زړونو آيينه ده
که صياد دی زړونه وړي	دا هوسۍ دی که ساحر دی
يا خو دی نرګس شهلادا	يا دي سترګې فتنه ګرې
که نافې که غوړندي دي	دا زنځير دی که ستازلفې
که بنامار دی اژدها دا	سنبل تر دی که عنبر دی
يا خودال يا سر د جيم دی	دا محراب دی که لينده ده
يا ابرو يې دلربا دا	يا د وړوکي اختر مياشت ده
يا خونخل د مراد دی	دا الف دی که شمشاد دی
يا خوسروه ده بالادا	يا دا قد يا ګلدسته ده
د حيات که ښکلی ميم دی	دا دې خوله که سرچشمه ده
يا طوطي دی شکرخا دا	يا ډبلی دی د ياقوتو
يا دی ګل په ګلستان کې	دا دي ستوري په اسمان کې
يا دی دُر قېمت بها دا	يا دې غاښ دي په دهان کې
که تويې واورې په لاله دي	دا جوهر يک دانه دي
يا دي عقد ثريا دا	يا دې غاښ دي يا ژاله دي
که دی ستوری د صبا دی	دا دلبر دی که خورشيد دی
يا نر حور دی د دنيا دا	يا ده مياشت د خوارلسمې

کھ د شعر سلطان علي خان

فرشته ده که افتاب دی
 که پوره تمام مهتاب دی
 ربه دا خلد برین دی
 که کوخه دهغه یار ده
 دا د چین نقشخانه ده
 د همایو اشیانه ده
 دا دې زنه ده که سبب دی
 د بنایست د بازار زب دی
 دا دې خط دی که هاله ده
 شنه فولاد دي جوهر داره
 د جنت د باغ قمری دی
 یا بلبل سبلانی دی
 زه پیرو محمدی یم
 په دا دواړو پسې ماده
 علي خان چې په پښتو کره
 گویا بنکلیو جامې او بنکې
 علي خان په پښتو ستایي
 دا هنر په مرز دار دی
 بناپیری دی که گلاب دی
 که دی شوخ بی پروا دا
 که کعبه یا گلستان دی
 که کشور دی د کیمیا دا
 یا د ترکو استانه ده
 که دی کور د محبوبا دا
 که کوهی دک له فریب دی
 که مېوه ده د شفا دا
 که سبزه تر گل چاپر شوه
 که شهر دی د عنقا دا
 که شیرین زبان طوطی دی
 که جامی دی د پرشیدا دا
 هم تابع د صاف جامی یم
 خکه کرې اقتدا دا
 د جامی صاحب بیتونه
 نوی اغوندي زببا دا
 ستا د حسن اسبابونه
 چې عسل دی که حلوا دا
 ۴۰-۳۸:۲۳

عشق به خو ساتم په زړه کې
 خنگه پتې کرم غر په خوړه کې
 که هر خو مینه پغور ده
 هېخ پرې نه پوهېږم زه
 هېخ پرې نه پوهېږم زه
 عاشقي په مثال اور ده

کھ د شعر سلطان علي خان

څوبه يې نغاړم په چرړه کې
 دا يې کبر دی که ناز دی
 بلا که د زړه په وږه کې
 لکه ستا د سترگوا ب دی
 نه لاموند شي په چاره کې
 که يې دا د هجر سوی وی
 لکه مالګه په اوږه کې
 دا وصال د دلربا دی
 ننه باسي روح په مړه کې
 د دعا غشی که ولم
 يورانہ شي په کواړه کې
 نه يې غم صبر ته توان شي
 هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 څه بلا شعبده باز دی
 هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 دا په نورو کې نایاب دی
 هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 درېغه هومره يې زړه سوی وی
 هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 که دا دم د مسیحا دی
 هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 هم مردار وي چې يې پلم
 هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 نه به خلاص ترې علي خان شي

حق حیران د رب په کره کې

هېڅ پرې نه پوهېږم زه

۷۲:۲۳

دود مې له قلمه خېژي
 تن مې اتشدان شولو
 مینې کاندې خلک واړه
 نه وي پرې د هیچا اړه
 شپه هم نه ده سپین نهار دی
 بخت يې له ازله خوار دی
 پرېوتم د بخت له اسه
 ستا د مینې اور دی په کې
 زړه مې سوی سکور دی په کې
 گرځي سره لاس تر غاړه
 یو زما پېغور دی په کې
 واړه کلی پروت قرار دی
 وران د عاشق کور دی په کې
 وېش دی د ساقی له لاسه

کھ د شعر سلطان علي خان

نور يې څښي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
گرم دی د ښکلیو بازار زیات په کې تګان د وپار
لاس يې دی ترلۍ د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
یا خود جنت ټوټه ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زېړ زېلي وينم نفس شرمولي وينم

نور عاشقان پلي وينم

يو علي خان سور دی په کې

۱۱۳:۲۳

اوس د پورته ټولو بېلگو له هر بیت څخه مسره جوړوو؛ وینو چې د
هرې بېلګې شعري فورم (غزل) څرګندېږي:

لاس مې نه ورځي حیران یم اوس به څه رنگ زړه ترې نیسم
چې سپین مخ یې خزانہ کره تورې زلفې یې طلسم
که مې نوم د یار له مینې په څو کاله وظیفه کړو
اوس مې لا له کبره خشمه هډو ناخلي په خوله اسم
وخورم څه بېکاره کسي چې بې یاره کسي کسي
کسي هله مې په کار دي چې د یار کسي پرې کسم
خط راځي برخاست د حسن هر ظالم ځي چې غریب شي
اوس وفا کوه دلبره زر به پاتې شي دا جسم
دلبر ښکلی هوښیار بویه قدردان پتي ښک خویه
بارې موند نه شي دا قسم علي خانه په هېڅ قسم

۱۲۶:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

څه د نېکو همرهان دي يوقران دويم حديث
 چې وحق ته رهبران دي يوقران دويم حديث
 سپرد هرې خرڅشې دي د هغې جهان توشې دي
 هم بنښوې ددې جهان دي يوقران دويم حديث
 ستاد جهل رنځ به روغ کاتاريکي به دې فروغ کا
 دواړه شمعې د عرفان دي يوقران دويم حديث
 هر سړی چې پرې عمل کاله وليانوبه ځان مل کا
 تبخ په لاس د مسلمان دي يوقران دويم حديث
 تياره زړونه نوراني کا د دين خوار سړی غني کا
 لوی رهبر د هر انسان دي يوقران دويم حديث
 هر چې دوی يې وظيفه شو پوه په هره لطيفه شو
 د همه اسرارو کان دي يوقران دويم حديث
 اگاه نه پرېږدي گناه ته سمه لار بنښي گمراه ته
 گوره هسې مرشدان دي يوقران دويم حديث
 د غافلوتازيانې دي دواړه پتې خزانې دي
 دا دوه باغه بې خزان دي يوقران دويم حديث
 له حضرت نه را په ايسته تر قيامته يې رد نيسته
 تل له نسخه په امان دي يوقران دويم حديث
 څو چې ژبه خوزېده که يا سپهر گرزېده که
 تر هغې پورې چلان دي يوقران دويم حديث

که د شعر سلطان علي خان

که ماتم ددې سرای دی یا که غم د هغه خای دی
دغه دواړو له درمان دي یو قران دویم حدیث
خدای رسول پرې راضي کېږي گناهونه پرې کمېږي
جبیرې د هر نقصان دي یو قران دویم حدیث
که دې مله شو زما روره تابه وساتي له اوره
بې خلله رفیقان دي یو قران دویم حدیث
که ته زړه وړپورې بند کړې دا غمجن زړه به خورسند کړې
ملا حان د هر طوفان دي یو قران دویم حدیث
که په سترگو پسې درومي سعادت به ډېر ډېر مومي
بې بها دُور و مرجان دي یو قران دویم حدیث
پژمړه زړونه ژوندي که ژوندي لاپه خورسندي که
حقیقي ابرنيسان دي یو قران دویم حدیث
که د دوی په پیروي ځې تل به ته په سُرخ رویي ځې
په دعوه د حق برهان دي یو قران دویم حدیث
چې یې ستایي هومره بنایي دواړه حقې چارې وایي
بنه فرمایي ناصحان دي یو قران دویم حدیث
دواړه حق ویي بېشکه ملا بسته کړه پسې کلکه
نن ولجه دي صبا گران دي یو قران دویم حدیث
د رب سیال نشته احد دی پیغمبر یې محمد دی
په دا باب مې گواهان دي یو قران دویم حدیث

که د شعر سلطان علي خان

که گناه لري بېشماره ته به يې وبخښي غفاره
وسيلي د علي خان دي يوقران دويم حديث
۵۵ : ۲۳ - ۵۳

اننگي دي که سپورمې ده که سورگل دی دلالات
يا د زړونو آيينه ده يا خولمر دی په رښتيا دا
دا هوسۍ دی که ساحر دی که صياد دی زړونه وړي
يا دي سترگې فتنه گرې يا خودی نرگس شهادا
دا زنځير دی که ستازلفې که نافې که غوړندي دي
سنبل تردی که عنبر دی که بنامار دی اژدها دا
دا محراب دی که لينده ده يا خودال يا سر د جيم دی
يا د وړوکي اختر مياشت ده يا ابرو يې دلريا دا
دا الف دی که شمشاد دی يا خونخل د مراد دی
يا دا قد يا گلدسته ده يا خوسروه ده بالادا
دا دې خوله که سرچشمه ده د حیات که ښکلی ميم دی
يا ډبلی دی د ياقوتو يا طوطي دی شکرخا دا
دا دي ستوري په اسمان کې يا دی گل په گلستان کې
يا دې غاښ دي په دهان کې يا دی دُر قيمت بها دا
دا جوهر یک دانه دي که تويې واورې په لاله دي
يا دې غاښ دي يا ژاله دي يا دي عقد ثريا دا
دا دلبر دی که خورشيد دی که دی ستوری د صبا دی

کھ د شعر سلطان علي خان

يا ده مياشت د خوار لسمې يا نر حور دى د دنيا دا
 فرشته ده که افتاب دى بڼا پېرى دى که گلاب دى
 که پوره تمام مهتاب دى که دى شوخ بې پروا دا
 ربه دا خلد برين دى که کعبه يا گلستان دى
 که کوڅه د هغه يار ده که کشور دى د کيميا دا
 دا د چين نقشخانه ده يا د ترکو استانه ده
 د همایو اشيانه ده که دى کور د محبوبا دا
 دا دې زنه ده که سېب دى که کوهى ډک له فرب دى
 د بڼا يست د بازار زېب دى که مېوه ده د شفا دا
 دا دې خط دى که هاله ده که سبزه تر گل چاپېر شوه
 شنه فولاد دى جوهر داره که شهر دى د عنقا دا
 د جنت د باغ قمري دى که شیرين زبان طوطى دى
 يا بلبل سېلاني دى که جامي دى دېر شيدا دا
 زه پيرو محمدي یم هم تابع د صاف جامي یم
 په دا دواړو پسې ماته ځکه کړې اقتدا دا
 علي خان چې په پښتو کړه د جامي صاحب بیتونه
 گویا ښکلیو جامي اوښکې نوی اغوندي زېبا دا
 علي خان په پښتو ستایي ستا د حسن اسبابونه
 دا هنر دېر مزه دار دى چې غسل دى که حلوا دا

۴۰-۳۸-۲۳

عشق به خو ساتم په زړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه

د شعر سلطان علي خان

څنگه پټه کړم غره خوره کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 که هر څو مینه پېغور ده عاشقي په مثال اور ده
 خوبه یې نغارم په چرپه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 دا یې کېدی که ناز دی څه بلا شعبده باز دی
 بلا که د زړه په وړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 لکه ستا د سترگو اب دی دا په نورو کې نایاب دی
 نه لاموند شي په چاره کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 که یې دا د هجر سوی وی درېغه هومره یې زړه سوی وی
 لکه مالګه په اوږه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 دا وصال د دلربا دی که دا دم د مسیحا دی
 ننه باسي روح په مړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 د دعا غشی که ولم هم مردار وي چې یې پلم
 یورانې شي په کواړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 نه یې غم صبر ته توان شي نه به خلاص ترې علي خان شي
 حق حیران د رب په کړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 ۷۲ : ۲۳

دود مې له قلمه خېژي ستا د مینې اور دی په کې
 تن مې اتشدان شولو زړه مې سوی سکور دی په کې
 مینې کاندې خلک واړه گرځي سره لاس تر غاړه
 نه وي پرې د هیچا اړه یو زما پېغور دی په کې
 شپه هم نه ده سپین نهار دی واړه کلی پروت قرار دی

کھ د شعر سلطان علي خان

بخت يې له ازله خوار دی وران د عاشق کور دی په کې
پرېوتم د بخت له اسه وېش دی د ساقی له لاسه
نور يې څښي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
گرم دی د ښکلیو بازار زیات په کې تېگان د وپار
لاس يې دی ترلې د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
یا خود جنت ټوټه ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زېړ زېلي وینم نفس شرمولي وینم
نور عاشقان پلي وینم یو علي خان سور دی په کې
۱۱۳:۲۳

منځوال تجنیس:

چې له متجانسو کلمو څخه په یوې کې یو توری په منځ کې
زیات وي منځوال تجنیس یې بولي؛ لکه:
عذاب نه دی نه ثواب شعر خوشوب دی
گاه يې اغوندي انسان گاه يې سبوع
۱۰۴:۲۳
په پورته بیت کې علي خان ثواب او ثوب کلمې استعمال کړي
دي چې (الف) د ثوب په منځ کې زیات دی.
که ملوک غوندي اشراف نازک بدن وي
گرځوي به دې په بحر او په بر مینه
۱۲۹:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

په پورته بیت کې د بحر او بر په کلمو کې منځوال تجنیس
واقع شوی چې د (بر) په کلمه کې یوه (ح) ورزیاته شوې ده.

مفروق مرکب تجنیس:

هغه تجنیس دی چې متجانسي کلمې په لیکلو کې سره
توپیر ولري؛ لکه:

غم و نه چاوه یوازې د بلبل زړه
قسم قسم خواري گوره د بل بل زړه
۷۸ : ۲۳

په پورته بیت کې متجانسي کلمې بلبل او بل بل دي چې په
لیکلو کې سره توپیر لري.

مکرر تجنیس:

چې متجانسي کلمې د بیت یا سجعې په پای کې پرله پسې
راشي مکرر یا مزدوج تجنیس یې بولي؛ لکه:

چې په تیغ تا د چشمانو کتل تل تل
خود به مړه څه له بې ځایه تېل بل بل
ستا د سترگو د مخ آب صافي یې نه وه
که مې ښکلي د جهان وکسل سل سل
له بې خونده ژونده مرگ را ته پسند شه
ځکه خون مې که خوبانو ته خپل پل پل

که د شعر سلطان علي خان

نشه نه لري د يار د شونډو عشر
که جامونه مې د ميو نوشل شل شل
چې يو اوښکې ژاړي بل له ښايي ويني
پتنگان ځکه د شمعي په سول سول سول
باغ له ځي يا به خپل ځان په ازغو غوخ که
يا به راوړي علي خان په منگل گل گل
۱۱۹:۲۳

په پورته غزل کې د مکرر تجنیس کلمې دا دي (کتل تل تل،
تبل بل بل، کسل سل سل، خپل پل پل، نوشل شل شل، سول سول
سول او منگل گل گل)
علي خان يو بل غزل لري چې هغه هم د مکرر تجنیس يو ډول
دی، په لاندې توګه يې وړاندې کوو:

که يم ډېر د حوادثو په کښال شل
خو ورځم که مې رهبر شه با کمال مل
تا چې خوان د دلبرۍ د کرم عام کې
درته جوړ شه د عاشق غريب د سوال ول
معشوقه چې د جبين غوټه خوره که
د عاشق د خاطر غوټه شي فی الحال حل
د وفا جفا سودا په خپل اختيار که
د خوبانو په دربار کې دی دلال لل

کھ د شعر سلطان علي خان

اوبنکي تېل صبر پنبه لرم اور مينه
باري خدای مې چراغ نه که د اقبال بل
د هنرد چابک سوار لافه که ماته
چې آسمان نیلی را واخلي د خپل چال چل
خو چې ولېد شي د مینې په ورشو کې
رقيبېان که علي خان لکه شغال غل
۱۱۹-۱۱۸:۲۳

په دې غزل کې د مکرر تجنیس کلمې چې قافیه هم پرې تړل
شوې دادي (کشال شل، کمال مل، سوال ول، فی الحال حل، دلال لل،
اقبال بل، چال چل او شغال غل).
همداراز یو بل ډول مکرر تجنیس هم د علي خان په دیوان
کې تر سترگو کېږي چې په لاندې غزل کې یې لیدلی شو:

لابه کله شي د یار جوړو ستم تام
چې به ماته شي په لطف او په کرم رام
زاهدان دې افتخار که په پټ هو هو
د عاشقو وظیفه ده د صنم نام
عاشقان وصل د یار غواړي له ربه
روغ ترې غواړي د زړو کي د شکم کام
ما چې خپل قوت د یار په غم کې ولید
رستم پر پرده لابه نشي له ماسم سام

کھ د شعر سلطان علي خان

چې بندي به ترې ځان خلاص کړي په آسانه
هسې مه گڼه د يار د زلفو خم خام
ملک نه لري سودا د تورو زلفو
خو هم پرېوتو په پښو کې د آدم دام
دا اکثر چې ځان اخځ گڼي له خاصو
که دې وپېژانده زيات به وي اعم عام
خاص به هله شي په ميان د خاصه گانو
که ته لرې کړې له ميانه د عالم لام
محبت د حقيقت له جامه غواړي
علي خان له خدايه نه غواړي دجم جام
۱۲۵:۲۳

په پورته غزل کې چې مکرر ناقص تجنیس يې گڼلی شو. د
تجنیس کلمې (ستم تام، کرم رام، صنم نام، شکم کام، سم سام، خم
خام، آدم دام، اعم عام، عالم لام او جم جام) دي دلته گورو چې له
پورتنۍ بېلگې سره توپیر لري. په پورتنۍ بېلگې کې مکررې کلمې د
قافيې له اصلي کلمې سره داسې توپیر لري چې د اصلي کلمې الف يې
په زور اړولی خو په دې بېلگې کې په سرچپه ډول زور يې په الف اړولی
دی.

مضارع تجنیس:

کھ د شعر سلطان علي خان

مضارع تجنیس د مطرف تجنیس یو ډول دی او بل ډول یې
لاحق تجنیس نومېږي.

مضارع تجنیس هغه دی چې د متجانسو کلمو بېل غږونه په
مخرجونو کې سره نژدې وي؛ لکه:

دریغه گام خویې زما په کام وی اېښی
لکه عمر په رفتن کوي یون هسې
۹۲:۲۳

په پورته بیت کې د (گام) او د (کام) د کلمو د سر توري (گ)
او (ک) په مخرجونو کې سره نژدې دي. ځکه ورته مضارع تجنیس
وایي.

خطي تجنیس:

چې متجانسې کلمې یوازې د لیکلو په لحاظ سره یو شان
وي او د لوستلو او ټکیو په لحاظ سره توپیر ولري؛ لکه:

تن باریک عقل تاریک زړه گۍ په خړیکو

هراندوه را باندې سخت یو په خلور دی

۱۵۹:۲۳

په دې بیت کې د باریک او تاریک په کلمو کې خطي
تجنیس راغلی دی.

د شعر سلطان علي خان

لفظي تجنيس:

چې متجانسين د لوستلو په لحاظ يو او په ليكلو کې سره
بېل وي دغه تجنيس د خطي تجنيس په وړاندې واقع دی، د علي
خان په ديوان کې دغه راز تجنيس په لاندې بېلگه کې په نښه کوو:

زه که پوهېداى چې دې په مانه شته وتنه
نه به وم په تا پسې وتلى له وطنه

۱۳۲:۲۳

په پورته بيت کې وتنه (پروا) او وطنه (هېواده) دوي متجانسي
کلمې دي چې په ليكلو کې سره توپير لري خو په پښتو لوستلو او
تلفظ کې يو راز دي البته په عربي ژبه کې يې لوستل هم توپير لري
خو مونږ دلته د پښتو ژبې د تلفظ له مخې دا لفظي تجنيس بولو.

اشتقاق يا اقصاب:

په کلام کې د دوو يا زياتو داسې کلمو راوړل چې توري يې يو
بل ته ورته وي، کېداى شي دغه کلمې له يوې ريشې څخه مشتق
شوې وي او يا ريشې يې سره جلا وي.

که ريشې يې سره جلا وي دې ته شبه اشتقاق هم وايي، لاندې
بېلگه د اشتقاق:

غلبه هسې ډېر غم په علي خان شه

چې فارغ يې کړو له عيش او له فراغه

۱۰۵:۲۳

د فارغ او فراغ کلمو ترمنځ اشتقاق موجود دی.

که د شعر سلطان علي خان

بايد ووايم چې د علي خان په ديوان کې د شبه اشتقاق بېلگې هم شته
چې يوه بېلگه يې دلته راوړم:

د خسته خاطر شکاف به مې پيوند شي
که يو خو خبرې وکړې واشگافې
۱۰۵:۲۳

په پورته بيت کې شکاف د چاود په معنا او واشگافې د
آزادې په معنا ده چې ريشه يې سره يوه نه ده.

تصدير:

تصدير هغه صنعت دی چې د دويمې مسرې د پای کلمې يا
وييونه او توري د لومړۍ مسرې په سر کې راوړل شوي وي او يا د يوه
بيت کلمه يا کلمې د ورپسې بيت په سر کې راشي دې صنعت ته
ردالعجز علی الصدر هم وايي.
لومړۍ بېلگه:

چې د بيت په پيل او پای کې د الف توري راغلي دي:

ابتدا کوم په اسم د مولا

چې په حکم کې يې دي ارض و سما

ای هغه جنس هنر و د ثنا

خاص دي تاله خه قدرت دی د بل چا

انس و جن دي که دا نور عرب عجم دي

کاف و نون خخه يې دواړه کرل پيدا

کھ د شعر سلطان علي خان

اشرف تور کالبد د جسم انساني شه
تا ورباڅښه خلعت د کرمنه
انبیا په کې نورو نه د حق راغلل
بیا په دوی کې دې رسل کره سر بالا
اولوالعزم په کې دیارلس په نومونو
بیا دې ښه خاص کړو حضرت په تحیا
امتیان د محمد طه لقب یو
په قیامت به یو په نورو شهدا
امامان دي څلور واړه ما منلي
خو اعظم پکې اعظم دی هویدا
اشنایان که نا اشنا مسلمانان دي
رب عطا کاور له جنت الماوا
امانت مې ایمان دی خدایه رحیمه
مستقیم لري چې لېږدم له دنیا
آمین ولوله زما لوستونکیه وروره
شفقت دې وي په ما او په شما
اهل علمو ته سلام د علي خان دی
خصوصاً بیا من یببع الهدا

۵: ۸۸-۸۹

په پورته غزل کې وینو چې د بیتونو پیل او پای په (الف) شوی
دی چې دې ته د تصدیر صنعت وایي.

کھ د شعر سلطان علي خان

عنوانات دي دا ابيات معنون حکم
 ښه بد گوره د محمول او د موضوع
 عمده حکم د روا ناروا کوت شي
 پرې راځي معاینه نقض منوع
 عام له نظمه که يې څوک کاندې په نثر
 ويل مه بويه هرگز غير مشروع
 عقل نقل طبعه درې واړه مې مله دي
 اعتراض شه پرې مدفوع بلکې مرفوع
 عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
 گاه يې اغوندي انسان گاه يې سبوع
 عادلان حکم هاله کاندې د بدو
 چي سند يې هم اصول وي هم فروع
 عاریت د معنا متن ځکه نه کړم
 چي غالب نه دی په ما د فکر جوع
 عارخونه دی اتفاق که چرته پېښ شي
 مه کړه خدای چي په جسته وي د رجوع
 عشق پخوا و اوس چتي شو چي هجران شو
 گران اسان ليد شي په وخت کې د شروع
 علي خان که خم ابرو يو په ملا خم کړو
 مناسب دي له محراب سره رکوع

۱۰۳:۲۲

کھ د شعر سلطان علي خان

په دې بيت کې د بيتونو پيل او پای د (ع) په توري شوی او په
دې توگه يې د تصدير صنعت رامنځته کړی دی.
درېيمه بېلگه: چې د بيت په پيل او پای کې د (غ) توری راوړل شوی
دی:

غنچه لبه چې راووتوله باغ
بېلتانه دې د لاله سينه کړه داغ
غوره کړی مې پتنگ غوندې پرې سوی دی
روغ به څه څم ستا د مينې له چراغ
غوڅوي مې يار چې تنگه د رقيب کا
بد نصيب مې باز پره کاندې له زاغ
غريبې مې و دلبرو ته پېغور شوه
راته نه گوري له کبره له دماغ
زه غمزې د يار مين د يار په مخ کړم
کله سود د عشق حمله وړي بې سوراغ
غليمی د زمانې رقيب په ځان کړم
له اوزبکه ظلم زيات کړي کله ماغ
غم د ځان کوه زاهده ما به څه کړې
اول خپله پرېره توره کړه صباغ
غاړه خلاصه کړه ناصحه بيا مې پرېږده
په استازي نور څه نشته بې ابلاغ

کھ د شعر سلطان علي خان

غلبه هسي ډېر غم په علي خان شه

چې فارغ يې کړوله عيش او له فراغ

۱۰۵:۲۳

د يادونې وړ ده چې د درېيمې بېلگې د بيتونو پای چې اصلاً

په ديوان کې د (غ) پر توري يوه فتحه (زور) کښل شوی دی خو اوس د

(ه) په زياتولو سره ليکل کېږي او بايد همداسې وليکل شي په دې

توگه:

غنچه لبه چې را ووتوله باغه

بېلتانه مې د لاله سینه کړه داغه

غوره کړی مې پتنګ غوندې پرې سوی دی

روغ به څه ځم ستا د مينې له چراغه

... ترپايه

دا غزل تر پايه په پورته ډول کښل کېږي په دې ډول مونږ ويلی

شو چې نوموړی غزل د تصدير يو بل ډول دی هغه داسې چې د

لومړۍ مسرې د پيل توري د دويمې مسرې د پای تر توري يو دمخه

راځي.

څلورمه بېلگه:

چې په سر او پای کې يې د (ق) توري راغلي دي:

قضا بند کړمه په لومه د فراق

راغله دا بلاله کومه د فراق

قند د وصل به يې زر کله شرين که

حلق مې تريخ شه له زقومه د فراق

ڪھ د شعر سلطان علي خان

قضيي را باندې ډېرې دي راغلي
ولې سياله ده معدومه د فراق
قيامت حشر ځنکندن عذاب د قبر
کنايات دي له مفهومه د فراق
قصه د مينې څه چې نوم به يې وانه خيست
که خبروۍ څوک له نومه د فراق
قاصدان هم د يار هېچرې راغله
چې سرپورته کړي سرگومه د فراق
قام قبيل پوښتم که طب يا نجوم گورم
نه شته هېڅ چاره معلومه د فراق
قلم وچاود کاغذ مخ په سياهي تورکړ
چې نامه شوه پرې مرقومه د فراق
قينج و ناز دې علي خان له برمه پرې بست
عرض خو واوره له مظلومه د فراق
۱۰۶:۲۳
يادونه: د علي خان په ديوان کې د کلمو تصدير نشته.

بې ټکيو (نامنقوټ) صنعت:

دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې توري
راوړي چې هېڅ ټکي ونه لري؛ لکه:
دا مے دم که مے همدم که د لازم لږ
هم مے روح ولاړ له ماهم مے آرام لږ

کھ د شعر سلطان علي خان

دا امرد مروړ لږ له ماکه درو
 که دا حورو د محمود دارالسلام لږ
 حمد الله لولم درود ورسره لاهم
 د سودا درود مې هم لکه اعدام لږ
 د لاسه له ما د لکه آهو که
 د لاسه که دل که کاواک دا دام لږ
 عالم ورک کړ د دلدار ولول کاکلو
 دا گوار گوار مهم له د اسلام لږ
 له هواده کله رد د سلام مومم
 که مې سل واره دلدار لره سلام لږ
 سره اوره که د سحر مطرد درو
 که له لعلو دې له مهره ډک کلام لږ
 هسې طمع د مراد ورکه ده له دهر
 لکه داد مهر له هر اولوالرحام لږ
 معمې ده اووه سوه داسم
 لاهم کم دی که دوه واره ور له لام لږ

۸۳:۲۳

پورته غزل په خپل وخت کې یو غیر منقوط غزل و، اوس هم
 اکثراً غیر منقوط دی خو ځینې کلمې یې چې د (ی) توری په کې
 راغلی، د پښتو ژبې د اوسني معیار مطابق ټکي لري لکه د (مې)
 ضمیر چې په دې غزل کې شپږ ځایه راغلی دی او ټکي نه لري او

همداراز د شعر سلطان علي خان

همداراز د (دې) ضمير چې د متکلم مخاطب ضمير لپاره دی (ی) يې
ټکي نه لري يا د (هسې) کلمه چې (ی) يې بې ټکيو ليکلې ده او
همداراز د (هېواد) له کلمې څخه يې د (ې) توري حذف کړی او (هواد)
يې کښلی دی.

اقتباس:

اقتباس په لغت کې له آره د رڼا د وړانگو اخيستل دي او د
بدیع فن په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې شاعر يا لیکوال په خپل
نظم يا نثر کې د قران کریم کوم ایت يا د پیغمبر صلی الله علیه و سلم
کوم حدیث او يا کومه مقوله په بشپړه توګه يا يوه برخه يې را واخلي؛
لکه د علي خان لاندې بيتونه:

اشرف تور کالبد د جسم انساني شو
تا وروباڅښه خلعت د کرمنه
اهل علمو ته سلام د علي خان دی
خصوصاً بیا من يتبع الهدا
۳۵:۲۲

وابتغوا اليه الوسيله ته درياد کړه
پاڅه علي خانه ورته ګوره وسيلې
۱۵۲:۲۳

په لومړۍ بېلګې کې د لومړي بيت دويمې مسرې کې (کرمنه)
راغلی چې د اقتباس صنعت دی اشاره يې د (بني اسرائيل) سورې
(۷۰) ایت (و لقد کرمنه بنی ادم و حملناهم فی البر و البحر و رزقناهم

کھ د شعر سلطان علي خان

من الطيبات و فضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلاً ته ده او د
دويم بيت دويمې مسرې کې د (من يتبع الهدا) په برخه کې اقتباس
دی چې د (طه) سورې ۴۷ ایت کې دغه مسئله ذکر شوې.
(فارسل معنا بنی اسرائیل و لا تعذبهم قد جئناک بایه من ربک و
السلام على من اتبع الهدی)

د دویمې بېلگې لومړۍ مسره کې د (المائدة) سورې ۳۵ آیت
شریف ته اشاره ده:

(ياايهاالذين امنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة وجاهدوا فى سبيله
لعلکم تفلحون)
پورته درېواړو بیتونو کې ایتونه اقتباس شوي دي.

ذوالقافيتين:

چې په يوه شعر کې دوې قافيې څنګ تر څنګ راشي
ذوالقافيتين يې بولي؛ لکه:

دا ټکي به يار تر کومه په ما که زه به يې وړم رېو
خوپړن ځګر به خو په صبر باران اوښکو ته پاسلم لېو
اننگي که يې ښکاره که زما اوښکې به که وچې
دا په دا چې مدام تنبتي د ګوپان په موسم سم سېو
څه يم زه څه مې قابو دی چې ډاډه شم و هجران ته
په جنگ ځای د بېلتانه کې په ځای نه وي درستم غړېو
خو چې مل ورسره نه و کي خسرو ښايسته مخی

کھ د شعر سلطان علي خان

په مړانه گهاټه نه شه د پشن د جنگ مهم کېو
سلیمان د تخت د حسن که مدد شي علي خان ته
بيا به نه مومي که خدای کا په دې خای کې نیم قدم دېو
۱۳۸:۲۳

په پورته غزل کې يوه قافیه د (وړم، پاسلم، سم، رستم، مهم
او قدم) په کلمو تړل شوې او ورپسې بله قافیه د (رېو، لېو، سېو،
غړېو، کېو او دېو) په کلمو تړل شوې ده.

مصرح تضمین:

د تضمین هغه ډول دی چې تضمین شوې ټوټې ته ښکاره
نغوته په کې شوې وي؛ لکه:

چې مې زړه د عاشقی په طریقت لار
هغه دم ځینې آرام او فراغت لار
دا هغه قسم غزل دی چې صاحب وې
له خاطره مې آرام او جمیعت لار
۷۵:۲۳

پورته درې لومړۍ مسرې د علي خان دي او څلورمه یې د
صاحبزاده محمدي ده چې علي خان پرې تضمین کړی دی.

د شعر سلطان علي خان

معما:

يو نوم يا نېټه او يا مطلب د نثر يا نظم په ټوټه کې په رمز او
 ايما سره د قلب، تشبيه، تصحيف، تحليل، د جمل حساب، تبديل،
 تركيب، اشتقاق، اسقاط او تاليف په صورت راوړلو ته معما يا
 تعميه وايي؛ لکه:

۱- معما مې ده اووه سوه د اسم
 لاهم کم دی که دوه واره ورله لام لار
 ۸۵:۲۳

په پورته بيت کې اووه سوه ذکر شوي، دوه لاهمه ۳۰+۳۰ او
 کم عدد يو دی نو:

$$۷۶۱ = ۱ + ۳۰ + ۳۰ + ۷۰۰$$

چې ۷۶۱ د علي خان نوم جوړوي هغه په لاندې ډول:

$$\begin{array}{rcl}
 ۷۰ & = & \text{ع} \\
 ۳۰ & = & \text{ل} \\
 + & & \\
 ۱۰ & = & \text{ي} \\
 ۶۰۰ & = & \text{خ} \\
 ۱ & = & \text{ا} \\
 ۵۰ & = & \text{ن}
 \end{array}$$

۷۶۱ علي خان

کھ د شعر سلطان علي خان

۲- سن د هجر غرو سرد کاني ترې کمتر و
ورخ وه ديارلسمه د ذوالحجې په تحرير کې
۸۷:۲۳

پورته معما دوه ډوله تحليل لري:

الف:

پورته بيت کې (غر) د ابجد په حساب (۱۲۰۰) کېږي.
(غ = ۱۰۰۰ ، (ر = ۲۰۰) او د کاني له سر نه مطلب د (کاني) کلمې
لومړۍ توري (ک) دى نو که دغه (ک) چې د ابجد په حساب (۲۰) دى
ترې کم شي (۱۱۸۰) جوړوي چې د نوموړي غزل نېټه څرگندوي.

ب:

که دغه د (ک) توري پرې ورزيات شي نو (۱۲۲۰) جوړوي، ځکه چې
(غر = ۱۲۰۰ + (ک) = ۲۰) کېږي.

افراد:

افراد په لغت کې بېلولو او يوازې کولو ته وايي او د بديع په اصطلاح کې چې ناظم د قافيې په کلمې (ويي) يا کلمو (ويونو) کې د الفبې د څو داسې مفردو تورو نومونه راوړي چې د هغو له يو ځای کولو څخه هغه کلمه يا کلمې جوړې شي چې د ناظم مراد وي، په کوم نظم کې چې د افراد صنعت راغلی وي مفرد القوافي يې بولي؛ لکه:

بنکلي تل پرې غين له ميمه مرکب بنکوي

چې صحفه د چا د زړه که مسطر مينه

۲۳: ۱۳۰

په پورته بيت کې (غين له ميمه) مرکب څخه (غم) مراد دی.

يا:

انس و جن دي که دا نور عرب عجم دي

کاف و نون څخه يې دواړه کړل پيدا

۲۳: ۳۳

په دې بيت کې (کاف و نون) افراد او د (کن) له عربي لفظ

څخه مراد دی.

معنوي صنايع

هغه صنايع دي چې د کلام او وينا حسن او ښکلا په الفاظو پورې نه بلکې په معنا پورې اړه ولري، دا صنايع هم د لفظي صنايعو په شان د نظم لپاره مهم دي چې د علي خان په ديوان کې يې مختلفې بېلگې شته دي.

د معنوي صنايعو لاندې ډولونه د علي خان له ديوان څخه را اخلو:

طباق يا تضاد:

په يوه بيت يا شعر کې دوه سره ضد لفظونه راوړل طباق يا تضاد بلل کېږي:

چې خورې زلفې را يادې کړم د ترکو

جمع زړه هغه ساعت شي خور له ما

۲۳: ۳۶

هسې چارې د نادان له لاسه وشي

چې هوښيار به په فکر ته په تصوير گډه

۲۳: ۱۱۴

ښه يم که بد يم خداي ته معلوم يم

غليم ته کاني و دوست ته موم يم

کھ د شعر سلطان علي خان

خواړه ته خوږ يم کاره ته کوږ يم

سمو ته سم يم تريخ ته زقوم يم

۱۲۵:۲۳

حبيب پند د رقيب واخيست عجب کار دی

ملایکې څه رنگ خوی د خناس واخيست

۴۷:۲۳

په پورته لومړي بيت کې (خور، جمع)؛ په دويم بيت کې

(نادان، هوښيار)؛ په درېيم بيت کې (ښه، بد؛ غليم، دوست؛

کاني، موم) په څلورم بيت کې (خوږ، تريخ؛ کوږ، سم؛ کاره،

سمو) او په پينځم بيت کې (حبيب، رقيب؛ ملایکه، خناس)

متضادې کلمې دي.

طباق (تضاد) په درې ډوله دی:

۱. اسمي طباق

۲. فعلي طباق

۳. ايجابي او سلبي طباق

۱. اسمي طباق: چې د دوو نومونو يا ستاينومونو تر منځ تقابل يا

بدوالی موجود وي؛ لکه د علي خان له ديوان څخه دا لاندې بېلگې:

د وصال عيش و عشرت به درنه هېر شي

که خبر شوې د هجران له سخت عذابه

۴۱:۲۳

وصال خوږ دی په لذت يې نه مېرېم

کھ د شعر سلطان علي خان

خو هجران دی په کې تر یخ تر زهر نابه

۴۱:۲۳

ځکه اوس په ما پوره نیمګړې د چا نه ده

پاتې مې کارونه ګړه نیمګړې بېلتانه

۱۴۹:۲۳

نور کافر هم په مؤمن دا هسې نه کا

لکه ما دي نا ګړدې وې د خط

۱۰۱:۲۳

پس زما د ډېرو او بېکوله بارانه

راغلي ستا د مخ په نمر لې د خط

۱۰۱:۲۳

په پورته بیتونو کې په ترتیب سره (وصال او هجران، خوږ او

تریخ، پوره او نیمګړې، کافر او مؤمن او باران او نمر) اسمي طباق او

یو د بل ضد کلمې دي.

همدا راز په دې بیت کې هم اسمي طباق شته:

دا هم درته نه وایم چې دا که یا هغه که

هومره ګړه چې لږ و ډېر مې غوږ په سوال لره

۶۷:۲۳

په دې بیت کې د (لږ او ډېر) کلمو تر منځ اسمي طباق دی.

۲. فعلي طباق: هغه طباق دی چې د فعلونو تر منځ تضاد موجود

وي؛ لکه:

که د شعر سلطان علي خان

ناست ولاړ سمېدی نه شم پاڅم کښېنم
بې آرامه صبح و شام يم له اندوهه
۱۴۷:۲۳

په پورته بیت کې پاڅم، کښېنم دوه متضاد فعلونه دي چې
یو د بل په مقابل کې راغلي دي.

۳. ایجابي او سلبي طباق: که دوه فعلونه له یوې مادې څخه د
مثبت او منفي یا امر و نهې په صورت راوړل شي، ایجابي او سلبي
طباق یې بولي؛ لکه:

مه درومه چې درومي روح مې درومي له بشره
راشه چې مې راشي تللی عقل بیا تر سره
ودرېره چې ودرېري باران زما د اوبنکو
مه څه چې مې نه څي رود د اوبنکو له بصره
کښېنوي چې کښېني موج د غم زما په څنگ کې
پاخوي چې پاڅي رانه ماته سل محشره
نه وينم چې نه وينم په سترگو د یار سترگې
وينم چې یې وينم دا وينا ده مقرره
ما وهي چې نور وهي بلا سترگې و یار ته
کېري مې چې وبه کاندې ماته قهر وېره
مه کوه چې نه کوي ناپسندې په ما هجر
وکړه چې مې وکړي مهر غور ناز پروره

کھ د شعر سلطان علي خان

مه يې پرېږده چې نه پرېږدي هغه ما ستا ودرته
ويې شره چې ما شرې رقيب له دغه دره
مه وي چې دى نه وي له هجرانه خبر شوى
بيا كه وي خو وي دې چې ته وي زما دلبره
واخله چې مې واخلي غم له زړه حجاب له مخه
روى دې پرې روى دى د خوبانو سر دفتره
نه گوري كه وگوري رتلي علي خان ته
زړه به يې پرې نرم شي كه سخت وي تر حجره
۶۹-۶۸:۲۳

مقابله:

دا هم د طباق يو ډول دى چې په کې تقابل يا تضاد د دوو
جملو يا دوو نيم بيتيو د الفاظو د معناوو ترمنځ راځي؛ لکه:
چې پرون يې لکه دوست هسې نمانځلم
نن مې مرگ ته د دښمن په تنه راغله
۱۴۳:۲۳
په پورته بيت کې دويمه نيم بيتي د لومړۍ په مقابل کې
راغلې ده.

حسن تعليل:

د يوشې يا يوې طبيعي پېښې لپاره د يوه لطافت له مخې
داسې يو دليل يا علت بيانول چې اصلاً يې علت نه وي؛ لکه لاندې
بيتونه:

۱. ځکه سترگې زما سرې شوې هم نمجنې
ستا له شونډو يې دغه انعکاس واخيست
۴۶:۲۳

۲. ستا د مخ سرخي زما زردې چې روز افزون ده
سرې شونډې دې تل خوري زما خوار د ځگر وينه
۱۳۲:۲۳

۳. مخ يې اور زلفې يې ځکه پرې تاو تاو شوې
چې وېنسته واور ته نيسې خو تاوېږي
۱۶۶:۲۳

۴. چا مې ځکه لاس د ډاډ په سر رانه بڼکه
چې د روغو خلقو سوزي په تبجن لاس
۹۴:۲۳

۵. له قامت سره يې دم واهه کجورې
ځکه يې ډکه شوه سړو په خنډ و خار ملا
ددې ملا د گستاخيو له تعذيره
په اړه شوې د شمشادو صد هزار ملا
توره ورته شوه د يار د تورو زلفو
ځکه ماته ماته کېږي ځي د مار ملا

کھ د شعر سلطان علي خان

هومره حسن يي په تن باندې انبار دی
چې باريکه شوه د يار په دغه بار ملا
۲۳ : ۳۷ - ۳۸

سياقة الاعداد:

که په يوه نظم کې د اعدادو مرتب يا نامرتب ذکر راشي
سياقة الاعداد يې بولي؛ لکه:

ستا د جهل رنځ به روغ کا تاريخي به دې فروغ کا
دواړه شمعي د عرفان دي يو قرآن دويم حديث

يوقاصد دويم ناصح استوم يار ته
بد نصيب پرې يو غماز کړو يو چغل پېښ
۲۳ : ۹۰

تنسيق الصفات:

هغه صنعت دی چې د يوه شي خو صفتونه پر له پسې راوړل
شي؛ لکه:

۱- دلربا دلـه دلـبره دلـنـوازه
دلـپـذيره دلـزامـه دلـپـسـنـنده
نـېـک نـسـبه خـوش لـقـبه سـيم غـبـغه
بـوالـعـجـبه شـکر لـبه شـکر خـنده

کھ د شعر سلطان علي خان

پري رویه سنبل مویه عنبر بویه
ملک خویه ډیره لویه هنر منده
مه پیکره منوره پای تر سره
ناز پروره تر گل غوره هوشمنده
سرفرازه په نادر حسن ممتازه
لکه باز په ناغه دارو سترگو برنده
موی میانه په تحقیق سرو روانه
خوش زبانه تنگ دهانه سربلنده
گلرخساره خوش رفتاره وفاداره
د کمال له هره کاره بهرمنده
د پرهیزد مېړنود سترگو برېښه
په حلقو کې د کاکلو شېر افکنده
ای صنمه په قد سمه غنچه فمه
عیسی دمه زه له غمه شوم بې خونده
... تریایه

۶۰ : ۲۳

۲- ای فتاحه هم غني برالتوابه
هم قدوسه هم باري رب الاربابه
هم سلام يې هم بخښونکي يې وهابه
که مې وساتي له شره د هر بابه
د سرور په روی مې خلاص کړې له عذابه

کھ د شعر سلطان علي خان

يا الله العلمين مهربانه
هم هادي باقي ستاره هم رحمانه
هم حنان منان ديان ربه برهانه
که مې وساتي له نفسه له شيطانه
د سرور په روى مې خلاص کړې له غذابه
جگې جگې يا قادره ذوالجلاله
هم مؤمنه مهيمن بر کماله
ای ملک لم یزل ولايزاله
که مې وساتي باري د غم له جاله
د سرور په روى مې خلاص کړې له غذابه

... ترپايه

۱۷۱:۲۳

پورته شعر تر پايه د الله تعالى جل جلا له صفات بيانوي
يعنې د تنسيق الصفات صنعت په کې کارول شوى دى. مونږ يې
يوازې په لومړي بند اکتفا کوو.

دغه شعر د مخمس يو ډول دى چې لومړي بند کې پينځه واړه
مسرې په خپلو کې همقافيه دي او په نورو بندونو کې څلور يې په
خپلو کې همقافيه او پينځمه مسره يې کټ مټ له لومړي بند څخه
اخيستل شوې او بند پرې تکميل شوى دى خو له نورو بندونو سره
همقافيه نه ده چې دا د مخمس يو ډول گڼلى شو.

همداراز له ترجيع بند سره هم يو څه ورته والى لري توپير يې
په دې کې دى چې په ترجيع بند کې د بيت په ذريعه بند تړل کېږي او

کھ د شعر سلطان علي خان

هماغه بيت د هر بند په پای کې تکراري راځي خو په دې ډول مخمس کې بند په یوې مسرې تړل شوی او هماغه مسره د هر بند په پای کې تکرار راغلې ده.

مراعات النظير:

که په یوې وینا کې څو متناسبې کلمې راوړل شي مراعات النظير یې بولي دغه صنعت ته تناسب او تلفیق هم وایي. لغت نامه دهخدا کې مراعات النظير داسې تعریف شوی دی: «در بدیع، مراعات النظير یا مراعات نظير یا صنعت تناسب آن است که شاعر یا نویسنده در شعر یا نثر خود کلماتی را به کار گیرد که باهم نسبتی و مناسبتی داشته باشند.»

۲۰۵۹۳:۱۵

د علي خان په دیوان کې د مراعات النظير صنعت ډېر راوړل شوی دی چې مونږ یې دلته یو څو بېلگې را اخلو:

بده جدایی ده سره لنبه د تناره ده

زه یې اورلړونۍ کړم گونه مې د سکاره ده

۶۰:۲۳

ما وې زه به پرې ښکم د غم له بابه

زړه سکاره د مشوانۍ شه قلم وچاود

۶۴:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

ډېر دې ميځانې لره ورځي د شونډو جام له
وايه ته خاصه ساقي د چا مغان د چايي
۱۵۳:۲۳

د بڼايست مارغه يې د خط په پرو والوت
د عاشق په زړه يو نرمه هوا راغله
۱۴۳:۲۳

بيا به لود زړونو وکړې درېو هېږم
چې دې ايښی په اوږو د زلفو لور دی
۱۶۰:۲۳

شمعه هسې ستاد مخ له تاوه سوزي
چې بل کړی يې د سر د پاسه اور دی
۱۶۰:۲۳

اور د انتگو دې څوک پاڅه کړه څوک يې وسوه
ای په مخ آتسه سود د چا نقصان د چا يې
۱۵۳:۲۳

په لومړي بيت کې (سره لڼبه، تناره، اورلړونی او سکاره) په
دويم بيت کې (بنکم، مشوانی، قلم) درېيم بيت کې (ميځانې، جام،
ساقي)، څلورم بيت کې (مارغه، پرو، والوت، هوا)، پينځم بيت کې
(لو، لور)، شپږم بيت کې (شمعه، تاوه، سوزي، بل، اور) او په اووم
بيت کې (اور، پاڅه، وسوه او آتسه) سره متناسبې کلمې دي.

کھ د شعر سلطان علي خان

تدبيح:

په يوه بيت يا نيم بيتي کې د مختلفو رنگونو داسې بيان ته
وايي چې د کلام حسن او ښکلا پرې زياته شي؛ لکه:

چې سرې شونډې سبز خط يې را په زړه شي
سر تر پايه سره لښه شم شنه ډډوزه
۷۳:۲۳

په دې بيت کې (سرې، سبز، سره، شنه) رنگونه دي چې د
تدبيح صنعت يې رامنځته کړی دی.

د نرگسو سترگې زېرې له خوارۍ شوې
غمزده سوسن تک شين که په وهل زړه
۷۸:۲۳

په پورته بيت کې (زېرې، تک شين) رنگونه دي.

حسن طلب:

د ادبي تعبير په ښکلا او ظرافت سره د يو شي غوښتنه ده
چې د سوال او گډايۍ هيله او سپکاوي په کې نه وي او له چا څخه
چې غوښتنه شوې وي د هغه د خوښۍ سبب وگرځي، دغه صنعت ته
براعة الطلب هم وايي؛ لکه دا لاندې بېلگه:

که دې خال په بوسه وران کړم څه نقصان دی
ستا د حسن له لښکره يو سور پرېوت
۷۵:۸

حسن مطلع:

کھ د شعر سلطان علي خان

د غزل يا نظم لومړی بيت په داسې زړه راښکونکي ډول افاده کول
چې پر مخاطب دومره اغېزمن واقع شي چې د ټول غزل يا نظم اورېدو
ته لېوال او چمتو شي حسن مطلع بلل کېږي؛ علي خان له دغه هنر
څخه په ډېر ښکلي ډول کار اخيستی دی:

چې د خيال په لاسو تن د دلبر نسيم
د هلک په دود په لاس کې قمر نسيم
۱۲۸:۲۳

کله زه يم کله يار کله ريبار سست
ځکه شوزما د مينې کاروبار سست
۴۷:۲۳

آه سپرلی مې د خزان په ناتار تېر شه
ما لاکل بوی کړی نه و بهار تېر شه
۹۵:۲۳

ای د زړه سلطانه وایه ته سلطان د چا يې
ستا رنځوران ډېر دي وایه ته درمان د چا يې
۱۰۳:۲۳

حسن مقطع:

د غزل، قصیدې يا نظم وروستی بيت په داسې توگه جوړول
چې د موضوع د نیمگړتیا احساس ترې ونه شي او په لوستونکي او
اورېدونکي ښه اغېزه وکړي؛ لکه:

د شعر سلطان علي خان

يوه ورځ به دې غږ وشي علي خانه

چې فلانی هم لکه گردو غبار تېر شو

۹۶:۲۳

محبت د حقیقت له جامه غواړي

علي خان له خدایه نه غواړي د جم جام

۱۲۶:۲۳

زړه یې درست لکه شانه پاره پاره دی

موی په موی یې صفت ځکه علي خان که

۱۱۰:۲۳

څو کړې پگړۍ دې پرې ایستې آسمانه

ځکه نه ږدي علي خان په سر دستار کج

۵۶:۲۳

سیند خوني څلور څیگونه بیا هر یو سره جوړ نه دي

څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه ورانه جاله کې

۸۹:۲۳

لف و نشر:

که شاعر په یوه مسره یا یوه بیت کې ځینې مطالب د اجمال

په صورت راوړي او په بله مسره یا بیت کې یې تفصیل وکړي، لf و

نشر یې بولي.

لف و نشر په دوه ډوله دی:

۱. مرتب لf و نشر

۲. نا مرتب لf و نشر

د شعر سلطان علي خان

۱. مرتب لف و نشر: که په لف و نشر کې ترتیب مراعات شوي وي
مرتب لف و نشر يې بولي؛ لکه:

حبيب پند د رقيب واخيست عجب کار دی
ملایکې څنگه خوی د خناس واخيست
۴۷:۲۳

۲. نامرتب لف و نشر: که په لف و نشر کې ترتیب نه وي مراعات
شوی نامرتب لف و نشر يې بولي؛ لکه:

سیاه چشمه چې په کج نظر نگاه که
عقل کج که د عاشق بخت يې سیاه که
۱۰۸:۲۳

په لومړۍ بېلگې کې د (حبيب) په مناسبت (ملایکه) او د
رقيب په مناسبت (خناس) راوړل شوي، څرنگه چې ترتیب پکې
مراعات شوی نو مرتب لف و نشر دی او په دویمه بېلگه کې د (سیاه
چشمه) په مناسبت (سیاه بخت) او د (کج نظر) په مناسبت (عقل کج)
راوړل شوي دي، دا چې ترتیب يې نه دی مراعات کړی نو نامرتب لف
و نشر يې بولي.

جمع:

هغه صنعت دی چې څو شيان تر یوه حکم لاندې راشي؛ لکه:
اوبنکې تېل صبر پنبه لرم اور مینه

بارې خدای مې چراغ نه کړ د اقبال بل

۱۱۸:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

قيامت حشر زنکدن عذاب د قبر

کنايات دي له مفهومه د فراق

۱۰۶:۲۳

اوبه خاورې هم هوا به کړې را لاندې

که د پول په شانې جوړه په خان لار کړې

۷۷:۲۳

په لومړۍ بېلگې کې (اوبنکې تېل، صبر پنبه، اور مينه) د بل
اقبال لپاره تر يوه حکم لاندې راغلي دي، په دويمه بېلگه کې
(قيامت، حشر، زنکدن، عذاب د قبر) د فراق تر حکم لاندې او په
درېيمه بېلگه کې (اوبه، خاورې، هوا) د تسخیرولو تر حکم لاندې
راغلي دي نو ځکه يې جمع بولو.

مبالغه:

دا هغه معنوي صنعت دی چې شاعر د يو چا يا يوشې صفت يا
غيبت تر خپل ټاکلي حد او اندازې زيات وښيي، مبالغه په درې ډوله
ده:

۱. تبليغ

۲. اغراق

۳. غلو

۱. تبليغ: دا هغه صنعت دی چې د مدعا واقع کېدل د عقل او
عادت له مخې ممکن وي؛ لکه:

مه درومه چي درومي روح مې درومي له بشره
راشه چي مې راشي تللی عقل بيا تر سره
۶۸ : ۲۳

۲. اغراق: دا هغه معنوي صنعت دی چې مدعا د عقل له مخې
امکان ولري خو عادتاً ناممکنه وي؛ لکه:

غم يې هسې ناتوان کړم په وېښته له ځايه لوېږم
زړه مې يو وره دانه د غوښت يا د گډن شوه
۱۴۷ : ۲۳

۳. غلو: هغه معنوي صنعت دی چې مدعا عقلاً او عادتاً امکان ونه
لري؛ لکه:

نمريې دف آسمان يې دم زمانه وينځه
د هر چا چې معشوقه په رضا راغله
۱۴۳ : ۲۳

التفات:

التفات په لغت کې د سترگو په گوټ کتلو ته وايي او د ادب په
اصطلاح کې هغه صنعت دی چې عبارت په يو رنگ روان وي او بيا
له خپل سياق نه واړول شي. په پښتو ادب کې يې د لاندې ډولونو
مثالونه موندل شوي دي:

۱. له غايب نه متکلم ته: دا معنا چې کلام د غايب په صيغه روان
وي او ورپسې متصل د متکلم په صيغه واوړي؛ لکه:

د شعر سلطان علي خان

علي خان غوندي به تل تروته تاوان وي
سوداگر چې د ديدن وي لکه زه

۷۱:۲۳

لومړنۍ مسره د غايب په اسلوب روانه ده او ورپسې هم هماغه
بيان دی خو د متکلم په صيغه اړول شوې ده.

۲. له متکلم نه غايب ته: يعنې چې کلام د متکلم په صيغه روان
وي او بيا د غايب صيغې ته يې واړوي؛ لکه:

که هر خوله صبره آه و فرياد نه کړم
نه دی حال د علي خان غوندي غمجن پټ

۵۲:۲۳

چې (زما غوندي غمجن) متکلم صيغې پر ځای د تفنن لپاره
(علي خان غوندي غمجن) د غايب صيغه راوړې ده.

۳. له مخاطب نه غايب ته: دا معنا چې کلام د مخاطب په صيغه
روان وي او بيا يې د غايب په صيغه راوړي؛ لکه:

يوه ورځ به دې غږ وشي علي خانه

چې فلانی هم لکه گرد و غبار تېر شه

۹۶:۲۳

په پورته بيت کې شاعر د (علي خانه ته به هم لکه گرد و غبار
تېر شي) مخاطب صيغې پر ځای د غايب صيغه راوړې ده.

د يادونې وړ ده چې التفات درې نور ډولونه هم لري چې بېلگې
يې د علي خان په ديوان کې زما تر سترگو نه شوې، هغه ډولونه په
لاندې توگه دي:

کھ د شعر سلطان علي خان

۴. له مخاطب نه مخاطب ته
۵. له مخاطب نه متکلم ته
۶. له متکلم نه مخاطب ته

عارفانه تجاهل:

هغه صنعت دی چې په کلام کې د لطافت او نزاکت پیدا کولو
لپاره شاعر په یوې ښکاره خبرې ځان ناڅکاره او بې خبره واچوي.
عارفانه تجاهل په څلور ډوله دی:

۱. مدحه یا ستاینه
۲. حیرت یا تحیر
۳. تحقیر (سپکاوی)
۴. غندنه (هجو)

دلته یوازې د دوو لومړنیو ډولونو بېلگې را اخلو:

مدحه یا ستاینه:

مسته سر له خیاله کوږ وړي لکه سرو

که باریک ورمېږي شو په درانه بار کج

۵۶:۲۳

انتګي دي که سپوږمۍ ده که سور گل دی د لالادا

یا د زړونو آینه ده یا خو نمر دی په رښتیا دا

۳۸:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

حیرت یا تحیر:

دا یې زلفې په مخ لگي زه حیران یم
که زنگي دی چې په لاس یې نبراس واخیست
۴۷:۲۳

دا په توره شپه کې لمردی حیرانېږم
که جبین د یار جلوه که په مشکینه کلاله کې
۸۹:۲۳

محتمل الضدين:

که یوه معنا په داسې الفاظو کې راوړل شي چې د هغې معنا
ضد او مخالفه معنا هم ترې اخیستل کېږي محتمل الضدين یې
بولي؛ لکه:

خوچې ولید شي د مینې په ورشو کې
رقیبان که علي خان لکه شغال غل
۱۱۹:۲۳

سوال او ځواب:

په دې صنعت کې په یوه نیم بیتي یا بیت کې سوال او په بل
کې ځواب راوړي، چې دغه صنعت ته سوال او ځواب یا مراجعه
وايي؛ لکه:

ما وې ورکه شه سستي راستي په کار ده
کم رسېږي و مطلب ته طلبگار سست
دوی وې نه سستي کمال دی که پوهېږي
همېشه به وي کارونه د هوښیار سست

کھ د شعر سلطان علي خان

ماوې سر په نقصانونو کې سستي ده
ځکه غل وهي دوکان د پيره دار سست
دوی وې رزق هم په تېره لمبه خمسوز شي
مزه ډېره که چې پوخ شي په انگار سست
ماوې ډېر ارمان به که په وخت د درمن
چې د کار په موسم خوزي زميندار سست
دوی وې چست رسي مطلب ته هغه خلق
چې کارونه په هنر که په مدار سست
ماوې ښه د مصلحت په وخت سستي ده
ولې مه بويه سړی په وخت د کار سست
که سستي په ډېرو چارو کې هنر دی
خويار مه شه په غورونو کې د يار سست
لافي شافي صادقان عاشقان نه کا
علي خان د کردار ټينگ کوي گفتار سست
۴۸:۲۳

مدعا مثل:

چې شاعر په يونيم بيتي کې يو مطلب راوړي او په بل نيم
بיתי کې د هغه د اثبات لپاره يو مثال وړاندې کړي؛ لکه:
رذاله که دولتمند شي څه لوی نه شو
گنه خس و بې بوکی يوړو په پورته
۴۲:۲۳

د شعر سلطان علي خان

ما وې سر په نقصانونو کې سستي ده
ځکه غل وهي دکان د پیره دار سست

۴۸:۲۳

بڼه خوي بد کړ دیار بدو همنشینو
سپین تار تور شي چې یې غړي په خیرن لاس

۹۴:۲۳

ستا له زلفو شونډې زیاتې خونخوړې دي
له هند کې نه ظلم زیات کړي قزلباش

۹۹:۲۳

چې څوک طمع د وفا که له مجازه
گویا غواړي د مڼې لذت له پیازه

۷۲:۲۳

تلمیح:

په لغت کې یوه شي ته کتل او اشاره کول دي او د بدیع په
اصطلاح کې هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل نظم یا شعر کې
یوې تاریخي پېښې یا قصې ته اشاره وکړي؛ لکه:
لومړۍ بېلگه:

سیند د غم که مې سم قده کم که ښایي
په همسا د موسی سیند د قلزم وچاود

۶۵:۲۳

په دې بیت کې د موسی علیه السلام مشهورې قصې ته
اشاره ده، کله چې موسی علیه السلام له بني اسرائيلو سره له رود
نیل نه تېرېده نو سیند ته یې په امسا اشاره وکړه، سیند دوه ټوټې شو

کھ د شعر سلطان علي خان

او لاره په کې جوړه شوه دوی تېر شول، کله چې فرعونيان ورننوتل نو
ډوب شول، دا د موسى عليه السلام معجزه ده.

دويمه بېلگه:

که واپه معشوقي له عاشقانو بې پروا وای
نه به مړه له هجره په فرهاد پسې شپږينه
۱۳۱:۲۳

په دې بيت کې د فرهاد او شپږينې د مينې داستان بيانوي او
اشاره ورته کوي.
درېيمه بېلگه:

مجنون شاه د عاشقانو د مجاز و
چې يو دم نه و بې سوزه او بې گدازه
۷۰:۲۳

په پورته بيت کې د ليلا او مجنون د مينې مشهورې قصې ته
اشاره ده. سربېره پردې د علي خان په ديوان کې ډېر تلمېحات راغلي
دي چې لاندې يې يو څو نورې بېلگې هم را اخلو:

بې دنيا حاتم طايي د زمانې و
ځان يې پاک ساته د زرو له دنسه
۹۳:۲۳

په پورته بيت کې د حاتم طايي کيسې ته اشاره ده.

که پرې ولوسته افسون خو دم په دم شو
له درخو چا اړاوه ادم په دم شو

که د شعر سلطان علي خان

که گلنازي ورته خان ستايه په وصف

ادم خان ته به د لاسه ذم به ذم شو

۹۶ : ۲۳

په پورته بيتونو کې د ادم خان او درخاني فولکوریکې
کيسې ته نغوته شوې ده.

مجنون شاه د عاشقانو د مجازو

چې يودم نه و بې سوزه او بې گدازه

که معشوق د چا مملوک وي هم په دوک وي

زليخوا يوسف محمود کره له ايازه

ادم خان چې د درخو زلفو پای بند کې

په غرض يې نه طوطا و نه گلنازه

ميرمايي د درخاني ازار زړکي کې

لابلايي شوه په درست هازي خېل سازه

هيرانجا کله په مينه خوا سره کره

د فرهاد شيريني شوه بودی غمازه

د سيسو هجر پينوله خاورو خوار کرو

د بهرام د بېلتانه قصه درازه

د صاحب د زړگي خونه دې تالا کره

پوره نه شوې د مکي د واده سازه

قلندر سوات ته شري له ارته هنده

خومره ډېر شوې د مير د حسن نازه

که د شعر سلطان علي خان

که مرزا که صاحبان که موسی خان وو
مینې نه کړه د یوه بشره بڼه پرازه
قطبي نازو په مینه کې چاندي وو
بلو یې پرې یسته د مینې له شنازه
مشتري مهری رښتیني عاشقان وو
تا ترې څه غوښته بهرام خره بینمازه
چې عزیزو د رشتیه مینې تتلی
پت ترې ولې شوې شاهده د غابازه
که شاهي لکه غنچه دهان بسته وه
عشق یې خوله کړه په فریاد لکه گل وازه
وامق څه لاکه عاشق جلال که نل وو
بهره یاب نه شود وصل له رکازه
د ملوک په زړه بدري مسخرې وکړې
د مرغی په دود ترې لاړه خوش پروازه

۷۰:۲۳

پورته بیتونه د علي خان د یو غزل دي چې د تلمیح صنعت
پکې په ډېره پیمانه کارول شوی دی. په دې بیتونو کې په ترتیب سره
د لیلا مجنون، یوسف زلیخا، محمود او ایاز، ادم خان او درخانۍ،
طوطا او گلنازه، هیر او رانجا، فرهاد او شیرینی، سیسو او پینو،
شهزاده بهرام او گل اندامه، صاحب او مکې، قلندر او میرا، مرزا،
صاحبان، موسی خان، قطبي، نازو، بلو او مینه، مشتري او مهری،

کھ د شعر سلطان علي خان

عزيز او شاهد، شاهي (کېدی شي د دلی او شهی کیسې ته اشاره وي)، وامق او عذرا، جلال، نل او دمن، بدری او ملوک فولکلوريکو کیسو ته اشاره شوې ده.

ارسال المثل:

چې شاعر په خپل شعر کې متل راوړي، دغه صنعت ته ارسال المثل وايي. همداراز په اريانا دايرة المعارف کې ارسال المثل داسې راپېژني:

«د بدیع په علم کې هغه صنعت ته ویل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې یو مشهور متل په ځانگړې طریقه ځای کړې وي»^۱: ۳۰۷

د علي خان په دیوان کې د ارسال المثل ډېرې بېلگې شته دي، دلته یې یو څو را اخلو؛ لکه:

دا متل دی له برده نه څه پرده څه یې پروا
۳۵:۲۳

سوي زړونه په احتیاط ساته دلبره

متل یاد لره د سوي لوغړن لاس
۹۴:۲۳

کچه تریخ وي خو چې پوخ شي هله خوږ شي
دا متل مثال که غواړې خټکی دی
۱۶۳:۲۳

ور د بل په گوته وهل خپل ورنړول دي

وېره له چا مه کړه خو خپل ځان سنبال لره
۶۷:۲۳

څلوريځي

څلوريځه (رباعي) هغه دوه بيتونه دي چې لومړۍ، دويمه او څلورمه مسره يې مقفې او څلور واړه مسرې يې په وزن سره برابرې وي يا دا چې څلور واړه مسرې يې مقفې او يو وزن ولري، په بله وينا رباعي دوه بيتونه دي چې لومړۍ بيت يې مصرع او دويم بيت يې غير مصرع وي او يا دا چې دواړه بيتونه يې مصرع وي.

۰:۱۰

د پښتو ادب په تاريخ کې تقريباً د هر پاڅه شاعر د ديوان په پای کې څلوريځي راوړل شوې دي او دا حقيقت ترې څرگندېږي چې له مجازه يې د حقيقت لوري ته مخه کړې ده.

((...تقريباً هر شاعر د خپل ديوان وروستۍ برخه ورته وقف کړې ده چې دا پخپله د يوه شاعر د پاڅه عمر د تجاربو پايله گڼلای شو.))

۰:۱۰

لکه څنگه چې څلوريځي د پځې تجربې او پوخ عمر زېږنده دي او د علي خان په ديوان کې د گوتو په شمېر څلوريځي موندلې شو هغه هم د موضوع په لحاظ له نورو سره توپير لري ځکه خو ويلی شو چې علي خان ډېر پوخ عمر نه درلود.

کھ د شعر سلطان علي خان

د علي خان په رباعياتو کې که څه هم ډېرې لږې او د گوتو په شمېر څلوريځي دي اکثراً مجازي مينه راغلي ده؛ لکه :

مينې د ترکو هسې تتلی يمه

څه شي که گرځم زه يې وژلی يمه

چې نه يې يار کړم نه يې اغيار کړم

په شان د ماري يې په منځ وهلی يمه

۱۷۷:۲۳

وروسته بيا له مجازه وځي او د ژوند بل اړخ چې حقيقت او رښتيا دي ورته مخه کوي:

نا اشنا بڼه دی اشنا ټکل کوي

ياران ماران شو اکثر چيچل کوي

ازموده يار کړه له غيرو ډار کړه

واړه غولول کوي کار چلول کوي

۱۷۸:۲۳

دا چې د علي خان څلوريځي محدودې دي نو دلته يې پاتې برخه رااخلو:

که شب وروزي يې په درکې رغړم

ياد زړه نواړي و يار ته سپړم

نه راته گوري نه څه پروا لري

بېهوده پړي د شگو غړم

۱۷۷:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

که مې زهره له غمه چاوده
خو ککړۍ مې ترې لایچاوده
پرې به یې نه ږدم که د یاری پت دی
دنیامې واړه په یاری داو ده
۱۷۷:۲۳

ای چې تر لمره روښان جین لري
انتګي دواړه تر سپوږمۍ سپین لري
غم دې د نورو دوستانو لري کړ
ما به تر کومه پورې غمګین لري
۱۷۷:۲۳

د غم کرکندې راپسې رغړي
بل تماشاشوم دروغ وګړي
سېلاب د هجره سې لاهو کړم
که بوټی نیسم له وېخه لوري
۱۷۸:۲۳

بار دارې ونې مهجور ته شنډې شوې
دروغ دروغ وو پسې کرکندې شوې
علي خان څنگه له غم په څنګ شي
چې د خوار سپینې هجران ته لنډې شوې
۱۷۸:۲۳

قافيه

قافيه د عربو په لغت کې وروسته، شا، خټ او ورپسې تلونکي ته وايي، او په اصطلاح کې هغه پوهنه ده چې د بيتونو د دورونو د پای د کلمو له همغږيو څخه بحث کوي.

يا په بله وينا د مصرع بيت د هرې مسرې او د غير مصرع هر بيت د پای کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده يې په ورپسې بيتونو کې لازمه وي قافيه بلل کېږي.

۰:۹

علي خان د کلاسيکې دورې په شاعرانو کې تر خوشحال خان وروسته اکثراً درنه قافيه استعمال کړې ده.

مخکې له دې چې د علي خان په شعرونو کې د قافيې کلمې وڅېړو، لومړی د قافيې کلمې پېژنو:

د قافيې کلمې:

هغه کلمې چې د دورونو په پای کې لازمه هم آهنگي ولري د قافيې کلمې يې بولي. همداراز د قافيې فن نومي اثر کې د قافيې کلمې داسې تعريفوي: «د دورونو په پای کې هغه کلمې چې لازمه همآهنگي پکې مراعات شوي وي د قافيې کلمې بلل کېږي.» ۸:۲۶

؛ لکه:

کھ د شعر سلطان علي خان

ستا د مخ گلونه نوي دي که نه دي
بلبلان يې سینه سوي دي که نه دي
په بهانه بهانه مې وینې د زړه روي
دواړه سره کسی دې روي دي که نه دي
چوي زړه په کروړه د تورو زلفو
کړې روځې يې برچوي دي که نه دي
انتګي يې په بوسه سره زخمي شوه
د اومو پيو پړوي دي که نه دي
که ورمېر يې د اصلي چندينو ښاخ دی
ښاماران يې تور پيوي دي که نه دي
عاشقان کله سرونه له يار ژغوري
واړو ايښي په ورغوي دي که نه دي
سرو مال د محبت په جوارۍ کې
ما په تا پسې بايللي دي که نه دي
چې دې سترګې د يار سرې شوې علي خانه
ستا په خون گواهي لوي دي که نه دي

۱۶۰:۲۳

د پورته غزل په بيتونو کې (نوي، سوي، روي، برچوي، پړوي،
پيوي، ورغوي، بايللي او لوي) د قافيې کلمې دي او (دي که نه دي)
يې ردیف دی.

اوس د علي خان په ځينو نورو شعرونو کې د قافيې کلمې ټاکو.

کھ د شعر سلطان علي خان

لومړۍ بېلگه:

د اشــنا د بېلتانــه لــه ډــزه ډــوزه
هسې وسوم لکه وسپزي څوک دروزه
چې سرې شونډې سبز خط يې را په زړه کړم
سر تر پايه سره لنبه شم شنه ډډوزه
۷۳:۲۳

د پورته غزل د قافيي کلمې (ډزه ډوزه، دروزه، ډډوزه) او
همداراز ددې غزل د نورو بيتونو د دورونو په پای کې د قافيي کلمې
په ترتيب سره (کوزه، وربوزه، وروزه، رموزه، چوزه او اوزه) دي چې
هماهنگه برخه يې (وزه) ده او تر پايه يې دغه برخه همدومره ساتلې
ده.

دويمه بېلگه:

دا ټگي به يار تر کومه په ماکه زه به يې وړم رېو
خوپړن ځگر به خو په صبر باران اوښکوته پاسلم لېو
اننگي که يې ښکاره که زما اوښکې به که وچې
دا په دا چې مدام تښتي د گوپان په موسم سم سپو
خه يم زه خه مې قابو دی چې ډاډه شم و هجران ته
په جنگ ځای د بېلتانه کې په ځای نه وي درستم غرېو
خو چې مل ورسره نه وکيخسرو ښايسته مخی
په مړانه گاته نه شه د پشن د جنگ مهم کېو

کھ د شعر سلطان علي خان

سلېمان د تخت د حسن که مدد شي علي خان ته
بيا به نه مومي که خدای کا په دې خای کې نیم قدم دېو
۲۳: ۳۸-۳۹

پورته غزل ذوالقافيتين بلل کېږي ځکه چې د دورونو په پای
کې يې دوې دوې قافيې راغلې دي چې ددې غزل د دورونو په پای
کې د قافيې کلمې په ترتيب سره (رېو، لېو، سېو، غړېو، کېو او دېو)
دي چې (ېو) يې همآهنگه برخه ده، همداراز (وړم، پاسلم، سم،
رستم، مهم او قدم) يې هم د قافيې کلمې دي چې يوازې (م) يې
همآهنگه برخه ده.

درېيمه بېلگه:

نن مې وليد د روغ والو مال خوړونى
مال لاشه چې د ژوندي سړي زړه وړونى
زه يې پتې جفا هسې لوغړن کړم
لکه پت سوزي د سړي اور لړونى
۲۳: ۱۵۳

د پورته غزل د قافيې کلمې (خوړونى، زړه وړونى، اور لړونى)
او د نورو بيتونو د دورونو په پای کې په ترتيب سره (مچ شړونى،
سرتړونى، پړونى، کار کړونى) دي چې همآهنگه برخه يې (ړونى) ده.

کھ د شعر سلطان علي خان

څلورمه بېلگه:

که شب و روز يې به در کې رغړم
ياد زړه نواري و يار ته سپرم
نه راته گوري نه څه پروا لري
بېه وده پېرې د شـگـو غـړم
۱۷۷:۲۳

د پورته څلوريځې د قافيې کلمې (رغړم، سپرم او غړم) دي
چې (ړم) هماغه برخه ده.

علي خان او نورې ژبې

د علي خان د ديوان تر ژورې او دقيقې لوستنې وروسته دا
څرگندېږي چې دی يو لوی عالم او شاعر و، سربېره پر پښتو په دري
ژبې هم پوره پوهېده، دا چې په شعرونو کې يې ډېرې عربي کلمې
راغلي حتی پرې يې قافيه تړلې نو په دې کې شک نه شته چې عربي
ژبه يې هم زده وه. د بېلگې په توگه يې لاندې غزل ته پاملرنه کوو.

عالمان شعر په څه گڼي ممنوع
په قران کې ډېر لفظونه دي مسجوع
عين حسن د ثقاتو هم په دا کې
ډېر ابيات له آنحضرته دي مسموع
عقايد فقه سلوک راوړه په نظم
بلاغت رښتيا قصص ښه دي مقطوع
عجيبه مجاز صفت نظر قدرت ته
له عفت سره حسن وي هم مشروع
عبث پوچ دروغ ويل وي که کنځل وي
بې له نظمه هم قبيح وي په وقوع
عنوانات دي دا ابيات معنون حکم
ښه بد گوره د محمول او د موضوع
عمده حکم د روا ناروا کوت شي

کھ د شعر سلطان علي خان

پري راځي معاينه نقض منوع
 عام له نظمه كه يې كاندي څوك په نثر
 ويل مه بويه هرگز غير مشروع
 عقل نقل طبعه درې واړه مې مله دي
 اعتراض شو پري مدفوع بلکې مرفوع
 عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
 گاه يې اغوندي انسان گاه يې سبوع
 عادلان حکم هاله كاندي د بدو
 چې سند يې هم اصول وي هم فروع
 عاريت د معنی متن ځکه نه کړم
 چې غالب نه دی په ما د فکر جوع
 عار خونه دی اتفاق که چېرته پېښ شي
 مه کړه خدای چې په جسته وي د رجوع
 عشق پخوا و اوس چټي شو چې هجران شو
 گران اسان ليد شي په وخت کې د شروع
 علي خان که خم ابرو يو په ملا خم کړو
 مناسب دي له محراب سره رکوع

۱۰۴-۱۰۳:۲۳

په پورته غزل کې سربېره پر مروجہ لغتونو لکه عالمان، شعر،
 لفظ او داسې نور، د قافيې ټولې کلمې په عربي دي؛ لکه: (ممنوع،
 مسجوع، مسموع، مقطوع، مشروع، وقوع، موضوع، منوع،

کھ د شعر سلطان علي خان

مرفوع، سبوع، فروع، جوع، رجوع، شروع او رکوع، سربېره پردې دده په شعرونو کې نور عربي لغتونه هم راغلي دي خو موږ په همدې يوې بېلگې بسنه کوو.

علي خان په دري ژبې کې هم شاعرانه مهارت ښودلی دی، چې هغه دده په دوو غزلونو کې ښکاري، ده صرف همدا دوه غزلې په دري ژبې وييلې او د شعر جادو يې را څرگنده کړې ده، هغه غزلې په لاندې ډول دي:

سماع وعظ واعظ گر به گوشم در نمی ارزد
نواي نغمه بربط به گوشم گر نمی ارزد
تراکت خوش ندارد شعر برگفتار افغانی
بهای نکته فارس برین دفتر نمی ارزد
بزلفش گفتم ای مهرو که جان بستان بده یک مو
بگفتا جان بی ابرو بموی سر نمی ارزد
گرو کن چشم بی خوابم بده جرعه می نابم
بگفتا قطره ز ابم خم کوثر نمی ارزد
بدو گفتم که جان من منم بلبل درت گلشن
بگفتا خاک کوی من به سیم و زر نمی ارزد
نگه کن از غمت میرم سر کوی تو پیذیرم
که در جنت شود قبرم بگفتا در نمی ارزد
بگفتا مردم از چشمت نظر بر من کن از رحمت

کھ د شعر سلطان علي خان

بگفتا اینچنین نعمت برین احقر نمی ارزد
ببین سوزنده آه من که آتش زد به گاه من
بگفت آن شه نگاه من به بد اختر نمی ارزد
علي خان مرد از هجرت بجان کندن شد از حسرت
تو دستم گیر ای حضرت در دیگر نمی ارزد
۶۲:۲۳

پورته غزل چې د سوال خواب صنعت په کې کارول شوی د
عاشق او معشوق خبرې منعکسوي، په اووم بیت کې زما په نظر لږ
څه تېروتنه راغلې ده غالباً په لیکنه کې تېروتنه شوې او اصلي نسخه
به سمه وي (بگفتا مردم از چشمت نظر بر من کن از رحمت) دا د علي
خان غوښتنه ده هغه له معشوقې څخه ده نه د معشوقې له هغه څخه،
نو ځکه کېدی شي چې مسره داسې وي:
(بگفتم مردم از چشمت نظر بر من کن از رحمت).
بل غزل يې دا ډول دی:

زبس باریدن اشکم معصفر شد عذار من
زهی یاران که نه نشاند هنوز از دل غبار من
درون سینه ام بحر فراقش موج زد امروز
پرس احوال دل ای جان ز چشم اشکبار من
به آه سرد اشک تر هوا کردم زمستانی
کنون هرگز نمی آید برون از در نگار من
سری چون گوی درمیدان عشق انداختم زین ره

که بر چوگان زلف آيا ربايد شهسوار من
علو شان آن دلبر جلال و جاه را بنگر
مزد گر عار دارد از وجود خاکسار من
ز زلف بيقرار او چو ارام و سکون خواهد
چسان ديوانگي دارد دل بس هوشيار من
گل رعنا بدست ديگران بودست من محروم
عجب در موسم گلها خزان زد نوبهار من
بجز فضلت نخواهم برد اين بار امانت را
بدست کور کافر چون شتر دادي مهار من
ملامت گرچه هستم زانکه مختار خودم کړدي
مگرداري خبر يارب ز ضعف اختيار من
اگر چه انتظار وصل سخت از قتل مي باشد
مگر در مذهب خوبان ثواب است انتظار من
دل و جان من بيدل فدای اين عنايت باد
که امروز از کرم گفته علي خان است يار من

۱۳۳:۲۳

علي خان او مینه

د علي خان شاعري ډېره خوندوره او دردوونکې هم ده، دده غزل اغېزناک دی، لامل يې د هغه رښتينې مینه ده، هغه مجازي مینه چې دی يې ورو ورو د حقيقي مینې پورونو ته رسولی دی. د مینې دغه مجازي او حقيقي پړاوونو دده شعر ته عجیبه ښکلی رنگ بخښلی او په پښتو شاعرۍ کې يې نه ختمېدونکې شهرت ورکړی دی او زما په اند خو علي خان د شعر سلطان دی ځکه چې په اشعارو کې يې د وخت مروجه علوم ښه ځلولي او همداراز يې له ادبي فنونو څخه دومره په مهارت کار اخيستی چې لوستونکی يې په لوستلو اړومرو له خولې د آفرين يوه کلمه راباسي.

محمد نواز طایر په دې اند دی چې د علي خان په کلام کې درې مینې يادې شوې دي؛ دی وايي: «...د هغه مجازي محبوب، پير طريقت او معشوق حقيقي ته مخاطبه د هغه پېش نظر پاتې شوی و ځکه چې د مخاطبې درېواړه اندازه د هغه په کلام کې موجود دي»

۴۰۰:۲۱

د علي خان مینه ناکامه وه ځکه خو يې په غزلونو کې درد، ارمان، سوز و گداز، غم او مايوسي ډېر تر سترگو کېږي:

۱- د عشق باز مې په خاطر کړه پنجه خښه

شو کوي زما د زړه د جگر غوښه

د شعر سلطان علي خان

د غم باز يې تل په زور لکه تار و خوري
گوندي کله به چا ورکړو زړه په خوبه
که له دسته د هجران شوم اوچ هډوکی
لابه بڼه شم د دلبر گذار ته بڼه
زلفې مار سترگې نرگس وروځې بنکاري دي
فرقه ځکه د خوبانو شوه سرکښه
گوره کوم قسم گناه مې مسلم شوه
چې لانه وځم د هجر له دوزخه
د هغو کوتاه اندېشو زمانه شوه
چې وځي لکه کوتاه غشی له کښه
کميني که کمينه غليم ته بڼه وی
مړه به خلاص وو علي خانه له گورگڼه

۹۱:۲۳

۲- عشق به خوساتم په زړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
څنگه پټ کړم غر په خوړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که هر څو مينه پېغور ده عاشقي په مثال اور ده
خوبه يې نغارم په چرړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا يې کېردی که ناز دی څه بلا شعبده باز دی
بلا که د زړه په وړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
لکه ستاد سترگوآب دی دا په نورو کې نایاب دی
نه لاموند شي په چاره کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه

د شعر سلطان علي خان

که یې دا د هجر سوی وی درېغه هومره یې زړه سوی وی
 لکه مالګه په اوږه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 دا وصال د دلربا دی که دا دم د مسیحا دی
 ننه باسي روح په مړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 د دعا غشی که ولم هم مردار وي چې یې پلم
 یورانې شي په کواړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 نه یې غم صبر ته توان شي نه به خلاص ترې علي خان شي
 حق حیران د رب په کره کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
 ۷۲:۲۳

د هجران په اور سوی علي خان داسې فریاد کوي:

۳- په خوبانو چې مین وي لکه زه
 په بنادي کې به غمجن وي لکه زه
 په ترېنزو نوکو غردسینې کني
 د فرهاد هسې کوه کن وي لکه زه
 ته به وایې اور لړونۍ د نغري دی
 هسې سوی لوغړن وي لکه زه
 د دریاب له مرغلرو بې پروا شي
 په سرو اوښکو دولت من وي لکه زه
 د خواخوږو نصیحت پرې اثر نه کا
 باتریا او سرکودن وي لکه زه

کھ د شعر سلطان علي خان

له ژوندوله مړو دواړو وي وتلی
چې د عشق په ځنگدن وي لکه زه
ستا د هجر محنتونه به یې زوړ کا
که له دېرشو کم په سن وي لکه زه
فراغت ارام به یې دواړه شي حرام
چې په مینه کې لیچن وي لکه زه
د زلفانو د تیرې له شېستانه
همېشه پرې نماغستن وي لکه زه
د رسوا سترگو د مینې له نسبته
مشهور په مرد و زن وي لکه زه
علي خان غوندې به تل تروته تاوان وي
سوداگر چې د دیدن وي لکه زه
۷۱:۲۳

۴- یار مې په خاطر د جفا اور ولگاوه
ما چې مړ کاوه هجران پرې نور ولگاوه
هېڅ قابو مې نه و په اختیار هجر د یار ته
اور یې د هجران په ما په زور ولگاوه
ما یې لا له دره سوال ځواب موندلی نه و
ژر بیا سپي رقیب راپسې شور ولگاوه
خوږ زړه مې یار خوږ کړو په ترخو تندو خبرو
دایې پرې د مالګې تود ټکور ولگاوه

کھ د شعر سلطان علي خان

باغ زما د گلو زاغ لوتي زه ورته گورم
 خدای مې په ژوندونی میراث خور ولگاوه
 یو وصل د یار که مې موندی په زر سفره
 اور به مې هزار ځله په کور ولگاوه
 څه شي که بنایست یې یو په دوه شه له اوله
 لایې غم په مایو په څلور ولگاوه
 ستا د مخ واورته چې پکی د رقیب خوځي
 لایې بڼه د زړونو په تاتیتور ولگاوه
 ځکه بنایسته شوه کشیده زما د شعر
 مینې د گلرخ په کې انځور ولگاوه
 سم نه شو کوډ لیک زما په وچولي د مهر
 ډېر که مې په خاورو کې نسکور ولگاوه
 کیوت علي خان په هسې شوې و خونه چوپړو
 وژله یې زده نه وو پرې یې لور ولگاوه
 ۲۳: ۱۴۴

-۵

الحذر اشنا د مینې له دریابه
 خلقي په دې دریاب کې شوې غرقابه
 بې له خدایه نه لري مانگی ملاح څوک
 دا کشتی ځي بې لنگر او بې تنابه

د وصال عیش و عشرت به درنه هېر شي

کھ د شعر سلطان علي خان

که خبر شوي د هجران له سخت عذابه
وصال خوږ دی په لذت يې نه مېړم
خو هجران دی پکې تريخ تر زهر نابه
شه که توره دې له لرې راته برېښ کړي
تشنه لب سپر شوی نه دی له سرابه
ستا د تبغ په اوبو حلق د چا لوند نه شه
بې نصيبه تل ځي تېری له دريابه
چې پرېوتی په سجده يم ستاد مينې
سربه هسک نه کړم د وروځوله محرابه
دا دې مخ کړو رابهر له تور و زلفو
که ښکاره سپينه سپوږمۍ شوه تر سحابه
د دنيا مخلوق همه واره محتاج دي
خدايه سوال کړي علي خان ستا له جنابه
۴۴-۴۳:۲۳

په لاندې غزل کې د مينې او هجران دواړو له درده فرياد کوي
او وايي:

مينې دې خراب کړم د هجران اور دې کباب کړم
وصل ته شتاب کړم په ژوندون شوم ناويسا ه
هجر دې تاراج کړم بېلتانه دې ناعلاج کړم
شه به ابتهاج کړم په اور و ختم ناگاهه
۱۴۵:۲۳

کھ د شعر سلطان علي خان

بده جدایی ده سره لنبه د تناره ده
زه یې اور لړونۍ کړم ګونه مې د سکاره ده
۶۰:۲۳

همداراز په لاندې غزل کې د معشوقې له ستمونو او هجران
څخه سترې ښکاري او د مینې په ناکامۍ کې رقیب زیات ملامت
بولي او د هغوی له لاسه له وطنه د بهر تللو اراده هم کوي:

ستا جفا خو قبلوم ولې تر کومه
له وفا زړه صبروم ولې تر کومه
د ډېر ظلم حال دې نه وایمه چاته
ټول په زړه کې ځایوم ولې تر کومه
ستا د غم و تېرو غشو ته دلبره
ډال د آه خو چورلوم ولې تر کومه
که د صبر سیخ هر ګوره ډېر تېره دی
خوږ سینه پرې سیخوم ولې تر کومه
ستا د عشقه سره سوی د زړه لارم دی
چې مین شوم خود به سوم ولې تر کومه
بیابان کې د هجران د وصل سرای ته
اس د عقل چورلوم ولې تر کومه
زه به کړم دفع الوقتي ته خوش وقتي کړه
ساده زړه به غولوم ولې تر کومه

کھ د شعر سلطان علي خان

په درياب کي د هجران بي تا ملاحه
پښي لاسونه غورځوم ولې تر کومه
په سپيود سترگوزه اوبه د اوبښکو
رنځور زړه ته څڅوم ولې تر کومه
بند قلم چې کاتب وچوي خو خلاص شي
ځکه زړه په غم چوم ولې تر کومه
د رقيب تېره ويل تر حده تېر شول
ستا په مخ به يې تېروم ولې تر کومه
زه خبر يم تا ويلي لاپخوا وو
چې فلانې به رنځوم ولې تر کومه
علي خان چې مع العسر يسراً لولم
زړه په دا زه ښه کوم ولې تر کومه

۱۲۱-۱۲۰:۲۳

د پورته غزل په دې بيت کې د رقيب ناوړې خبرې نورې نه
شي زغملی ځکه خو وايي:

د رقيب تېره ويل تر حده تېر شول
ستا په مخ به يې تېروم ولې تر کومه

۱۲۱:۲۳

همداراز د بل غزل په يو بيت کې له رقيب څخه داسې شکايت

کوي:

ما يې لاله دره سوال ځواب موندلی نه و

کھ د شعر سلطان علي خان

ژر بيا سپي رقيب راپسې شور ولگاوه

۱۴۴:۲۳

او په بل ځای کې داسې وايي:

څنگه به بد نه وايي علي خان دده په باب کې

تل د سپي رقيب له لاسه ناست دی ژړولی

۱۶۸:۲۳

بالاخره د رقيب له لاسه غواړي وطن پرېږدي:

ورک به علي خان شي د بې دردو له کبله

نوره يې باقي استوگنه گرانه په وطن شوه

۱۴۷:۲۳

دا چې د علي خان معشوقه له هغه نه لرې او په بل وطن کې

وه بڼايي په پېښور کې وه نو داسې فرياد کوي:

که يار نه وينم دلې په هشتنغر کې

پټوم به له وطنه پسې سرمخ

۵۹:۲۳

د ختن ترکي دې ژر راځي سلام ته

نن د تخت ترکه لایقه باگرامی ده

۶۶:۲۳

جوړپه دا د کور وکلي مسخره شوم

چې مې کړله د خپل کلي بهر مينه

۱۲۹:۲۳

علي خان د معشوقي د ليدلو لپاره د بهر تلو اراده کړې او

تللی هم دی خو چې څه گټه يې نه ده ترلاسه شوې ځکه بېرته راغلی

دی:

کھ د شعر سلطان علي خان

زه که پوهېدی چې دې په مانشته وتنه

نه به وم په تا پسې وتلی له وطنه

۱۳۲:۲۳

یو وصل دیار که مې موندی په زر سفره

اور به مې هزار ځله په کور ولگاوه

۱۴۴:۲۳

خومره چې علي خان له مینې سوزېدلی هغومره یې خپل
فریاد پورته کړی. سربېره پردې ده د خپلې هغې معشوقې ستاینه
کړې چې دده هېڅ پروا نه لرله، د هغې ښکلا، علم او پوهه، ښه اخلاق
او ښک نښه هر یو یې ستایلی دی:

ښک نښه خوش لقبه سیم غېغه

بوالعجب شکر لبه شکر خنده

پري رویه سنبل مویه عنبر بویه

ملک خویه ډېره لویه هنرمنده

مه پیکره منوره پای تر سره

ناز پروره تر گل غوره هوشمنده

سرفرازه په نادر حسن ممتازه

لکه باز په ناغه دارو سترگو برنده

... تر یاه

۶۱:۲۳

په پورته ټول غزل کې د معشوقې ستاینه کوي.

کھ د شعر سلطان علي خان

علي خان د هجران اور ډېر وسيزه او مينې يې ورسره تر پايه
وفا ونه کړه، دی هم ورو ورو له دغې مجازي مينې څخه لرې کېږي او
يو اضطرابي حالت کې واقع کېږي:

نه په حقيقت باندې خبر نه په مجاز شوم
نه پوهېږم عشق مې دی له کومې قبيلې
نه لاهقيقت مومم نه وصل په مجاز کې
مرم په ميانڅه لار کې نه هورې شوم نه دلې
۲۳: ۱۵۱

وروسته له اضطراب نه حقيقت ته رسېږي:
مطلب دا چې هرگز نه شته
په مجاز کې څه وفا
يا يې حال حقيقت دا دی
يا خوبيا نه مونده ما
ډېر ژوندون مې پسې تېر کړو
په پسخاک په واويلا
او په پای کې يې داسې وايي:
خدای ته مخ کړه علي خانه
کل اغيار که پس شا
علي خان له فاني مينې
گوتې وېنکې په رښتيا

۲۳: ۳۵-۳۶

خبره تردې حده رسېږي چې علي خان مجازي مينې ته هېڅ

کھ د شعر سلطان علي خان

ارزښت نه ورکوي او حتی په ډېره سپکه ورته گوري:
نوم د مجاز اخلي بلبل د حقيقت د گل دی
خه تپوس نه دی علي خان چې په مرداره گرځي
۱۷۰:۲۳

www.melitharik.com
0777 400 116

پايله

د علي خان پر ژوند باندې په بشپړ ډول سره بحث کول څه آسانه کار نه دی، ځکه چې دده په اړه تاریخ چوپ پاتې دی او په شعرونو کې یې هم داسې څه نه دي راغلي چې د ژوند مختلف اړخونه یې ښه څرگند کړي خو پر فن باندې یې ډېر څه ویلي شو ځکه چې په شعرونو کې یې ټولې فنکاری او علمیت روښانه دي، سربېره پر نورو علومو د شعر او شاعری پر اصولو هم خورا ښه پوهېږي، چې ما دلته دده د شعري استعداد د څرگندولو لپاره د ادبي فنونو ځینې بېلگې چې زما تر سترگو شوي او یا نورو ادیبانو په خپلو لیکنو کې راوړي؛ ځای کړي دي، له همدغو بېلگو څخه دا جوتېږي چې علي خان هم د ادب د آسمان یو ځلانده ستوری بلکې د شعر سلطان دی چې د ډېرو پوهانو لکه شکسپیر، رحمان بابا او داسې نورو په شان د تاریخ د تیارو ورېځو تر شا پټ پاتې دی.

له خدای جل جلا له څخه هیله منه یم چې دغه ورېځې یې له مخه په پوره ډول لرې شي او لکه لمر وځلېږي.

دا چې علي خان د علم په گانه پوره سمبال و ځکه یې شعر او شاعري پخه او ډېره ښکلې ده نو که درانه شاعران او لیکوالان خپل علمي قوت لپسې زیات او خپله مطالعه نوره هم پراخه کړي هرومرو به یې اثار تلپاتې مقام خپل کړي.

پای

وړاندیز:

د علي خان په شان نور ډېر شاعران او ليکوالان (لکه: مصري خان گگيانی، معزالله مومند، د الپورې حافظ...) لرو چې تر ورېځو لاندې د پتو ستورو په شان له نظره لوېدلي دي. که زموږ ليکولان دغه پتو ستوري په خپلو ليکنو کې راوځلوي نو له يوې خوا به يې د هغوی حق اداء کړی وي او له بلې خوا به د پښتو ژبې د ادب گلبني پرې لاسې ښکلی شي. ددغې دورې شاعرانو هم منځپانگې ته پام اړولی او هم يې لفظي خواته؛ چې کلام يې په بشپړه توگه خوند او رنگ لري. ددغو ادبي او علمي اثارو په پام کې نيولو سره که د معاصرو علمي او ادبي اثارو د شکلياتو تر څنگ محتوی او منځپانگې ته هم پاملرنه وشي دا به ډېره ښه وي او زموږ ژبه او ادب به په دې توگه د پرمختگ پړاوونه ووهي.

بله دا چې پښتو ژبه يوازې شعر او شاعری او ادبي مسايلو ته وقف نه شي بلکې د ژوندانه په بېلابېلو ډگرونو کې د سيالۍ ميدان ته راووتې په دې توگه به پښتانه په نړۍ کې هسکې غاړې ولري.

مأخذونه:

۱. آريانا دايرة المعارف. ۱۳۸۶ل. لومړی ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دايرة المعارف د مرکز رياست، نبراسکا مطبعة کابل افغانستان.
۲. آريانا دايرة المعارف. ۱۳۸۷ل. دویم ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دايرة المعارف د مرکز رياست، نبراسکا مطبعة کابل افغانستان.
۳. بخاري، خيال. ۱۹۷۲ع. ديوان نجيب. پښتو اکېډمي، شاهين پرس پېښور.
۴. بخاري، فارغ او همداني، رضا. ۱۹۶۶ع. پښتو شاعري. انجمن پريس لارنس روډ کراچي.
۵. پاچا، سيد عبدالله. ۱۳۸۳ل. د علي خان ديوان. دانش خپرندويه مؤسسه.
۶. حبيبي، عبدالحی. ۱۳۴۲ل. د پښتو ادبياتو تاريخ. دویم ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبعة.
۷. حبيبي، عبدالحی. ۱۳۲۰ل. پښتانه شعراء. لومړی ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبعة.
۸. حقپال، محمد اجان. ۱۴۱۳ هـ. ق. بدیع پوهنه. قلمي نسخه.
۹. حقپال، محمد اجان. ۱۳۸۶ل. قافیه پوهنه. قلمي نسخه.
۱۰. حقپال، محمد اجان. ۱۹۹۷ع. پښتو رباعي. د ډاکټرۍ (PhD) تیزس، ټایپي نسخه.

کھ د شعر سلطان علي خان

۱۱. خټک، اقبال نسیم. ۱۹۹۱ع. د رنگ اوبو قافله. پېښور یونیورسټي.

۱۲. دین محمد. ؟. تعلیم القرآن. تاج کمپنی لمټید نیو اردو بازار داتا گنج بخش روډ لاهور.

۱۳. د افغانستان جید علماء. کال. کابلی تفسیر. شپږم ټوک.

۱۴. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ.ش. لغت نامه. جلد ۱۱. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۵. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ.ش. لغت نامه. جلد ۱۳. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۶. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ.ش. لغت نامه. جلد ۱۴. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۷. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ.ش. لغت نامه. جلد ۱۵. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

۱۸. رشتین، صدیق الله. ۱۳۲۵ل. د پښتو د ادب تاریخ. خپرندویه مؤسسه: پښتو ټولنه.

۱۹. رشتین، صدیق الله. ۱۳۷۲ل. پښتو گرامر. ژباړن: سید محی الدین هاشمي. یونیورسټي بوک ایجنسي.

۲۰. زیار، مجاور احمد. ۱۳۸۴ل. پښتو پښویه. درېیم چاپ.

کھ د شعر سلطان علي خان

دانش خپرونډويه ټولنه.

۲۱. طایر، محمد نواز. ۱۹۸۶ع. روحي ادب. دویم چاپ. جدون پریس، پښتو اکاډیمي پېښور یونیورسټي.
۲۲. کاکاخېل، سید تقویم الحق. ۱۹۵۱ع. دیوان علي خان. لومړی چاپ. جدون پریس پېښور.
۲۳. کاکاخېل، سید تقویم الحق. دویم چاپ ۱۹۸۸ع. دیوان علي خان. جدون پریس پېښور.
۲۴. کاکاخېل، میا سید محمد تسنیم الحق. کال. روح ادب.
۲۵. مومند، قلندر. ۱۹۸۵ع. د محمدي صاحبزاده دیوان. کوهات رود، پېښور.
۲۶. همکار، محمد ابراهیم. ۱۳۷۸ هـ ل. د قافیې فن. التقوی عالي لیسې، دانش کتاب پلورنځی.
۲۷. هېوادمېل، زلمی. ۱۳۷۹ هـ ل. د پښتو ادبیاتو تاریخ. دویم چاپ. دانش خپرونډويه ټولنه.
۲۸. اووه ورځنۍ رهبر مردان. ۱۵ جون ۱۹۵۷ع.
۲۹. اووه ورځنۍ رهبر مردان. ۱۵ اپرېل ۱۹۵۷ع.
۳۰. اووه ورځنۍ رهبر پېښور. ۳۱ اکتوبر ۱۹۵۷ع.
۳۱. قند مردان. غزل نمبر: جولای-اگست ۱۹۵۹ع.
۳۲. قند مردان. اپرېل-مې ۱۹۷۲ع.
۳۳. قند مردان. جنوري-فبروري ۱۹۷۲ع.
۳۴. قند مردان. اپرېل-مې ۱۹۷۲ع.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک د هېواد پال او فرهنګپال شخصیت
بناغلي (نورالله حبیب) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ
ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ
لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو
هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او
مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا ددې اثر له لیکوالي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې ددې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library